

LEVÉLTÁRI SZEMLE

73. évfolyam

2023. 3. szám

LEVÉLTÁRSZAKMAI FOLYÓIRAT

NEW

**KIZÁRÓLAG
LEVÉLTÁRI
DOLGOZÓK
RÉSZÉRE!**

- A res extra commercium elve a magyar levéltári jogban
- Az árverésen vásárolt Petőfi-kéziratok megoldatlan rejtélye
- Tízéves az egyházi és határon túli magyar levéltárosok mesterkurzusa
- Egyházi Gyűjtemények Konferenciája 2023
- A Magyar Levéltárosok Egyesülete vándorgyűlése 2023

A Levéltári Szemle előfizetési felhívása

Kérjük segítse előfizetésével folyóiratunk megjelenését!

A Levéltári Szemle megrendelhető:

a Magyar Posta Zrt. bármely postahivatalában,
valamint elektronikusan a Magyar Posta webshopjában
[https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/
leveltari-szemle/prodB605100.html](https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/leveltari-szemle/prodB605100.html)

E-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu

Telefonon: +36/1 767-8262

Levélben: Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest

Belföldi éves előfizetési díj: 2400 Ft

Külföldre történő megrendelés esetén
az előfizetési díj a szállítás költségét is magában foglalja,
amely a Magyar Posta Webshop felületén
a megrendelés helyétől függően automatikusan hozzáadódik
az előfizetési díjhoz.

Korábbi lapszámaink fellelhetők itt:

[https://library.hungaricana.hu/hu/
collection/mltk_leveltari_szemle/](https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_leveltari_szemle/)

<http://epa.oszk.hu/01100/01117>

LEVÉLTÁRI SZEMLE

73. évfolyam ▪ 2023. 3. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL),
a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és
a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) folyóirata

A megjelenést támogatja:

a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség,
a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet
és a Magyar Egyházi Levéltárosok Egyesülete

RETÖRKI!

Rendszerváltás Történetét Kutató
Intézet és Levéltár

Szerkesztőség:

Kovács Eleonóra, főszerkesztő
Szálkai Tamás, felelős szerkesztő
Németh Ágnes, szerkesztő
Sasfi Csaba, szerkesztő
Világi Dávid, szerkesztő
Kiss Norbert Péter, olvasószerkesztő
Gáty István, műszaki szerkesztő

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
levszemle@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó: az MNL főigazgatója, az MLE és az MLVT elnöke

Nyomdai munkák: Fellini Kft.

Felelős vezető: Marosi Attila

Haraszti Viktor	
A res extra commercium elve a magyar levéltári jogban	5
FORRÁS ÉS ÉRTÉK	
Pálfi Ádám	
Az árverésen vásárolt Petőfi-kéziratok megoldatlan rejtélye	32
MŰHELYMUNKÁK	
P. Holl Adrien	
A tanulás és az oktatás körforgása	44
Fehér Csaba	
„Egy a múltunk – őrizzük egyazonképp a jövőnek!”	
<i>Tízéves az egyházi és határon túli magyar levéltárosok mesterkurzusa</i>	49
LEVÉLTÁR TÖRTÉNET	
Veszprém – Székesfehérvár – Pápa	
<i>Interjú Hudi Józseffel – Beszélgetőtárs Vajk Ádám</i>	64
MÉRLEG	
Kőfalviné Ónodi Márta: A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata 1860–1946. Általános társulattörténet és a II. világháborús események (Mózessy Gergely)	77
HÍREK	
A Magyar Levéltárosok Egyesületének vándorgyűlése 2023 <i>Lakitelek, 2023. július 24–26.</i>	80
Egyházi Gyűjtemények Konferenciája <i>Kecskemét, 2023. július 3–5. (Rétfalvi Balázs – Koltai András)</i>	98

Fehér Csaba, főosztályvezető

- Budapest Főváros Levéltára

Gerhard Péter, osztályvezető

- Budapest Főváros Levéltára

Haraszi Viktor, főigazgató-helyettes

- Budapest Főváros Levéltára

Kenyeres István, főigazgató

- Budapest Főváros Levéltára

Koltai András, gyűjteményvezető

- Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára

Kovács Eleonóra, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár, Tudományos Igazgatóság

Laczlavik György, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár

Mátyás Zoltán, főlevéltáros

- Budapest Főváros Levéltára

Mózessy Gergely, gyűjteményigazgató

- Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár

P. Holl Adrien, főosztályvezető

- Budapest Főváros Levéltára

Pálfi Ádám, levéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Pest Vármegyei Levéltára

Rétfalvi Balázs, gyűjteményvezető

- Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár

Szálkai Tamás, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára

Vajk Ádám, főlevéltáros

- Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára

Zsidi Vilmos, levéltárvezető

- Budapesti Corvinus Egyetem Levéltára

A *res extra commercium* elve a magyar levéltári jogban

Már a római jog megkülönböztette a forgalomképes dolog (*res in commercio*) fogalmát a forgalomképtelen dolgoktól (*res extra commercium*). A dolog (*res*) önálló testi tárgy, amelyen tulajdon állhat fenn. A forgalomképes dolgok adásvétel tárgyai lehetnek, azaz esetükben lehetséges a tulajdonoscseré (adásvétel, *commercium*), míg vannak olyan dolgok, amelyeket külön szabályozással kivettek az üzleti forgalom köréből és részben szakrális (vallási), részben közjogi szabályozás alá vontak. A forgalomképtelen dolgok nem képezhettek elidegenítés tárgyát, rajtuk semmiféle magánjog (tulajdonjog, a dolog feletti teljes hatalom) nem állhatott fenn. A köziratok (közérdekű ügyek, *acta publica*) a gyakorlatban a *res extra commercium* kategóriájába tartoztak, így nem voltak elidegeníthetőek. A magyar levéltárügyben is ez érvényesült 2021-ig, amikor is a levéltári törvény módosítása bevezette az elszármazott közirat fogalmát, lehetőséget nyitva akár korábban levéltárban őrzött közirat jogszerű magántulajdonná válása előtt. Tanulmányomban a jogelv levéltári alkalmazásának történetét, gyakorlatát mutatom be.

Alapvetés – egy 1930-as jogeset

Egy 1930-as jogeset a jogintézmény gyakorlati alkalmazhatóságára mutat szemléletes példát; a történet a sajtóban megjelent hírekből és a levéltári források alapján rekonstruálható. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM), a Kincstári Jogügyi Igazgatóság, a korabeli perek vonatkozó iratai (az ítéletek kivételével) harci cselekmények következtében vagy selejtezési eljárás nyomán mára az enyészeté lettek, de szerencsére az Országos Levéltár irattára megőrizte az előzményeket.¹

„Bűnvádi feljelentést tett az Országos Levéltár egy úriasszony ellen” címmel jelent meg egy hír az Est 1934. október 31-i számának első oldalán. Ritka alkalom, hogy a levéltár főcímként szerepel egy napilapban. Mi is történt valójában? Karcsay Valér ny. MÁV főfelügyelő² 1934 májusában elhunyt, s az özvegy, Gay Zsófia³ anyagi helyzete megrendült. Egyik leánya, Karcsay Gizella a család birtokában lévő régi iratokat értékesíteni próbálta a fővárosban. Családi levéltárunkban őrizték V. Ferdinánd osztrák császár

¹ MNL OL.Y.1.a. 128/1938. alapszám. (Az irat előkeresésében nyújtott segítséget ezúton is köszönöm Reisz T. Csaba c. főigazgató úrnak.)

² Karcsay Valér (1868–1934) ny. MÁV felügyelő, tállyai szőlőbirtokos. Halálhírét közli: A Reggel, 1934. május 14. 11.

³ Karcsay Valérné szül. gauiersteini és villachi Gay Zsófia (1877. Pregrada–?).

trónbeszédét, Récsey Ádám⁴ miniszterelnöki kinevezési rendeletét, egyéb királyi leiratokat, rendeleteket. Az iratok közt megtalálhatóak voltak az 1848-as országgyűlés jegyzőkönyvei, főrendiházi ülési jegyzőkönyvek, Kossuth Lajos levele a képviselőházhoz, Mészáros Lázár egy és Bem József több jelentése, a gróf Zichy Ödön-féle ingóságokról írt jelentés, addig ismeretlen Kossuth-levelek, kormánybiztosi jelentések, megbízóleveleket átvett képviselők névjegyzéke és más jelentős iratok.

Karcsay Gizella felkereste az Országos Levéltárat, ahol az iratokat értékelés végett egy napra ott hagyta. Herzog József főigazgató levelében arról tájékoztatta Karcsayné, hogy a bemutatott okmányok az Országos Levéltárban őrzött „1848–49-ik évi országgyűlés levéltárába” tartoznak, s mint állami iratokat, a levéltár vissza szeretné kapni. Az országgyűlési iratokat ismeretlen időpontban egy ismeretlen személy tulajdoníthatta el a levéltárból, azok állami tulajdont képeznek s így „magánforgalom tárgyai nem lehetnek”.⁵

Karcsayiek 10 000 pengőt szerettek volna az iratokért, míg az Országos Levéltár 300 pengőt ajánlott fel.⁶ Az özvegy ezt az összeget kevesellte, így a dokumentumokat nem adta át. A család sajtónak előadott története szerint az 1848-as kormány mindenhová, ahová székhelyét áttette, magával vitte levéltárát is. Később a kormány szétesztotta az iratokat megbízható személyek között, akiknek meg kellett volna semmisíteni azokat. Karcsayné apósa, Karcsay Rezső főhadnagy kalandos úton Angliába, majd Amerikába emigrált, ahol a szóban forgó iratokat egy emigránstársa kínálta fel neki megvételre. Karcsay megvásárolta, majd 1857-ben hazatértekor sógorának, dr. Bocskay Ignácnak ajándékozta, aki gróf Esterházy tatai és gesztesi uradalmainak jószágigazgatója és jogtanácsosa volt, egyben szenvedélyes mű- és régiséggyűjtő. Bocskay Ignác vagyonát Karcsay Valér MÁV főfelügyelő és felesége örökölte, így jutottak az iratok birtokába is, amelyeket a család 84 éven át háborítatlanul birtokolt. Egyébiránt Karcsayné előkelő családból származott, nagypapja Ljudevit Gay író,⁷ édesapja pedig Horvátország legfőbb állami ügyésze volt; már csupán emiatt is a sajtó jelentős érdeklődésére tartott számot az ügy.⁸

A levéltár vizsgálata megállapította, hogy a Karcsayné birtokában lévő iratok közül 35 darab kétségtelenül az 1848–1849. évi országgyűlés irattárából kikerült ügyirat, amelyeket az 1723. évi XLV. tc. 1. §-a⁹ értelmében be kellett volna szolgáltatni az Országos Levéltárba, s azok adásvétel tárgyát nem képezhetik. A levéltár feljelentést tett ismeretlen tettes ellen iratok jogtalan eltulajdonítása miatt, és a dokumentumok lefoglalását kérte.

⁴ Récsey Ádám (1775–1852) császári és királyi tábornagy, politikus, 1848 októberében Magyarország törvénytelenül, minisztériumi ellenjegyzés nélkül kinevezett miniszterelnöke.

⁵ MNL OL Y.1.a. Herzog József levele Karcsay Valérnéhoz, 1934. augusztus 8. 741/1934. OL. sz.

⁶ Bakos Ákos újságíró, költő, az *Est* tudósítója, 1939-től a Pest című lap felelős kiadója.

⁷ Ljudevit Gay (1809–1872) horvát nyelvész, politikus, újságíró és író. A pánszláv illír mozgalom egyik központi alakja volt.

⁸ A Reggel 1936. február 24-i számában 23 aláíró olvasói levelét közölték, melyben a Karcsay család tokaj-hegyaljai megbecsültségére hívták fel a figyelmet.

⁹ „1. § Hogy egyelőre szabad és királyi Pozsony városában, s az országglakó urak házában, általános országos levéltárt állítsanak fel, melybe az országos országgyűlési s más politikai és törvénykezési,

A levéltár álláspontja szerint Karcsayné állítása, hogy a menekülő magyar kormány a 48-as szabadságharc összes iratát megbízható emberek között megsemmisítés céljából szétesztotta, legenda, ugyanis az országgyűlési irattár már 1849-ben az osztrák hatóságok kezébe került. Az iratok később a bécsi állami, majd az Országos Levéltár állományába kerültek. A Levéltár közlése szerint a Karcsayné birtokában lévő dokumentumok nem a magyar kormány menekülése idején kerültek ki az országgyűlés irattárából, hanem később tulajdonították el azokat, amikor ez az irattár már osztrák kézen volt.¹⁰ Az ausztriai *Wiener Sonn- und Montags-Zeitung* is átvette a Karcsay-eset hírét, cikkének címe már egyenesen ez volt: Budapest lopást fedezett fel az Udvari Levéltárból.¹¹

A 8 órai újság november 28-án meglepő szalagcímmel kommentálta a történeteket: „211 éves törvény alapján lopással vádol a Levéltár egy előkelő özvegyasszonyt”. A cikk arról tudósít, hogy a levéltár lopás és közokirat-hamisítás büntetével vádolja az özvegyet egy több mint 211 éves törvény, az 1723. évi 45. törvénycikk alapján. A hivatkozott törvény szerint országos fontosságú és történelmi emlék becsével bíró iratok nem lehetnek magántulajdonban, azokat mindenki köteles beszolgáltatni az Országos Levéltárnak. Karcsayné álláspontja szerint a jogszabály nem ad pontos utasítást arra nézve, hogy mely iratok azok, amelyek nem lehetnek magántulajdonban és amelyekre a beszolgáltatási kötelezettség vonatkozik.¹²

Az eljárást ugyan az 1723. évi XLV. tc. 1. szakasza alapján indították meg, de a vád a budapesti királyi ügyészségen már lopás és közokirat-hamisítás volt. Utóbbi bűncselekményt a korabeli tényállás alapján az követi el, aki „azon célból, hogy másnak kárt okozzon, olyan okiratot, amely vagy éppen nem, vagy kizárólag sajátja, jogtalanul megsemmisít, megrongál vagy eltitkol”.¹³ A jogszabály utolsó szófordulatában foglaltakat rótták fel Karcsayné bűnéül, aki ezt vitatta, hiszen ő maga küldte be az iratokat a levéltárba felbecsültetni.¹⁴ A Friss Újság híradása szerint az ügybeni „ítéletnek elvi jelentősége lesz, mert magántulajdonban most is számos okirat van, amelyeket a 211 éves törvény értelmében be kellett volna szolgáltatni az Országos Levéltárnak.”¹⁵

bárki kezénél levő, akár a káptalanokban s conventekben őrzött, akár magán családoknál találtató s az ország közállapotát érintő köziratokat, legfeljebb egy év alatt, a kirendelendő levéltárőr kezével elhelyezzék.” 1723. évi XLV. törvénycikk az országos levéltár felállításáról, s mások leveleinek a királyi kamarákból, s a szent Mártonról nevezett szent-pannonhalmi conventből és Erdélyből visszavételéről. <https://net.jogtar.hu/ezer-evtovreny?docid=72300045.TV&searchUrl=/ezer-ev-torve nyei%3Fpagenum%3D24> Utolsó letöltés: 2023. október 10.

¹⁰ Az Est 1934. november 4. 3.

¹¹ Budapest entdeckt Diebstahl im Wiener Hofarchiv. Wiener Sonn- und Montags-Zeitung, 1934. november 5. 5.

¹² 8 Órai Újság, 1934. november 28. 7.

¹³ 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről, „406. § Az okirat-hamisítás vétségét követi el, és két évig terjedhető fogházzal, valamint ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő: a ki azon célból, hogy másnak kárt okozzon, olyan okiratot, mely vagy éppen nem, vagy nem kizárólag sajátja, jogtalanul megsemmisít, megrongál vagy eltitkol.”

¹⁴ Esti Kurir, 1934. november 28. 9.

¹⁵ Friss Újság, 1934. november 28. 4.

Az Esti Kurir február 23-i száma már a tárgyalásról tudósít. A bírósági ügy iratait részselejtezték, csak az ítéletek maradtak fenn,¹⁶ így a tárgyalás menete csak a sajtóból rekonstruálható. A vád szerint Karcsayné azzal követte el az okirat-hamisítást, hogy a szóban forgó hivatalos köziratokat az Országos Levéltár felhívására nem helyezte letétbe, s a lefoglalás foganatosításakor sem adta elő, sőt hollétüket eltagadta. A védő kérte annak bizonyítását, hogy az iratok a levéltárból tűntek el. Karcsayné jogi képviselője, dr. Fábíán Béla¹⁷ a tulajdonjog bizonyításánál az elbirtoklásra is hivatkozott, mivel a dokumentumok bizonyíthatóan 83 éve a család birtokában voltak. A perbe bekapcsolódó Kincstári Jogügyi Igazgatóság képviselője kijelentette, hogy mivel az elbirtoklás ideje 100 év, így annak ténye nem áll fenn. Az iratok országgyűlési jegyzőkönyvi folyószáma és a levéltárban lévő országgyűlési iratokban meglévő irathiányok, valamint a folyószámok azonos kézírása alapján megállapították, hogy a dokumentumok egyértelműen az 1848–49-i országgyűlés irattárából származnak.

Április 19-én több sajtótermék tudósított a per végeredményéről. Dr. vitéz Tamássy László kir. ügyész¹⁸ vádbeszédében kijelentette, hogy az iratok kétségtelenül a levéltár s így a kincstár tulajdonát képezik, tehát magánkézben nem lehetnek, magánforgalom tárgyaként nem szerepelhetnek.¹⁹ A büntetőtörvényszék végül Btk.-ba ütköző bűncselekményt nem állapított meg, s felmentő ítéletet hozott, mivel polgári peres ügynek tekintette a történeteket. Felszólította az Országos Levéltárat, hogy 30 napon belül polgári perben érvényesítse igényeit, s ha ezt nem teszi, a letétben lévő iratok Karcsayné tulajdonába kerülnek.²⁰

A Budapesti Kir. Büntetőtörvényszék ítélete²¹ ellen az ügyész fellebbezett ugyan, de az Ítéletőktábla 1934. február 1-jén az elsőfokú bíróság ítéletét helyben hagyta. Enyhítő körülményként állapították meg, hogy Karcsayné az iratokat a levéltárnak maga ajánlotta fel, és azt is, hogy „köztudomású, hogy hasonló természetű iratok ma is jelentékeny számban vannak az Országos Levéltáron kívül mások tulajdonában is, akikkel szemben az Országos Levéltár nem lép fel hasonló módon”, és általában megegyezik a felajánlóval az iratokkal kapcsolatban, sok esetben ellenszolgáltatást felajánlva. Azaz bűncselekmény nem történt, polgári peres úton kell a felek közt egyezsége jutni.²²

¹⁶ BFL VII.5.c. Budapesti Királyi Törvényszék Büntetőperek iratai. 14119/1935.

¹⁷ Fábíán Béla (1889–1966.) ügyvéd, politikus, publicista. 1920-tól önálló ügyvéd, emellett publicisztikai és irodalmi tevékenységet is kifejtett. A német megszállás idején letartóztatták és koncentrációs táborba hurcolták. Később az USA-ban telepedett le, ahol a magyar emigráció egyik vezéralakja lett. MÉL III.: 185.

¹⁸ Tamássy László ügyész, 1938-ban a Szálasi-per ügyésze.

¹⁹ A főtárgyalásról részletesen beszámolt a Magyar Országos Tudósító 1936. február 22-i száma: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MOT_1936_02_2/?query=karcsay%20val%C3%A9rn%C3%A9&pg=138&layout=s (A letöltés ideje: 2023. október 10.)

²⁰ Pesti Hírlap, 1936. április 19. 21.

²¹ MNL OL Y.1.a. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék B.IX. 1419/10/1935. sz. ítélete, 1936. április 18. 1212/1937. OL. sz.

²² MNL OL Y.1.a. Budapesti Királyi Ítéletőktábla B.V. 9450/15/1936. sz. ítélete, 1934. február 1. 1212/1937. OL. sz.

Az ügy levéltári jogi vonatkozása

Az Országos Levéltár feljelentését és eljárását az 1723. évi XLV. tc. rendelkezésére alapozta. A tc. végrehajtását az 1729. évi XIII. tc. majd később az 1741. évi országgyűlés is megerősítette, hatályban létét az eljárás során sem vitatták. Az 1723. évi XLV. tc. gyakorlati alkalmazása korábban nem volt különös. A nádor az 1750-es évek elején felszólította a főnemeseket, főpapokat, káptalanokat, konventeket és a vármegyéket, azok nemeseit, hogy a náluk elfekvő országos köziratokat az ország levéltárába szolgáltatassák be. A tc. alapján 1756-ban gróf Batthyány Lajos nádor az esztergomi főkáptalan, a nyitrai és pozsonyi káptalan felszólításra átadott országos köziratait a levéltárnak beszolgáltatta. Csintó Imre²³ 1755. június 29-ei elismervénye szerint a tc. alapján gróf Koháry András családi levéltárából országbírói és országgyűlési iratok kerültek a levéltárba. Gróf Batthyány Lajos nádor egy másik, 1763. április 28-án kelt elismervénye bizonyítja, hogy gróf Illésházy József adta át a nála lévő országos köziratokat. Az 1930-as évekhez korban közelebb álló példa, hogy József nádor 1815. november 25-én három középkori oklevelet mint szoros értelemben vett országgyűlési iratot a levéltárnak átadott. Ugyanő 1832. június 4-én Sárvár városát felszólította, hogy a tc. alapján Zsigmond király 1415. évi, a városi levéltárban őrzött „decretumminus”-át adja át az Országos Levéltárnak.²⁴ A tc. visszaható erővel a köziratokat el nem birtokolhatónak minősítette, viszteher nélkül kellett azokat átadni a levéltárnak, ugyanakkor végre nem hajtása esetére szankcionális következményt nem tartalmazott, azaz közvetlenül a törvényre alapozva az iratok átadásának elmaradása nem volt büntethető.

A bíróság tényként fogadta el, hogy a 1723. évi XLV. tc. 1.§-ban foglalt rendelkezés alapján a per tárgyát képező iratoknak az Országos Levéltárba a helyük. A bíróság a tc.-re hivatkozva megerősítette, hogy az országgyűlési iratok köztulajdont képeznek s így tulajdonszerzés tárgyai nem lehetnek.²⁵ A bíróság ugyanakkor nem látta bizonyítottnak, hogy Karcsayné a cselekményét szándékosan és károkozásra irányuló célzattal követte volna el, így a Büntető perrendtartás 326. § 2. pontja alapján felmentette. A jogtalan elcsatolás bűncselekménye Karcsaynéra nézve nem volt értelmezhető, így a bíróság azt is elvetette. A bíróság 10 db iratot – amelyekre az Országos Levéltár nem tartott igényt – Karcsaynénak vissza is adott.²⁶

²³ Csintó Imre az Archinum Regni első levéltárnoka volt.

²⁴ MNL OL Y.1.a. Herzog József főigazgató 1934. december 19-i levele a Királyi Ügyészséghez. 1136/1934. OL. sz.

²⁵ MNL OL Y.1.a. Az Országos Levéltár 1934. augusztus 8-án kelt leveléből: „[Az iratok] kétségtelenül az 1848-49. évi országgyűlés levéltárába tartoznak, s ennél fogva állami tulajdont képeznek, magánforgalom tárgyai nem lehetnek és következésképpen azok megszerzésének joga kizárólag az Orsz. Levéltárt illeti.” 741/1934. OL. szám.

²⁶ MNL OL Y.1.a. Bp. kir. Büntetőtörvényszék B.IX.14119-18/1935. sz. 1937. november 2.-án kelt végzése. 1212/1937. OL. sz. A Budapesti Királyi Ítéltábla B.V.9450/1936/15. sz., 1934. február elsején hozott ítéletében jóváhagyta az elsőfokú bíróság ítéletét, a főügyész által a vádlott felmentése ellen benyújtott semmisségi panaszt a Kúria B.III.1019/1937/18. sz. végzésében 1937. október 4-én elutasította.

Közben megindult a polgári per, amelyben a Kincstári Jogügyi Igazgatóság volt a felperes. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium álláspontja szerint minden állami irat tulajdonosa az állam, s így perbeli képviselőre is az állam jogosult. Kérésére a Sátoraljaújhelyi Kir. Törvényszék az iratokat zár alá helyezte és zárgondnokul Jánossy Dénest²⁷ rendelte ki. Jogi szempontból érdekes, hogy bár a büntetőbíróóság nem vitatta az 1723 évi XLV. tc. hatályosságát, a Közalapítványi Királyi Ügyigazgatóság 1936. április 23-án kelt levelében nem tartotta szerencsésnek a polgár per alapjául venni, mivel véleménye szerint a *desuetudo*,²⁸ a törvényrontó szokás már hatályon kívül helyezte. Ezzel a véleménnyel az Országos Levéltár egy 1935. január 14-én dr. Herzog József főigazgató által írt levelében részben egyetértett, hisz a törvénycikk egyes rendelkezései az 1875-ös éven újrászervezett Országos Levéltár tekintetében megvalósultak. Magánszemélyekkel szemben peres eljárás útján 1935-ig azért nem alkalmazták a tc. vonatkozó rendelkezéseit, mivel a levéltár minden esetben a méltányos megegyezésre törekedett, azaz igyekezett az iratok – amúgy kötelező – átadása ellenében méltányos díjat megállapítani. Tették ezt azért is, hogy egy peres eljárás „a nagyközönséget az esetleg birtokában lévő köziratok beszolgáltatásától el ne riassza, sőt arra ösztönözze, (ezért) az iratok beszolgáltatásáért (a levéltár) bizonyos megfelelő méltányos összeget fizetett.”²⁹

A *res extra commercium* jogelve fenntartását a levéltár főigazgatója fontosnak tartotta, mivel „a törvényben kifejezésre jutó elv feladása esetén oly köziratok visszaszerzése, melyek a törvény eddigi magyarázata értelmében az Országos Levéltár tulajdonát képezik ugyan, de a múltban valami módon magánosok kezére kerültek”³⁰ megnehezülne, a jövőben már csak a magánszemély döntésén múlna az iratok sorsa. A főigazgató levelében a levéltárak máig ható problémáját fogalmazta meg: „Az eltulajdonított köziratokról ugyanis a legtöbb esetben csak az állapítható meg, hogy azok valamely az Országos Levéltárban őrzött levéltárba tartoznak, ellenben annak megállapítása, hogy a kérdéses irat mely időpontban tulajdonított el, a legtöbb esetben lehetetlen.”³¹

²⁷ Jánossy Dénes (1891–1966) levéltáros, történész. 1923-tól az országos levéltárnoki cím birtokosaként dolgozott az intézményben. 1928-ban levéltári állását feladva elfogadta miniszteri titkári kinevezését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba. 1936-ban újra a Magyar Országos Levéltár tisztviselője lett osztályigazgatói poszton, 1941-ben az intézmény címzetes igazgatójává, 1942-ben főigazgatójává nevezték ki, utóbbi tisztséget 1949-ig töltötte be. MÉL I.: 801.

²⁸ A *desuetudo* (törvényrontó szokásjog, avagy általánosabban fogalmazva normatív aktust lerontó, eltörölő szokásjog) fogalma a római jogból ered. Egy normatív aktus csak kifejezett rendelkezés nyomán kerülhet hatályon kívül. Az 1723. évi XLV. törvénycikket mint normatív aktust nem helyezték hatályon kívül. Abban az értelemben azonban lehetett *desuetudo*-ról beszélni, hogy valamely normatív aktust következetesen nem alkalmaznak (noha hatályos). Itt fontos a hatály és az alkalmazhatóság különbözősége: ha ugyanis csak nem alkalmaznak egy normatív aktust, az – a hatályon kívül helyezett normatív aktussal ellentétben – bármelyik pillanatban ismét feléledhet, azaz elkezdhetik alkalmazni.

²⁹ MNL OL Y.1.a. 40/1935. OL. szám

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

Herzog József további szempontokra is felhívta a figyelmet: „Az 1723. évi XLV. tc. rendelkezéseinek érvényesítése a közérdek szempontjából igen nagy fontossággal bír, mivel abban az esetben, ha nem ismertetnénk el azt, hogy e törvény szerint a köziratok el nem birtokolhatóak, az Országos Levéltár köziratainak biztonsága nagy mértékben veszélyeztetnék.”³² A levéltár képviselői a tc. hatályban létét azzal is igazoltnak látták, hogy annak teljes szövegét egy 1884-ben megjelent kiadvány³³ is tartalmazta.

Ugyanakkor azzal, hogy az Államkincstár mint az iratok tulajdonosa lett a felperes, az 1723. évi XLV. tc. vitatott hatályossági kérdése – amelyet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium is bizonytalan alapnak érzett – megoldódni látszott: a polgári perben nem kellett többé a törvénycikkre hivatkozni, s ami fontos, annak elveit sem feladni, hiszen az állami tulajdonú irat sem magánforgalom, sem elbirtoklás tárgya nem lehetett.

A polgári perben 1938. szeptember 23-án született meg az egyezség, 1000 pengő fejében 18 db irat az Országos Levéltár tulajdonába került. A Kincstári Jogügyi Igazgatóság 1938. október 13-án értesítette az Országos Levéltárat, hogy Karcsay Valéria 1000 pengő egyezségi összeg ellenében az iratokat átadta, amelyeket aztán a Jogügyi Igazgatóság a levéltárnak ugyanazon a napon megküldött, s Szabó István 1939. április 17-én a Regnicolaris levéltárban helyezte el.³⁴

A nemzetközi joggyakorlat

Herzog József Jánossy Dénessel több levélváltásban igyekezett tisztázni a levéltári anyag tulajdonjoga körüli nemzetközi helyzetet. Ausztriában az akkor hatályos osztrák polgári törvénykönyv 1462. és 1464. szakasza tartalmazta az állami iratok elbirtokolhatatlansága elvét, amelyre hivatkozva a dokumentumokat esetenként be is szolgáltatták. Ausztriában 1923 óta a levéltári hatóság beleegyezése nélkül állami levéltári anyagot elidegeníteni nem lehetett. Jánossy egyik levelében tájékoztatott egy nemrég Angliában hozott rendelkezésről, amely szerint „minden közéleti férfiú vagy jogutódjai birtokában lévő államiratok, vagy azok egykorú másolatai a Londoni Állami Levéltárnak azonnal beszolgáltatandók”.³⁵

A per idején a nemzetközi joggyakorlat a köziratok res extra commercium jellegének elismerése irányába mutatott, bár a tárgyalta időszakban, a harmincas évek közepén tételes jogba foglalása sehol sem történt meg. Ludwig Bittner³⁶ éppen akkoriban megjelent tanulmánya a levéltári iratanyag állami tulajdonlásának kérdését vizsgálta az osztrák polgári törvénykönyv rendelkezéseire alapozva.³⁷ Az osztrák törvények ugyan de jure sehol nem mondták ki, de tanulmányában Bittner is azt a felfogást képviselte, hogy az állam saját levéltári iratanyagán szerzett tulajdonjogát nem veszítheti el.

³² MNL OLY.1.a. Herzog József levele az ügyészséghez, 1934. december 19. 1136/1934. OL. sz.

³³ Rendelet, 1884.

³⁴ MNL OL Y.1.a. 1397/1938. OL. sz.

³⁵ MNL OL Y.1.a. Jánossy Dénes Herzog Józsefhez írt levele, 1934. november 5. 1136/1934. OL. sz.

³⁶ Ludwig Bittner (1877–1945) osztrák levéltáros, történész.

³⁷ Bittner, 1934.

Kivételt képezhettek olyan esetek, amikor az iratok az ingatlan mint dolog részévé válnak, így például egy építmény építésekor keletkező iratok, tervek az ingatlan mint földlog tartozékaivá válnak, és osztyák annak jogi sorsát. Ez csak a szűk kivétel, az állami iratok nagyobb részt nem jóhiszemű úton kerültek-kerülnek magánkézre, hanem egyrészt eltulajdonítás (lopás) által, másrészt sok esetben az állami hivatalnokok vittek haza köziratokat, amelyek később a családi levéltárak részévé váltak.

Utóbbi módon a családi levéltárak részévé vált, „összekeveredett” iratok gyakran árverésen cseréltek gazdát. Ezt felismerve Mária Terézia 1749. augusztus 4-én kelt rendeletében az árverésre kerülő vagy más módon elidegenítésre jutó iratokról jegyzék bemutatását írta elő, amely alapján az eredetileg állami tulajdonú iratanyagot kiválogatták, és az illetékes levéltárba utalták, illetve az úgynevezett félhivatalos iratokért mérsékelt árat ajánlva felvásárolták azokat.³⁸ Bár a tételes jog nem tartalmazta, ebben az esetben egyértelműen a *res extra commercium* elvét alkalmazta a császári udvar.

Giorgio Cencetti³⁹ bolognai állami levéltárnok a levéltárban őrzött okmányokat a könyvekkel összevetve megállapította, hogy azok „*res extra commercium*”-ot képeznek.⁴⁰ Az olasz állami levéltárak 1911. október 2-án alkotott 1163. sz. szabályzatának 76. §-a a levéltárban őrzött iratokat kifejezetten az állam vagyonának nyilvánította, így „ebből az is következik, hogyha ilyen iratok más valakinek a birtokában lennének, azokat az állam visszakövetelheti, sőt tartozik visszakövetelni.”⁴¹

Az 1918-as holland levéltári jogszabály 1928. évi módosítása lehetőséget biztosított a levéltári iratok forgalomképességére, nem tekintve azokat „*res extra commercium*”-nak. Igaz, ezt 1929-ben kiegészítették azzal, hogy az adásvételhez a kulturális minisztérium, azon belül a *Algemeen Rijksarchief* (Általános Birodalmi Levéltár) főigazgatója egyetértése szükségeltetett.⁴²

A jelenlegi helyzet is vegyes képet mutat. A francia levéltárügy nagy sikerként könyvelte el, hogy egy 2015-ben megszületett, az európai jogharmonizációt elősegítő törvény a levéltárak anyagát felvette a nemzeti kincsek körébe. A közlevéltárak és őrzött irataik felsorakoztak a múzeumok, illetve az építészeti, múzeumi, régészeti nemzeti kincsek közé (*trésors nationaux*), amelyeknek elidegeníthetőségéről szigorú szabályok rendelkeznek.⁴³ Németországban egyes tartományok levéltári jogszabályai teljes mértékben elfogadják a levéltári anyag *res extra commercium* elvét, más tartományokban enyhébben fogalmaznak.

³⁸ Manuscripten und Collectionen aus den Verlassenschaften nicht zu bistrahiren. Pöck, Thomas I. von: Supplementum Codicis Austriaci, oder Chronologische Sammlung. Wien, 1777. 441.

³⁹ Giorgio Cencetti (1908–1970) levéltáros, jogász, paleográfus, 1935–1936 és 1949–1951 között a bolognai levéltár igazgatója volt.

⁴⁰ Giorgio Cencetti tanulmányát (Sull'archiviocome „Universitas Herum.” – A levéltár mint a dolgok összessége. *Archivi Serie II. Anno IV.1937. Fasc. I.*) ismerteti Nagymihályi, 1939: 305–309.

⁴¹ Uo. 307.

⁴² Miklós, 1937: 51.

⁴³ LOI n 2015-195 du 20 février 2015 portant diverses dispositions d'adaptation au droit de l'Union européenne dans les domaines de la propriété littéraire et artistique et du patrimoine culturel. Itt: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000030262934> (A letöltés ideje: 2023. október 10.)

A kulturális javak res extra commercium volta jelentős kutatások tárgyát képezte az elmúlt évtizedekben,⁴⁴ jelen tanulmányban a rendelkezésre álló terjedelmi keretek közt csupán a levéltári anyag tekintetében változó hazai jogszabályi értelmezést tekintem át.

A levéltári anyag elidegeníthetlensége elvének alakulása

A levéltári törvény előkészületi munkálatai Sopron vármegye törvényhatósági bizottságának 1935-ös javaslatára⁴⁵ vezethetők vissza, amely a kiváló levéltáros, Sümeghy Dezső⁴⁶ kezdeményezésére készült el. A „Javaslat a levéltárügy általános rendezése érdekében” egy levéltári törvény megalkotását sürgette, az évek során több jogszabálytervezet készült el, amelyek minden esetben foglalkoztak a levéltári anyag, a köziratok tulajdonjogával is.

Herzog József főigazgatósága idején készített jogszabálytervezetet Szabó István. A datálatlan tervezet 9. §-a „a közlevéltárak és részei a közforgalomból kivételnek és el nem birtokolhatónak nyilváníttatnak” elvét kimondja, de vázlat volta miatt a gondolatot bővebben nem fejti ki.⁴⁷

Egy 1944 februárjában kelt, Hóman Bálint által készített tervezet sokkal részletesebben fogalmazta meg a szándékot: „Köziratot magánjogi ügylettel forgalomba hozni és megszerezni nem szabad. A törvény tilalma ellenére megszerzett és birtokban tartott vagy forgalomba hozott köziratot megszerzője vagy őrizője az illetékes közintézmény felhívására minden kárpótlásra való igény nélkül köteles tulajdonosának haladéktalanul visszaszolgáltatni. Ha a közirat valamely közlevéltár birtokában van, a visszaszolgáltatásról az érdekelt közintézmények meghallgatásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter határoz.”⁴⁸

A magyarországi jogi helyzet az elcsatolt területek visszatérése után annyiban változott, hogy 1940-ben rendeleti úton⁴⁹ kimondták az elidegeníthetlenségi tilalmat az ott lévő levéltárakból, közgyűjteményekből származó iratokra, amelyekre vonatkozóan a jóhiszemű árverési vevő sem szerezhetett tulajdonjogot. A rendelet bevezetője így fogalmaz: „A keleti és az erdélyi területek vármegyéi, városi és egyéb levéltáraiból és egyéb közgyűjteményeiből az idegen uralom ideje alatt nagyobb tömegű irat és művészeti és történeti értékű egyéb tárgy áruba bocsáttatott. Az így illetéktelenül forga-

⁴⁴ Néhány szakirodalom a tárgykörben: Hipp, 2000; Weidner, 2001; Weber, 2002; Strauch, 1998.

⁴⁵ MNL GYMSMSL XIV.44. Javaslat a levéltárügy (levéltárvédelem) országos rendezésére. 6139/1935. alispáni szám.

⁴⁶ Sümeghy Dezső (1882–1957) genealógus, történész, levéltáros. Sopron vármegye főlevéltárosa 1923-tól az 1940-es évek végén történt nyugdíjba vonulásáig.

⁴⁷ MNL OL Y.1.a. Általános iratok. A levéltári törvény előkészítő anyagai. Törvényjavaslat a levéltárak védelméről. (Ceruzával feljegyezve az iratra: néhai Herzog József idejében készült kísérleti fogalmazás, készítette Szabó István.)

⁴⁸ MNL OL Y.1.a. Törvényjavaslat a levéltárakról (tervezet), készítette Hóman Bálint, 1944.

⁴⁹ 7.070/1940. M.E. rendelet a keleti és az erdélyi területek levéltáraiból és egyéb közgyűjteményeiből eredő iratok kötelező bejelentéséről és a 8.620/1940. M.E. rendelet a keleti és erdélyi területek levéltáraiból és egyéb közgyűjteményeiből eredő iratok és művészeti vagy történeti értékű egyéb tárgyak kötelező bejelentéséről alkotott 7.070/1940. M.E. számú rendelet értelmezése és kiegészítése tárgyában.

lomba hozott tárgyak egyrészét a hazafias érzésű közönség szerezte meg a végből, hogy az iratokat a pusztulástól megmentse”, de egy részük illetéktelenek kezébe is kerülhetett. Akinek ilyen irat volt a birtokában, az Országos Levéltár felé bejelentési kötelezettséggel tartozott, a bejelentett iratokért a megszerzésükre fordított költséget megtérítették. E szigorú tilalom a visszatért területek iratait védte, az impériumváltások során közgyűjteményből, levéltárból eltulajdonított iratokat törekedtek visszaszerezni.

A levéltári törvényre irányuló jogalkotási folyamat 1945-ben újraindult. Egy 1946-ban született rendelettervezet továbbra is a levéltári anyag res extra commercium jellegét mondta ki.⁵⁰ A „levéltárügy rendezéséről” szóló törvény (Levt.) végül csak 1947. július 29-én lépett hatályba, 3. §-a tartalmazta a res extra commercium elvének megfelelő kitélt: „Közirat⁵¹ nem idegeníthető el, nem lehet magánjogi forgalom tárgya. A szabályszerűen kiselejtezett közirat anyagát forgalomba lehet hozni, ha iratjellege megsemmisítetett.” A § második mondatának jogszabályban történő rögzítésére azért volt szükség, hogy a kiselejtezett köziratok mint papírhulladék, az újrafelhasználás körébe bevonhatóak legyenek. A törvényszöveg indoklása alapján: „Miután a közirathoz a köz érdeke fűződik, szükségesnek látszott annak kimondása, hogy a közirat forgalmon kívüli dolog. Ezt az elvet a külföldi levéltári törvények már eddig is érvényesítették.”⁵² A törvény 5. § (1) bekezdésében leszögezi: „Azokat a köziratokat, amelyek valamely jogszabály rendelkezése alapján levéltári őrizetbe veendő, közlevéltárban kell elhelyezni.” A jogalkotó célja szerint ez a szakasz biztosíthatta a köziratok közlevéltárba kerülését, elejét venni kívánta azon „a múltban sűrűn előforduló szokásnak, hogy a köziratok különféle úton-módon – esetleg közhatalmat gyakorló személyek hagyatékában maradvá – közlevéltárnak nem tekintett őrzőhelyre”⁵³ kerüljenek. A közirat forgalmon kívüli dologgá nyilvánítása és kizárólagos közlevéltári őrizetbe utalása kettős jogintézményével kívánt a jogalkotó egyértelmű helyzetet teremteni.

A VKM egy 1948-ban a minisztériumok részére készített átiratában a minisztertanácsi határozat⁵⁴ alapján készítendő iratsелеjtezési szabályzatok esetében kifejezetten felhívta a figyelmet arra, hogy „a köziratok nem idegeníthetőek el, magánjogi forgalom tárgyai nem lehetnek”, s az elkészítendő selejtezési utasítások tartalmazzanak rendelkezést arra, hogy ilyen iratokat szabályszerű selejtezés és iratjellegük megsemmisítése után lehet csak kereskedelmi forgalomba hozni.⁵⁵

⁵⁰ MNL OL P2272. 8. tétel. Levéltári törvény előkészítése 1944/45. A magyar köztársaság kormányának/1946. M.E. sz. rendelete a levéltárügy országos rendezése tárgyában. Tervezet, 1946 május.

⁵¹ A közirat – acta publica – fogalmát a Levt.-ben rögzítették: „2. § (1) A jelen törvény szempontjából köziratok a közhatóságokhoz vagy közhivatalokhoz érkezett, illetőleg ezek működésében keletkezett iratok, azok kivételével, amelyeknek az ügyintézés során rendeltetésük szerint közhatóságnak vagy közhivatalnak nem tekinthető személye birtokába kell vagy kellett volna véglegesen átmenniük.”

⁵² MNL OL P.2272. 8. tétel. Levéltári törvény előkészítése 1944/45. Indoklás a levéltárügy rendezéséről szóló törvényjavaslathoz.

⁵³ Uo.

⁵⁴ 21/1948. sz. minisztertanácsi határozat a közigazgatás körébe tartozó egyes eljárások egyszerűsítése tárgyában. Magyar Közlöny, 1948. május 9. 991–992.

⁵⁵ MNL OL Y.7.a. A VKM 8236/1948. eln. sz. átirata, 1948. július 6. 475/1948. OL sz.

1949 novemberében a Lev. 21. § (1) felhatalmazása alapján elkészült egy részletes szabályozás „Kezelési és ügyviteli szabályzat a vármegyei és thj. városi levéltárak részére” címmel. A tervezet 87. §-a rögzítette: „A levéltárból iratot, oklevelet vagy bármely oda beutalt és elhelyezett tárgyat öröktulajdonul átengedni, elajándékozni vagy egyébként elidegeníteni nem szabad.”⁵⁶ „Debuisset pridem”⁵⁷ – írta a szabályozás tervezetének elkészülte után Vevér Emil⁵⁸ veszprémi főlevéltárnok, aki akkor még nem tudhatta, hogy a nagy munkával elkészített, igen alapos, 125 érdemi szakaszt és iratmintákat tartalmazó tervezet a levéltárügy centralizált átalakítása miatt soha nem léphet hatályba.

Röviddel később életbe lépett ugyanis az állami felügyeletet és központosítást az irattár- és levéltárügy egészére kiterjesztő, a „Levéltárakról” szóló 1950. július 30-tól hatályos törvény (Levtvr.), amely 6. §-ában a közlevéltárak őrzetében lévő iratokra elidegenítési tilalmat tartalmazott, illetve megtiltotta az ország területéről történő végleges kivitelüket is. A közhatóságok és közhivatalok irattáiról szóló VII. fejezet 23. § (2) bekezdése részletezte az elidegenítési tilalmat: „A szabályszerűen kiselejtezett irattári anyagot iratjellegének megsemmisítése után forgalomba lehet hozni; ettől eltekintve a közhatóság vagy közhivatal irattári anyaga, illetve az abba tartozó irat el nem idegeníthető és magánjogi forgalom tárgya nem lehet.” A meghatározás egyértelmű tiltást tartalmaz a köziratok elidegeníthetlenségére, azokat már az irattárban, keletkezésük idejétől fogva védelem alá helyezi. Az elidegenítési tilalom a korszakban teljes körű, vonatkozik mind az irattári, mind a levéltári iratokra.

A szabályozás az 1969. évi 27. tvr. alapján

„A levéltári iratok nem lehetnek kereskedelmi forgalom tárgyai, azok res extra commercium jellegűek” – áll Baraczk István⁵⁹ és Mályusz Elemér⁶⁰ egy közös, 1969-es cikkében.⁶¹ Ezt az ugyanabban az évben megjelent, a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. tvr. (Ltvr.) törvényi szinten megerősítette. Az Ltvr. záró rendelkezéseinek sorában foglaltak alapján az „állami tulajdonban levő levéltári anyagot elidegeníteni nem szabad. Szövetkezetek, társadalmi szervezetek, továbbá más jogi személyek tulajdonában levő levéltári anyagot csak állami levéltár részére szabad elidegeníteni. E rendelkezés nem zárja ki a levéltári anyagnak csereszerződés útján való elidegenítését.”

⁵⁶ MNL OL XIX.I.1.h. 1612-22/1949. VKM

⁵⁷ MNL OL Y.7.a. „Már régen kellett volna!” – Vevér Emil levele Jánossy Déneshez 1948. június 5-én. 390/1948. OL sz.

⁵⁸ Vevér Emil (1888–1960) 1925–1954 között Veszprém vármegye főlevéltárnoka, majd a megyei levéltár vezetője.

⁵⁹ Baraczk István (1908–1991) a Fővárosi Levéltár levéltárosa (1939–1957), igazgatója (1957–1968).

⁶⁰ Mályusz Elemér (1898–1989) történész, az MTA tagja. 1947–1954 között az Evangélikus Országos Levéltár vezetője.

⁶¹ Baraczk István – Mályusz Elemér: Az evangélikus egyházi levéltárak aktuális kérdéseiről. Levéltári Szemle, 1969. 3. sz. 532.

Az irattári anyagra is kiterjedt az elidegenítési tilalom: „Irattárba tartozó, valamint levéltárban őrzött irattári anyagot nem szabad elidegeníteni.” Ha védett levéltári anyag személyi tulajdonban volt, akkor a levéltárat elővásárlási jog illette meg.

Lényeges elem, hogy a *res extra commercium* jogintézményét, így az elidegenítési tilalmat a jogalkotó a levéltári anyag mellett nevesítve továbbra is kiterjesztette az irattári anyagra is. A személyi tulajdonban jogszerűen lévő levéltári anyag esetében a Ltvr. 13. § -a az épségben és használható állapotban való megőrzés kötelezettségét és az ilyen iratok védetté nyilvánítását írta elő. A Ltvr. végrehajtási rendelete⁶² ezzel kapcsolatban kötelezettségként szabta meg, hogy akinek tulajdonában vagy birtokában levéltári anyag van, azt 1970. július 1-ig jelentse be, a későbbiekre nézve pedig a megszerzéstől számított 30 napon belüli bejelentési kötelezettséget írt elő.

A Ltvr. és végrehajtási rendelete teljes mértékben elfogadta a korábbi jogi szabályozásokból ismert *res extra commercium* elvet. A Levéltárak Ügyviteli Szabályzata (LÜSZ)⁶³ 52. §-ában egyértelműen leszögezte: „Levéltár megállapíthatóan állami tulajdont képező levéltári anyagot vásárlás útján nem szerezhethet meg. Az ilyen anyagot vételre felajánló magánszemélynek, bizonyított vagy nyilvánvaló jóhiszeműsége esetén, a levéltár méltányos összegű megőrzési jutalmat adhat.” A LÜSZ megfogalmazásában ez az iratbeszolgáltatás fogalmát takarta.

Bár a LÜSZ alapján közirat megvásárlására lehetőség nem lett volna, a gyakorlat sokszor ellentmondott ennek. A levéltárak inkább választották a megegyezést, mint a legtöbb esetben járhatatlan jogi utat, akár kirívó esetekben is. A BFL főigazgatója, Varga László⁶⁴ 1993-ban hívta fel a Művelődési és Közoktatási Minisztérium figyelmét egy ilyen esetre. A Fővárosi Bíróság TÜK irodájának egykori vezetője a népbírói iratok közül néhányat Major Ákos⁶⁵ kérésére kiemelt, majd amikor Major azokat visszaszolgáltatta, már nem tette a helyükre. Az iratokat az irattáros 1978-ban felajánlotta a BFL-nek megvételre. A levéltár az iratokat 10 000 forintért megvásárolta, s az eladó ígéretet tett arra, hogy „a TUK irodából kikerülő jelentősebb perek anyagát is át fogja adni”. A dokumentumokat az eladó a felesége nevében értékesítette, a levéltárban készített feljegyzés szerint a tényleges eladó „nem szerepelhet, mint eladó, miután jelenleg is irattáros”. A megvásárolt 0,8 ifm terjedelmű, 1945–1949-ből származó, főképp nyilas perekhez kapcsolódó iratokat a 80-as években reponálták konkordancia jegyzék nélkül, így ma már meghatározhatatlan helyekre.⁶⁶

⁶² 30/1969. (IX. 2.) Korm. számú rendelet a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. sz. törvényerejű rendelet végrehajtásáról.

⁶³ A művelődésügyi miniszter 130/1971. (M. K. 10.) MM számú utasítása „A Levéltárak Ügyviteli Szabályzatának kiadásáról”. A LÜSZ-t a levéltárak részére közvetlenül adták ki, jogszabályi jelleggel.

⁶⁴ Varga László (1948–2016) történész, levéltáros. 1991–1999 között Budapest Főváros Levéltára főigazgatója.

⁶⁵ Major Ákos (1908–1987) magyar jogász, hadbíró, a Budapesti Népbíróság és a Népbíróságok Országos Tanácsa elnöke.

⁶⁶ Az ügy irata: BFL VIII.3081.a. 217/1993. sz.

Az ügyben szerepet játszó levéltárosok indítéka nyilvánvalóan az lehetett, hogy az iratok ne máshová kerüljenek, és ezért maguk is törvénysértő módon jártak el. A megvásárlás elleni kétely, más megoldási javaslat az iratokból nem világlik elő, csak a vásárlás ténye dokumentált. Annyi bizonyos, hogy a levéltár akkori igazgatója, Ságvári Ágnes⁶⁷ döntött a vételről, s az is biztos, hogy az irattáros betartotta ígéretét, mivel a levéltár 1980-ban a TŰK irodától – immár illetékességből – 5 ífm igen értékes népbíró-sági és népügyészégi iratot vett át.⁶⁸ Tanulásként annyi leszűrhető, hogy a szocialista igazságszolgáltatásba vetett hit gyengébbnek bizonyult egy ilyen nyilvánvaló eltulajdonítási esetben, a történet levéltáros szereplői inkább választották az iratok „suba alatt” közgyűjteménybe terelését, még egy olyan ügyben is, amikor a hivatalban lévő irattáros gyakorlatilag saját irattárából kiemelt köziratokat ajánlott fel megvételre.

Szabályozás az 1995. évi LXVI. törvény alapján

Az 1980-as évek végén a Művelődési Minisztérium Közgyűjteményi Főosztály Levéltári Osztálya elkészített egy új, a változó időknek jobban megfelelő levéltáritörvény-tervezetet. Ebben leszögezte, hogy köziratot elidegeníteni, megsemmisíteni vagy használhatatlanná tenni (a törvényben körülírt egyes kivételekkel) tilos.⁶⁹ A tervezet akkor fiókban maradt.

A rendszerváltás után öt évvel került sor a levéltári terület újraszabályozására, a máig hatályos, a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvénnyel (Ltv). E törvény továbbra is fenntartotta a köziratok elidegeníthetlenségének elvét. A törvényelőkészítés során folytatott szakmai vitákban sem kérdőjeleződött meg a köziratok res extra commercium jellege.⁷⁰ Kecskeméti Károly⁷¹ véleményében kiemelt fontosságúnak tartotta, hogy a közirat – legyen az állami vagy önkormányzati – ne legyen elidegeníthető: „Ennek az elvnek a kimondása azért is fontos, mert automatikusan állami védelmet nyújt az önkormányzati és helyi levéltáraknak; lopás, iratrongálás stb. esetén az ügyészség hivatalból köteles eljárást indítani. Levéltári megőrzésre került közirategyüttesek csak a törvényhozó hatalom hozzájárulásával idegeníthetők el.”⁷²

Az Ltv. 5. § (1) bekezdése szövegében alapjában a Lev. és a Levtvr. megfogalmazásához tért vissza. A közirat őrzési helytől függetlenül elidegenítési tilalom alá esik, ami kiterjedt a már közlevéltárban lévő, köziratnak nem minősülő levéltári anyagra is.

⁶⁷ Ságvári Ágnes (1928–2000) történész, levéltáros. 1970–1985 közt Budapest Főváros Levéltára főigazgatója.

⁶⁸ BFL VIII.3081-a. Budapest Főváros Levéltára központi gyarapodási naplója 1979–1997. Az 1980. év 22. sz. bejegyzése.

⁶⁹ Tervezet 1990: 18.

⁷⁰ MNL OL XIX.I.9.rr. Művelődési Minisztérium Levéltári Osztály iratai. A levéltári törvény előkészítésével kapcsolatos vélemények, 1995.

⁷¹ Kecskeméti Károly (1933–2021) franciaországi magyar levéltáros-történész. 1956 óta élt Franciaországban, 1962-től 1998 végéig a Nemzetközi Levéltári Tanács titkárságát vezette.

⁷² MNL OL XIX.I.9.rr. A levéltári törvény előkészítésével kapcsolatos vélemények, 1995. Kecskeméti Károly levele a levéltári törvénytervezetről, 1995. március 5.

A magántulajdon – köztulajdon polgári rendszerbeni különállását tiszteletben tartva az elidegenítési tilalom – ellentétben a Levtvr. rendelkezéseivel – csak a köziratokra terjedt ki.⁷³ Az 1995 májusában az országgyűlés elé került törvényjavaslat⁷⁴ indoklása szerint „abból kiindulva, hogy a legértékesebb levéltári anyagokat a közlevéltárak őrzik, fokozott védelemben részesülnek a közlevéltárban őrzött anyagok, továbbá a köziratok, amelyekre nézve – szűk kivételt engedve – elidegenítési tilalmat is kimond a Javaslat.” A szűk kivételt az jelentette, hogy köziratot közlevéltárak egymást közt csereszereződéssel elidegeníthettek. A javaslatához 110 módosító indítványt nyújtottak be, de az elidegeníthetlenség jogintézményét egyik sem vitatta.

A maradandó értékű, köziratnak nem minősülő iratok tekintetében az 1995. évi LXVI. tv. a védetté nyilvánítás lehetőségét teremtette meg, ugyanakkor amíg a közirat elidegeníthetetlen, forgalomképtelen, addig a védetté nyilvánítás közirat esetében nem lehetett releváns.

Jogi esetek a 21. század elejéről

A res extra commercium jog bírósági úton történő érvényesítése helyett a levéltárak továbbra is inkább a „békés megegyezésre” törekedtek. Az ügyek jogi útra terelése negatív tapasztalatokat eredményezett, amit a szankciós lehetőségek hiánya⁷⁵ mellett az intézkedésre jogosult szervek értetlensége és lagymatag hozzáállása is tetézt.

Tipikus példája ennek a Fővárosi Gázművekben történt irateltűnés, s bár nem köziratokról van szó, de analógiaként az ügy jogi lezárása tanulságos. 2007-ben egy antikváriumi árverésen tűnt fel 14 tétel, amelyek egykor a Fővárosi Gázművek irattárába tartoztak. A Gázművek feljelentésére a rendőrség nyomozást indított, s az iratokat lefoglalta. Az 1907–1950 közt keletkezett dokumentumokról, tervekről 350 címet tartalmazó leírás készült. A Gázművek feljelentésére lopás vétsége miatt indítottak eljárást és az iratok lefoglalását az ügyészség 2007. szeptember 27-én kelt határozatával megszüntették a hatóságok. Az indoklás szerint az eladó – aki 24 éve dolgozott a Gázműveknél – egy költözés során a folyosókon, udvaron talált, elhagyott iratokból válogatta ki később az aukcióra felajánlottakat. A Gázművek tanúként meghallgatott munkatársai cáfolták, hogy az iratokat kidobták volna, de ellenkezőjét sem tudták bizonyítani, és azt sem, hogy a dokumentumok az irattárból kerültek ki. Az ügyészség álláspontja szerint – bár a levéltár védetté nyilvánítási javaslata, szakvéleménye rendelkezésre állt – „a nyomozás során nem sikerült bizonyítékot szerezni arra vonatkozóan, hogy a jelen eljárás tárgyát képező dokumentumok valóban értékkel bírtak-e”. Az ügyészség bizonyítottnak látta

⁷³ Ltv. 5. § 29. bek.: „A megrongálás, az egyéb módon történő használhatatlanná tétel, továbbá a megsemmisítés tilalma a nyilvános magánlevéltárban őrzött levéltári anyagra és a védett levéltári anyagra is kiterjed.”

⁷⁴ T/1059 – törvényjavaslat, benyújtó a művelődési és közoktatási miniszter, 1995. május 19.

⁷⁵ Az Ltv. közvetlen szankciókat nem tartalmazott és az új szabálysértésekről szóló jogszabályban (2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről) már nem szerepelt a levéltári szabálysértés tényállása.

azt a tényt – amit csak a terhelt tanúvallomása támasztott alá –, hogy az iratokat a terhelt a lomok közül vette ki és „az elhagyott, szemétkébe kidobott dolog esetén maga a tulajdonos tesz olyan intézkedést, amely a tárgyról való lemondást jelenti, így az ilyen dolgok vonatkozásában a lopás vétsége nem állapítható meg”. A Gázművek az ügyészség határozatát elfogadta, amiről a levéltárat csak egy évvel később értesítették, így beavatkozásra nem nyílt mód, az iratok pedig visszakerültek az eladóhoz.⁷⁶

Az alábbiakban egy köziratok eltulajdonításával kapcsolatos tanulságos esetet ismertetek. A Krisztina Antikvárium árverésén jelent meg 2012 májusában 20 000 forint kikiáltási árért a „rendőrségi jelentések bűnesetekről, előzetes letartóztatásokról” elnevezésű tétel, amely 1947–1950 között keletkezett jegyzőkönyveket és bűnügyi helyszínek fotóit tartalmazta eredeti környezetükből kiragadva, szétvágvá, s egy albumba ragasztva. A katalógusban megjelent képek alapján a köziratiság megállapítható volt, egyes iratokon az iktatószámok is szerepeltek. A BFL feljelentést tett ismeretlen tettes ellen, a nyomozó hatóság kulturális javak körébe tartozó tárgy jogtalan elsajátítása vétsége miatt indított eljárást, átmenetileg lefoglalta az árverésre bocsátott tételeket, ami a sajtóban megjelent tiltakozó cikket is szült.⁷⁷ Azonban a hatóságok hamarosan megszüntették a lefoglalást és a nyomozást, mivel nem látták bizonyítottnak, hogy az iratok közt lenne olyan közirat, amely maradandó értékű, s nem látták alaposnak a bűncselekmény gyanúját.⁷⁸ A BFL főigazgatója, Á. Varga László a határozat ellen panaszt jelentett be, amelyben mind az iratok köziratiságát, mind maradandó értékét tényekkel támasztotta alá. Az ügyészség határozatában⁷⁹ az eljárást már nem a korábbi érvekre alapozva szüntette meg, hanem azért, mert a cselekményt nem minősítette bűncselekménynek. Indoklásában az iratokat – ismeretlen okból – másolatoknak minősítette, s mivel azok aktuális tulajdonosukhoz csak 7-8 éve kerültek, annak megállapítását, hogy korábban hogyan jutottak az előző birtokosokhoz, nem tartotta lehetségesnek. A jogtalan elsajátítás esetében a büntethetőség három év alatt elévül, így ezért sem látta az eljárást lefolytathatónak. Némi vigaszt jelentett csupán, hogy a levéltár azon álláspontját elfogadták, hogy a maradandó érték megállapítására nem a nyomozó hatóság jogosult.

Adott tehát egy eset, amikor a közirat és a maradandó érték fogalma egybeesik, a közirat elidegeníthetlensége törvényi előírás, mégsem tudott a levéltár jogának érvényt szerezni. S bár közirat esetében a védetté nyilvánítás az elidegeníthetlenség miatt fogalmilag elvben nem lett volna lehetséges, a levéltár mégis kezdeményezte azt, s meg is történt.⁸⁰

⁷⁶ BFL VIII.3801.a. 470/2009. szám. Az iratokra vonatkozóan a BFL védetté nyilvánítási eljárást kezdeményezett, mely alapján a KÖH 401/0117/12/2009. számon (Óbudai Gázgyár iratai) az iratokat védetté nyilvánította.

⁷⁷ Ludwig, 2011: 7.

⁷⁸ A Budapesti Rendőr-főkapitányság Gazdaságvédelmi Főosztály Vagyonvédelmi Osztálya 01000/12065/2011/bü. sz. határozta a nyomozás megszüntetéséről, 2012. április 3. BFL irattára.

⁷⁹ A Budapesti V. és XIII. kerületi Ügyészség B.11089/2011/4. sz. határozata a BFL panaszának elutasításáról, 2012. július 19. BFL irattára.

⁸⁰ BFL irattára, 6664/2022. sz. A védetté nyilvánítás száma: KÖH/401/651/2/2012. Rendőrségi jelentések bűnesetekről.

Az elszármazott közirat

A köziratok magánkézbe kerülése először egy 2012-ben rendezett konferencián került előtérbe,⁸¹ amelynek célja az ott elhangzott előadások tükrében elsősorban a Politikatörténeti Intézet Levéltára őrizetében lévő szakszervezeti iratanyag államosításának előkészítése volt.⁸² Az állami kezelésbe vétel jogszabályi előírása 2012-ben megszületett ugyan,⁸³ de a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) a szakszervezeti iratanyagot ténylegesen csak 2023. január elsejétől vehette tulajdonba.

A köziratok elidegeníthetlenségének, a res extra commercium elvének egyeduralkodása a magyar levéltáriügyben 2021-től alapvetően más irányt vett. Jogalkotói kezdeményezésre a levéltári törvény 2021. szeptember 1-i hatállyal módosult.⁸⁴ A Ltv. egy új, 3/A. szakasszal bővült, amely kimondja, hogy a közirat annak a közfeladatot ellátó szervnek a tulajdonát képezi, amelynek irattári anyagába tartozik vagy tartozott, azaz elsődleges tulajdonos az irattár egykori tulajdonosa. Ha ez nem állapítható meg vagy a közfeladatot ellátó szerv megszűnt, akkor az állam tulajdonát képezi. A legjelentősebb változás annak rögzítése, hogy mindezt felülírja, ha a közirat jogszerűen más szerv vagy személy tulajdonába került, s az ilyen iratot a jogszabály elszármazott köziratként határozza meg. S bár a Ltv. 5. szakaszában továbbra is fenntartja a köziratok elidegeníthetlenségének elvét,⁸⁵ ám jelentősen szűkíti azt egy új bekezdés beiktatásával (5. § 3a): „Az 1957. január 1-je előtt keletkezett, elszármazott közirat (...) az e törvényben foglalt rendelkezések figyelembevételével elidegeníthető.”⁸⁶

A törvénymódosítási javaslatot 2021 áprilisában önálló képviselői indítványként nyújtották be, így társadalmi egyeztetésre nem került sor.⁸⁷ A Kulturális Bizottság április 26-i ülésén vita nélkül támogatta a tervezet tárgysorozatba vételét. Az előterjesztők

⁸¹ Bővebben lásd: Dékány, 2012: 18–20.

⁸² Bővebben lásd: Simon, 2012: 21–24.

⁸³ A Magyar Művészeti Akadémia kultúrstratégiai szerepének megerősítése érdekében szükséges törvénymódosításokról, valamint egyéb kulturális tárgyú törvények módosításáról szóló 2012. évi CCXXI. tv. 2. § (1) bek. alapján. A Ltv. módosítása 2013. január 1-jétől hatályos.

⁸⁴ 2021. évi LVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény és a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról.

⁸⁵ 5. § (1) Köziratot, valamint közlevéltárban őrzött, köziratnak nem minősülő levéltári anyagot – az e törvényben meghatározott kivétellel – elidegeníteni, megrongálni, így különösen az abban szereplő adatok egy részét vagy egészét törölni, olvashatatlaná vagy egyéb módon használhatatlanná tenni, továbbá – a szabályosan lefolytatott selejtezési eljárást, illetve a hiteles másolatkészítési eljárást kivéve – megsemmisíteni tilos.

⁸⁶ A hivatkozott bekezdés hatálya alól az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló törvény hatálya alá tartozó köziratot a jogalkotó kiemelte, azaz a 2003. évi III. tv. hatálya alá tartozó iratok esetében közirat jogszerűen továbbra sem idegeníthető el.

⁸⁷ T/15982. A köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény és a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról, benyújtók: Kósa Lajos, dr. Pósnán László, Halász János (Fidesz).

nevében Kósa Lajos indokolta meg a törvénymódosítást. A jogalkotói szándék megismertetése okán, illetve azért, mert az előterjesztés előzetes ismerete nélkül szakmai vitára nem kerülhetett sor, a módosítás szövegét tartalmilag összefoglalva, több esetben szó szerint idézem az alábbiakban.⁸⁸

„Köziratoknak két nagy fajtája van. Az egyik az az, amikor az állam egy magán-személlyel vagy jogi személlyel kapcsolatban keletkeztet köziratot” Az egyik példány az irattárba kerül, a másik az érdekelt természetes vagy jogi személyhez. A köziratok másik típusába „utasítások, belső iratok, felszólítások, államközi rendeletek, állam és szervei közötti iratok” tartoznak. „Ezekkel úgy bánták a mai jogszabály elvileg, hogy az ilyen iratok semmilyen formában nem lehetnek magánkézben, ezeknek a tulajdonosa egyedül és kizárólag az állam”, amennyiben mégis „magánszemély tulajdonában vannak és az államnak a tudomására jut, akkor azt visszaszámaztatja ellenszolgáltatás nélkül a magánszemélytől vagy a jogi személytől.”

„1956 volt az utolsó olyan esemény, forradalom Magyarországon (...) amikor az állami levéltárakból iratok tűntek el, kerültek ki, semmisítették meg őket, de 57 január elsejétől ilyen esemény nincs.” A jelenlegi helyzet az, hogy „köziratok jelentős számban vannak magántulajdonban, magánkézben”, elismerjük vagy nem, de ott vannak. „Ezek nem kerülhetnek elő, hiszen ha előkerülnek, akkor a levéltár ezeket visszaszámaztatja, ellenszolgáltatás nélkül.” Ezért ezek az iratok feketekereskedelembe cserélnek gazdát történeti érdekességük okán, vagy az aláírásgyűjtők érdeklődésére tartanak számot. Ilyen például az 1933-ban megkötött első angol–magyar légügyi egyezmény,⁸⁹ amelynek nincs példánya a levéltárban, magánszemélynél van. György király aláírása miatt ez az angol aláírásgyűjtő piacon jelentős értéket képvisel. Birtokosától legálisan nem kerülhet elő, hiszen akkor a levéltár visszaszámaztathatja. Az egyezmény „kikerült a levéltárból, valamikor ott volt, most tudjuk a nyilvántartásból, hogy nincs ott”, hogy hogyan került ki onnan, ez ma már nem állapítható meg, „de tömegével vannak ilyen iratok”.

„Én arra teszek javaslatot, hogy tegyük lehetővé, hogy a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően ezek az iratok előkerülhessenek, tegyük lehetővé, hogy forgalomképesek legyenek.” Az elidegeníthetőség időhatárának 1957. január elsejét javasolták. „Elég sokan kerestek meg gyűjtők, aukció szervezők, antikváriusok, hogy ezzel a helyzettel valamit csináljunk. (...) Az 1957. január elseje előtt keletkezett köziratokról elismerjük, hogy lehetnek magántulajdonban, kikerültek az állami levéltárból. (...) Ha valaki ilyen közirat birtokában van, elszámazott az irattárból, akkor jóhiszemű tulajdonos” és abban az esetben ezt az iratot értékelésre adhassa be a levéltárba, ahol értékelik, digitalizálják, nyilvántartásba veszik, védetté is nyilváníthatják. Az elszámazott közirat forgalomképesé válik és elidegeníthető lesz, a levéltár elővásárlási jogának rögzítésével. „Így előkerülhetnek olyan iratanyagok, melyek a jelenlegi szabályozás mellett legálisan nem

⁸⁸ Irományok, 195. ülésnap felszólalásai, 2021. 04. 30. A felszólalás időtartama több mint tíz perc, az idézőjelben lévő részek szó szerinti, a többi esetben összefoglaltam az elhangzottakat. Forrás: parlament.hu, felszólalások videofelvételei. (A letöltés ideje: 2023. október 4.)

⁸⁹ Az előterjesztő feltehetően az 1937 márciusában kötött és az 1938. évi XXI. tc.-el hatályba lépett egyezményre gondolt.

kerülhetnek elő. A szabályozás életszerűvé tétele jobban fékezi a feketepiacot, mintha az állami szervekkel üldöznénk azt. Az eddigi állami szabályozás a feketepiac létét nem tudta megakadályozni” – zárta szavait Kósa Lajos.

Fekete Péter államtitkár (Emberi Erőforrások Minisztériuma) felszólalásában a kormány részéről az előterjesztést támogatta, eredménynek tartva, hogy az eddig rejtőzködő köziratok most majd előkerülhetnek, megismerhetővé és kutathatóvá válnak. A Fidesz-frakció vezérszónoka, Dunai Mónika szintén támogatta az előterjesztést, s hangsúlyozta, hogy az „1957. január elseje előtt keletkezett köziratoknál a birtokos tulajdonjogának vélelmezéséből indulunk ki, és ennek ellenkezője a bizonyítandó”, míg ez utáni időponttól a birtokosnak kell továbbra is tulajdonjogát bizonyítani. „Jogszerűen magántulajdonba került közokirat nem vehető el semmi esetben sem” – hangsúlyozta a vezérszónok.

Azaz a res extra commercium több száz éves elve, a köziratok⁹⁰ elidegeníthetlensége csak az 1957. január elseje után keletkezett köziratok tekintetében maradt fenn, a törvénymódosítás tervezetében rögzítettek szerint az 1957. január 1. előtt keletkezett köziratok az MNL részére előírt hatósági eljárás rendelkezéseinek betartásával forgalomképpé, piacképpé váltak. A hazai levéltárügy egyik legjelentősebb döntése született meg, beleértve az MNL hatósági jogkörének első pillérét.⁹¹ A közirat elbirtokolhatatlansága eddig nem tette lehetővé, hogy közirat védetté legyen nyilvánítva – hisz azt vissza kellett származtatni –, a jogszabály-módosítás szerint azonban az MNL konstitutív hatályú, közhiteles nyilvántartásában szereplő elszármazott közirat automatikusan a védett kulturális javak részét képezi.⁹²

Dr. Steinmetz Ádám (Jobbik) a javaslatot teljes mértékben támogatta, Juhász Hajnalka (KDNP) szintén. Dr. Varga László (MSZP) a javaslat önálló képviselői indítvány voltát kérdőjelezte meg, hisz így társadalmi egyeztetésre nem kerülhetett sor. Varga Zoltán (DK) megemlítette, hogy a Levéltári Kollégium és Budapest Főváros Levéltára még korábbi állapotában véleményezte a tervezetet, amelyhez szakmai módosító indítványokat tett, amelyeket a kormány nem minden esetben fogadott meg. „Amennyiben az irat nem jóhiszeműen került ki 1957 előtt, azaz valaki eltulajdonította, akkor is ebbe a kategóriába fog esni” és a bizonyítási teher a levéltárra kerül – mondotta Varga Zoltán. Feltette a kérdést, hogy az MNL rendelkezik-e majd elég forrással elővásárlási joga gyakorlására. „A közokirat [helyesen közirat – megj. tőlem] magántulajdonba adása sokak szerint (...) át fog lépni egy szakmai és jogi Rubicont is ebben az esetben.”

Kósa Lajos előadói válaszában több tízezerre tette azon köziratok számát, amelyek magánkézen vannak, s ezek nem azok, amelyek a magánszemély által kapott, így jogszerűen tulajdonolt példányok.⁹³ „Pontosan tudom, hogy a javaslatom egy része (...) a levéltári szakemberek egy jelentős részének az ellenérzésével találkozik. (...) Ők azt

⁹⁰ Sajnos a szónokok keverték, egyazon értelemben használták a közokirat és a közirat, illetve a magánokirat és az okirat fogalmát (Dunai Mónika és dr. Steinmetz Ádám, Juhász Hajnalka, Varga Zoltán).

⁹¹ A második pillér a Ltv. 11/A §-ban rögzített, a köziratok védelmére irányuló hatósági eljárás.

⁹² Beiktatta a 2021. évi LVI. tv. 3. §-a, hatályos 2021. szeptember 1-jétől.

⁹³ Ezzel a példával élt: „Egy birtokadományozás esetén az adományozott az kap egy példányt az adományozó köziratból, ekkor értelemszerűen ő jogos tulajdonosa a köziratnak.”

mondják, ez most is a magyar állam tulajdona, sosem volt ez máshogy, a dualizmus idején sem volt máshogy és a két világháború idején sem volt máshogy. (...) Miért mondana le a magyar állam arról, ami saját jogos tulajdona.” Kósa Lajos ismét elmondta, hogy a különböző világégések, belső fegyveres harcok során sok irat mentési céllal került magánkézre, többféle okból, de az irattárból-levéltárból menekíteni kellett azokat. Elismerete, hogy a levéltáros szakma nem egységes annak megítélésében, hogy az 1957 előtt keletkezett iratok elszármaztatási lehetőségét elfogadja. „Én csak azt mondom, hogy oké, ne ismerjük el, de hát tudjuk, Tajvan sem ismeri el a népi Kína létét, de attól még szemmel láthatóan ott van egy másfél milliárdos ország, szembe lehet nézni a hülyeséggel, csak nem tanácsolom senkinek se. Nézzünk a valósággal szembe és próbáljuk meg ezt rendezni. Mentsük, ami menthető!” – mondotta. Utalt arra, hogy a feketekereskedelem eredményeképpen külföldre kerülhetnek iratok, így például egy angol uralkodó által eredetiben aláírt irat, amelynek értéke egy angol árverésen 50 000 fontnál kezdődik.

Ugyanakkor nem vitatta, hogy azon levéltárosoknak is igaza van szakmai szempontból, akik a javaslat ezen részét nem támogatják. Utalt arra is, hogy a feketepaci forgalom adózási szempontból sem kontrollált, míg az eladott árverési tételek után az államnak jogos adóbevétele van. Megválaszolta azt a kérdést, miért önálló képviselői indítványként terjesztették be a javaslatot: oka az, hogy miként a levéltáros szakma egy része is jogfeladásnak (a res extra commercium elve feladásának – megj. tőlem) tartja a javaslatot, „a kormány nem tette magáévá ezt a javaslatot. Támogatja kívülről, ha a parlament ezt meghozza, de az államtitkár nem akarja azt mondani és ez érthető, hogy itt van egy minden szempontból, történeti, kulturális szempontból jelentős irat, az állam levéltárában a helye, onnan vitték el valamikor, már kideríthetetlen, hogy mikor, főleg, ha egyébként Árpád-korabeli [sic!] iratról van szó, néha ilyenek is vannak a feketepiacon, ennek nálunk a helye. Miért képviselném azt, hogy elismerjem másoknak egyébként a törvény ellenében megvalósuló tulajdonlását? A parlament mondhat ilyet, mert a parlamentnek egyébként mint a legfőbb hatalmi szervezetnek módjában áll ezt képviselni.” ez áll a mostanra elkészült szó szerinti jegyzőkönyvben, amikor írtam, még csak a video volt fenn, kissé megszerkesztették azóta „Nemzeti örökségünk, nemzeti kincseink előkerülését segíteni az egy jó ügy.” A levéltár a javaslat szerint a forgalomba hozandó elszármazott köziratot meg is veheti, élve elővásárlási jogával, de ha azt az eladó nem kívánja eladni, akkor is be kell mutatnia, amikor is az MNL az iratról másolatot készít, digitalizálja, közhiteles nyilvántartásba veszi és védetté is nyilváníthatja, így az eddig rejtett értékek legalább másolatban közkinccsé válhatnak.

Fekete Péter államtitkár Kósa Lajos válaszát még azzal egészítette ki, hogy az „elszármazott közirat” témakörében azért sem kormányzati a kezdeményezés, mivel ez „polgári kezdeményezés, lakossági kezdeményezés, egy alulról jövő kérdés” volt, amelyet az előterjesztő képviselők felkaroltak és a törvényhozás elé terjesztettek.⁹⁴

⁹⁴ A magyar országgyűlés a javaslatot 2021. május 18-án 149 igen szavazattal 345 tartózkodás mellett elfogadta. A jogalkotási folyamat hitelesen a parlamenti vita dokumentálja, ezért tartom fontosnak a viszonylag részletes ismertetést.

Szakmai érvek pro és kontra

A téma kapcsán ki kell térnem a kultúráért felelős miniszter tanácsadó szerve, a Levéltári Kollégium szerepére. A Kollégium tagjai⁹⁵ a javaslat egy korábbi, rövidebb változatát 2021. február 20-án kapták meg véleményezésre. A *res extra commercium* elvének feladásával a Kollégium nem minden tagja értett egyet. Az első tervezet még a „használatba adott közirat” fogalmát használta, és az elidegeníthetőség korlátjaként 1989. december 31-i dátumot állapított meg. Az évhatár esetében a Levéltári Kollégium javasolta a korábbi, 1957. január 1-jei határnapot, mint olyan dátumot, ameddig főképp harci cselekmények következtében kerülhettek köziratok magánkézbe.⁹⁶

A magyar országgyűlés elé áprilisban beterjesztett, szövegszerűségében teljesen megváltozott javaslatot szakmai szervezet hivatalosan nem véleményezhette, így a Levéltári Kollégium sem. A szakma és a közvélemény már csak a parlament elé történt beterjesztéskor találkozhatott a szövegtervezettel.

Közirat valóban kerülhetett iratmentés során magánszemélyekhez, amelyek az esemény (harci cselekmény, havaria, pl. tűz) lezárulta után náluk, később örökösiknél vagy más személyeknél maradtak. Hivatali munkavégzéssel összefüggésben is kikerültek iratok, amelyek utóbb nem jutottak vissza a szerv irattárába.⁹⁷ Az ily módon magánszemélyekhez került köziratok az idő múlásával öröklődtek, vagy más módon birtokost váltottak. Kerülhettek dokumentumok iratselejtezés során is magánszemélyekhez. Feltehetően a Szepesi Kamara 1604–1770 közt naplószerűen vezetett tisztviselői nyilvántartása (archontológia) is így lett Jankovich Miklós kéziratgyűjteményének része, majd onnan a 19. század első felében az Országos Széchényi Könyvtár kéziratgyűjteményébe került.⁹⁸ A bíróságok gyakorlatában az 1870-es évektől az 1940-es évek végéig szokás volt, hogy az iratselejtezésekről napilapokban tettek közzé közleményt, amelyben felhívták az érdekeltek figyelmét a selejtezésre.⁹⁹ A selejtpapírt pedig több esetben a legtöbbet ígérő kereskedőnek adták el. Az 1912-től jogszabály által is szabályozott eljárás nyomán irattárból kikerült köziratok között mai – de akár egykori – levéltárosi értékítélettel is bizonytalannal lehetnének maradó (történeti) értékű köziratokat, amelyek

⁹⁵ https://mnl.gov.hu/kapcsolatok/leveltari_kollegium/tagok.html (A letöltés ideje: 2023. október 4.)

⁹⁶ A Levéltári Kollégium 2021. március 2-i ülésének emlékeztetője és írásos anyagai. Levéltári Kollégium irattára.

⁹⁷ Magánirat? Hivatali irat? – Szabó Csaba, az MNL főigazgatójának előadása a „Köziratok magánkézben” konferencián, 2012. február 7. Az előadás megtekinthető: <https://videorium.hu/hu/recordings/3721/maganirat-hivatali-irat> (A letöltés ideje: 2023. október 4.)

⁹⁸ *Cepusensis Camerae Status Personalis 1604–1770*, OSZK Kézirattár, Fol. Lat. 954. Bővebben ld.: Fallenbüchl, 1967.

⁹⁹ Példa a Pesti Hírlap 1880. 11. számából: „Selejtezett törvényszéki levéltár – Az igazságügyminiszter megengedte, hogy volt a román-bánati cs. kir. határőrezred katonai tvszék. bűnügyi iratai amennyiben 32 évnél régebbek selejteztessenek s nyilvános árverésen eladassanak. A karánsebesi kir. törvényszék most felhívja a netán érdekelt feleket, hogy a selejtezésre kijelölt iratoknak netaláni további megőrzésére vonatkozó kívánságukat egy hó alatt jelentsék be.” (6.)

magántulajdonba kerülésének története mára már nem feltárható.¹⁰⁰ Az 1950-es évek papírhiányából eredő iratselejtezési kampányok során történeti értékű iratok jelentős mennyisége került zúzdába, ami elől érdeklődő magánszemélyek is menekítettek ki iratokat. Így történt ez Baranya megyében, ahol egy malomipari mérnök gyűjtötte ki a selejtiratokból a malmok államosítási jegyzőkönyveit, leltárait, köztük szigorúan bizalmas minőségű iratokat.¹⁰¹

A szándékos eltulajdonítás esete is előfordult, vagyis az iratokat anyagi előnyök reményében, jogellenes módon emelték ki a szerv irattári anyagából vagy a levéltárból. Ha ez a lopás sok évtizeddel korábbi, úgy az is előfordulhat, hogy az azóta eltelt hosszabb idő miatt a jelenlegi birtokló az iratok eredetéről nem tudva birtokolja azokat. 1945 után is sok közirat tűnt el vagy lappangott évekig. Kósa Lajos egy korábban eltűnt angol–magyar légügyi egyezményt említett, amelynek sorsát egy 1951-es eset megerősíti. A LOK pincéjében 1951 májusában a pincébe menekített egykori miniszterelnökségi könyvtár könyvei közt felleltek nyolc nemzetközi szerződést, köztük az 1935-ös magyar–francia légifogalmi egyezményt, Albert Lebrun¹⁰² és Pierre Laval¹⁰³ aláírásával. E történet jól végződött, az iratok az Országos Levéltárba kerültek.¹⁰⁴

A hatósági eljárásoknál általában gondot okozott az iratok közirati jellegének, egyúttal maradandó értékének megállapítása. A hatóságok ilyen irányú kompetenciája és érzékenysége nem volt magas szintű, így az csak üdvözlendő, hogy az Ltv. módosítása e feladatot a hatósági eljárás keretében az MNL kizárólagos feladatává tette.

A Ltv. módosítása után¹⁰⁵ az 1957. január 1-je előtt keletkezett köziratok esetében a levéltári, irattári tulajdonjog bizonyítása a levéltár, esetleg a proveniencia szerinti irattár feladata lett, az Ltv. 3/A § (2) alapján ellenbizonyításig a vélelem minden esetben a birtokos tulajdonjogát valószínűsíti.¹⁰⁶ A törvénymódosítás indoklásában ez szerepel:

¹⁰⁰ A közzétételt a bírósági és ügyészégi iratok és kezelési könyvek selejtezésének szabályozása tárgyában kiadott, az 13.300/1912. I.M. rendelet, amelynek 1951. augusztus 1-jéig hatályos 7. §-a írta elő: „A selejtezésről a Budapesti Közlönyben, a törvényhatóság hivatalos lapjában, valamint arra alkalmas más hírlapban hirdetményt kell közzétenni, amelyben a selejtező hatóság az érdekelteket felhívja, hogy amennyiben az évszám és ügyszak szerint megjelölt selejtezendő iratok közül egyes iratok kiadását vagy tovább megőrzését kívánják, az iránt a selejtező hatóság vezetőjéhez a hirdetmény közzétételétől számított egy hónap alatt indokolt kérelmet intézzenek.”

¹⁰¹ Kozma, 1991: 7.

¹⁰² Albert Lebrun (1871–1950) francia mérnök, politikus, a Harmadik Francia Köztársaság 14. elnöke.

¹⁰³ Pierre Laval (1883–1945) francia politikus, a Harmadik Köztársaság 69. és 80. miniszterelnöke, valamint a Vichy-kormány 1. és 4. miniszterelnöke.

¹⁰⁴ MNL OL XIX.I.18.a. Nemzetközi szerződések okmányainak átadása az Országos Levéltárba. 1610-N22-1.

¹⁰⁵ Az Ltv.-t a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény és a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény módosításáról szóló 2021. évi LVI. tv. módosította, hatályos 2021. szeptember 1-jétől.

¹⁰⁶ A jogalkotó itt egy kivételt tett: az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló törvény hatálya alá tartozó köziratok esetében az elbirtoklást nem tette lehetővé.

„Közirat magántulajdonba kerülésére 1957. január 1-jét követően csak rendkívül speciális esetben kerülhetett sor, így ott a jogszerű tulajdonszerzés bizonyításának terhe a közirat tulajdonosát terheli.”

Egy ilyen eljárásban valóban van némi kockázat, hiszen a levéltárakban őrzött iratanyagok csak kis hányada tulajdonbélyegzővel ellátott,¹⁰⁷ a levéltári feldolgozás, használat során – állományvédelmi okokból – a jelzettelés, paginálás során ceruzával rögzítik a szöveget, amely könnyedén eltávolítható. Ha a levéltár pontosan tisztában van az eltűnt irat tárgyával, megnevezésével és az eltűnés időpontjával, akkor az antikvár piacon vagy másutt feltűnő közirat esetében a jogszerűtlen eltulajdonítás ténye megállapítható, de ez csak az esetek kis számában lehetséges.

Egy irat eltűnése előbb-utóbb általában kiderül, de a jogtalan eltulajdonítási (lopási) esetek felderítés hiányában rejtve maradnak. „Az oklevél az utcán hever” címmel a Népszabadság 1967-ben rövid hírben tudósított arról, hogy a Kárpátia Étterem előtt két középkori oklevél feküdt a földön: az egyiket a 14. században Garai Miklós nádor állította ki. Az ezt követő nyomozás és büntetőeljárás során kiderült,¹⁰⁸ hogy 1966-ban és 1967-ben egy szünidei iskolai gyakornok emelt ki több oklevelet és pecsétet az iratanyagból, amelyek egy része előkerült,¹⁰⁹ más része nem. Utóbbiak talán ma is magánszemélyek birtokában, illetve mostanra elszármazott köziratként jogos tulajdonában vannak.

A törvény fogalmazása véleményem szerint kissé pontatlan, helyesebb volna az 1957. január 1-je előtt keletkezett köziratok helyett az 1957. január 1-je előtt keletkezett és ez időszak előtt elszármazott közirat megfogalmazás használata.¹¹⁰ Nyilvánvaló, hogy Szapolyai János 1919-ben eltűnt okleveléről¹¹¹ – ha előkerülne – már nem lenne vélelmezhető, hogy jogszerűtlenül tulajdonították el. Ugyanakkor feltehetjük a kérdést, hogy bármely meghatározhatatlan időpontban eltűnt, de 1957. január 1-je előtt keletkezett közirat, vagy például a fentebb említett 1966–1967-ben eltulajdonított, mára sokadik birtokosánál lévő közirat esetében a vélelem melyik fél oldalán áll meg? A pontos jogszabályi fogalmazással ez a bizonytalanság kiküszöbölhető lett volna.¹¹²

¹⁰⁷ „Megkeresésre közlöm, hogy az Országos Levéltár őrizetében levő levéltári anyag legnagyobb részén nincs Magyar Országos Levéltár feliratú ún. tulajdonbélyegző.” Sashegyi Oszkár főigazgató-helyettes 1967. augusztus 7-én kelt feljegyzése. BFL XXV.4.a. B.II.4658/1968. lajstromszám.

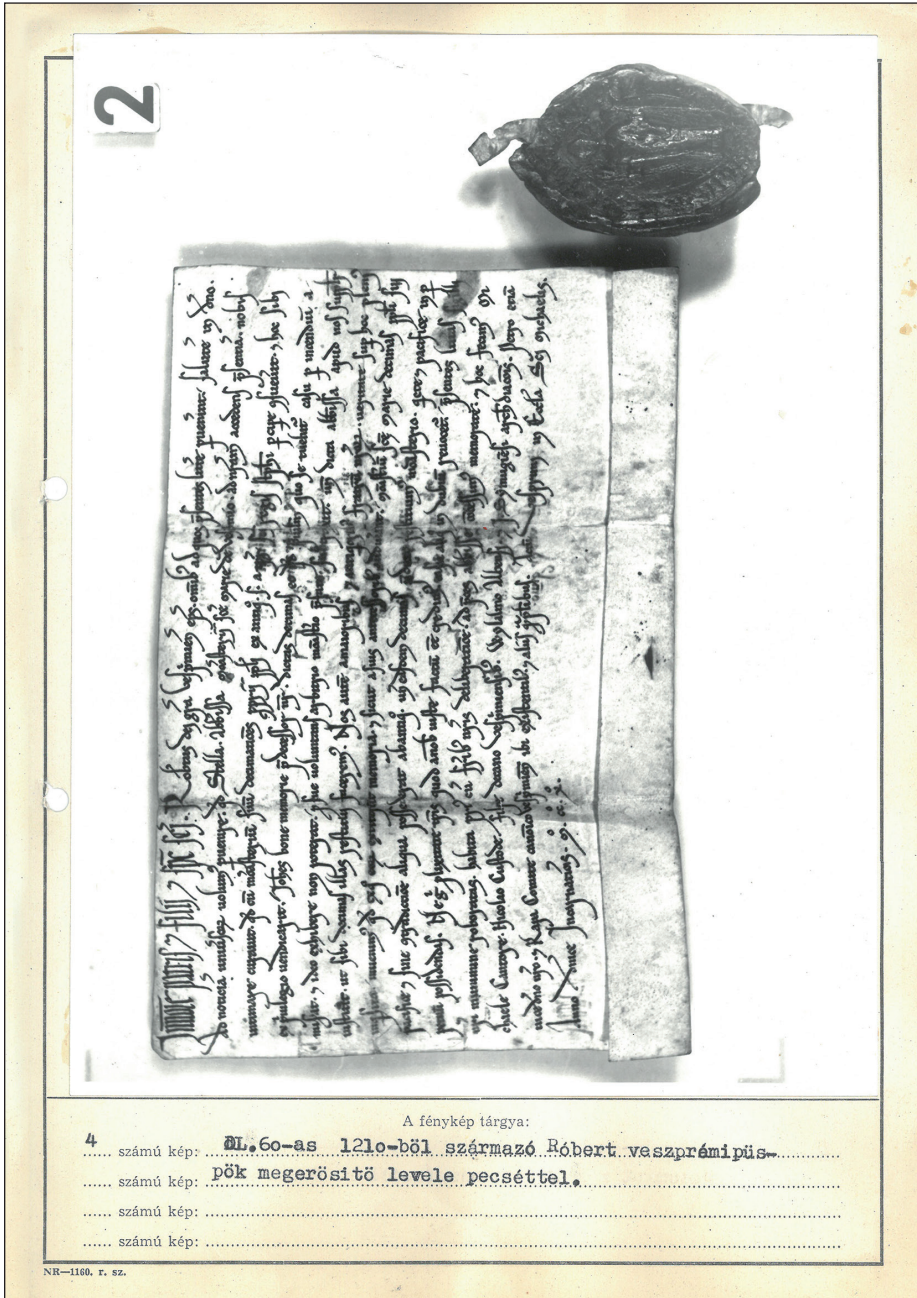
¹⁰⁸ A peranyagot lásd BFL XXV.4.a. B.II.4658/1968. ügyszám alatt, D.I. és 6 társa társadalmi tulajdon kárára elkövetett lopás és más bűncselekmények miatt indított bűnügy iratai.

¹⁰⁹ Például a Váci káptalan 1227-ben kelt függő pecsétes oklevele (jelzet: MNL OL Q.311 DL-DF 135), a Veszprémi káptalan 1222-ben kelt bizonyoságlevele, függő viaszpecséttel (jelzet MNL OL Q.311 DL-DF 102), Róbert Veszprémi püspök függő pecsétes megerősítő levele 1210-ből (jelzet Q313 DL-DF 60), mindösszesen 38 oklevél az 1195–1778 közti évekből. BFL XXV.4.a. B.II.4658/1968. lajstromszám.

¹¹⁰ A javaslatot dr. Kenyeres István, az MLE elnöke az EMMI felé megfogalmazta és 2021. április 21-én megküldte, de a végző változatba nem került be.

¹¹¹ Bővebben lásd: Kenyeres, 2016: 18–19.

¹¹² Ennek alátámasztására az életből vett példa, hogy az említett B.II.4658/1968. főljajstromszámú perben egyik vádlott korábban azzal nyugtatgatta a másikat az oklevelek eredetére vonatkozóan: „Hogyha ezek lopottak is, nekünk arról nem kell tudni, mert nem mi loptuk és lehet, hogy ez az okmány 1945-ben vagy 1956-ban elkalodtak [sic!]” T.L. tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1967. augusztus 26.

Róbert veszprémi püspök 1210-ben kelt, 1967-ben eltulajdonított, majd megkerült oklevele, viaszba nyomott függőpecséttel (Fényképmelléklet a B.II.4658/1968. sz. bűnügy irataihoz, BFL XXV.4.a. Az oklevél jelenlegi jelzete: MNL-OL-DL 60.)

A fegyveres konfliktusok (háborúk, forradalmak) során vitathatatlanul sok iratmozgás történt, iratok semmisültek meg, elég csak az Országos Levéltár két tüzesetét említeni. Fegyveres konfliktusok idején mind az irattárakból, mind a levéltárakból kikerülhettek köziratok, akár iratmentési vagy más céllal. Erre példák sokasága hozható: Ort János 1950-ben a Levéltárak Országos Felügyelőjének jelentést tett a Vas Megye Levéltárában tárolt idegen anyagokról, az 1945-ben Szombathelyen keresztül nyugatra menekülő hivatalok által elhagyott iratokról. Közöttük megtalálhatóak voltak a kassai csendőrkörület, Endre László kormánybiztos dokumentumai, valamint a belügyminisztérium iktatott iratai is. Az eredeti helyüktől több száz km-re elszármazott iratokat 1947-ben a megyeház egyik pincéjében lelték fel összedobált állapotban, s csak ezután kerültek levéltárba.¹¹³ Két évig azonban még csak nem is tudtak róluk, s az eset nem egyedülálló. Baja város közgyűlésének iratait a Dunántúlra menekítették, ahol azok több mint fele megsemmisült, de a városban maradt iratok mintegy 40%-a is elpusztult, az állványzatokat kiszedték az iratok alól, s azok összekeveredve a földre kerültek.¹¹⁴ A sor folytatható igen hosszan. Jelentős mennyiségű köziratot selejtezték az 1940-es és az 1950-es évek iratgyűjtő kampányai során. A gyorsan végrehajtott kampányselejtezésekkor a selejt iratok közé történeti értékűek jelentős mennyisége is belekeveredett, s megsemmisítés előtt egy részük élelmes magánszemélyekhez kerülhetett.

Hadnagy Albert¹¹⁵ 1950 márciusában a Levéltárak Országos Felügyelőjének írt levelében egy hulladékpapír-kereskedőtől mintaként kapott két 1845-ben keletkezett okiratot is becsatolt – közte Pyrker János¹¹⁶ egy adománylevelét –, amelyek több vagon, mindenféle jegyzék nélkül kiselejtezett iratanyagból származtak.¹¹⁷ Ha a hulladékpapír-kereskedő akkor kiválogatott magának is az iratok közül, azok forgalmi értéke mára jelentőssé nőtt.

A hányatott sorsú levéltárak közt említhető Sopron Vármegye Levéltára. A vármegyházán elhelyezett iratokat a város és közvetlen környéke Ausztriához történő csatolásától való félelem miatt 1920-ben gyorsan és emiatt kevésbé szakszerűen Eszterházára menekítették, ahol hosszabb ideig vasúti kocsikban, üvegházban, majd padláson tárolták.¹¹⁸

¹¹³ MNL OL XIX-I-17. 84/1950/LOF sz. Az iratok 1950-ben az Országos Levéltárba kerültek.

¹¹⁴ XIX.I.17. dr. Takáts Endre városi főlevéltárnok jelentése a Levéltárak Országos Felügyelőjének, 1950. augusztus 2. 136/1950/LOF sz.

¹¹⁵ Hadnagy Albert (1901–1967) levéltáros, történész, a szekszárdi levéltár igazgatója 1926 és 1967 között.

¹¹⁶ Pyrker János László (1772–1847) ciszterci szerzetes, apát, szepesi püspök, dalmát primás, velencei pátriárka, húsz éven át az egri főegyházmegye patriarchája.

¹¹⁷ MNL OL XIX.I.17. 33/1950. LOF. sz., a két 1845-ből származó irat is itt található. Az iratok az egri egyházmegye birtokigazgatási és gazdasági irataiból kerültek ki, a selejtezés részletei az ügyiratból nem derülnek ki.

¹¹⁸ „A régi otthonába visszakerült levéltár kétségbeejtően szomorú látványt nyújtott: a sok ide-oda hurcolásban az iratkötegek összekeveredtek, felbomlottak. Jórészüik szertehullott; a legértékesebb iratok átnedvesedtek, összetapadtak, megpenészedtek, vagy egészen elrothadtak; a könyvanyagot bűnös kezek megdézsmálták, egyes értékes régi kötetstáblákat megcsonkítottak; röviden a levéltár romhalmazzá változott.” Sümeghy, 1956: 86.

A később visszaszállított iratokat az 1930-as években Sümeghy Dezső vezetésével szakszerűen rendezték. Az 1944. évi bombázások során jelentős mennyiségű iratanyag, köztük középkori oklevelek pusztultak el. Az 1947-ben végrehajtott szakszerűtlen selejtezés az 1935 előtt keletkezett alispáni iratok 90%-ának kiselejtezését „eredményezte”. Feltehető, hogy mindezek során kerülhettek köziratok magánkézbe, akár nem kis számban.

A trianoni határon túlra került magyar nyelvű levéltári anyagok az utódállamok számára tulajdonjogi értelemben rendkívül fontosak voltak, azonban kezelésükre, feldolgozásukra már kevesebb energiát fordítottak. A magyar nyelvű iratanyag sok helyütt összekeveredett, s többféle okból fogyatkozott is. „Nemcsak a levéltár régi rendje nem található meg többé, hanem itt-ott maga az anyag sem” – írja Szabó István¹¹⁹ a visszatért levéltárak sorsát elemezve.¹²⁰ Az életbe lépett törvénymódosítás ugyanakkor a mai Magyarország területén keletkezett köziratok tekintetében hatályos, területi hatálya nem terjedhet ki a Magyar Királyság egykori területére. Azaz a trianoni határokon kívül eső, nem országos kormánysszervek, törvényhatóságok stb. esetében nem alkalmazható, ezek proveniencia szerinti helye az utódállam egyik levéltára.

A Magyarország területére hatályos törvénymódosítás megkönnyítheti az előkerülő köziratokkal kapcsolatos eljárásokat. A birtokos az 1957. január 1. előtt keletkezett köziratok esetében tulajdonosként léphet fel, bármilyen módon is került hozzá a közirat. Az államnak – mint egykori tulajdonosnak – a törvény elővásárlási jogot biztosít, remélhetőleg a szükséges pénzügyi forrás rendelkezésre bocsátásával. Az MNL mint hatóság bejelentésre, illetve hivatalból folytathat le hatósági eljárást egyrészt a köziratiság, másrészt a közirat maradandó értékének megállapítása céljából. Az eljárás időtartamára a birtokosoknak a hatóság részére át kell adniuk az iratokat, kivéve, ha az iratok megtekintése (pl. terjedelmi okból) csak szemlével biztosítható. Ha a hatóság az iratot maradandó értékű köziratnak nyilvánítja, akkor – a piaci árat is figyelembe véve – vételi ajánlatot tesz. Abban az esetben, ha a vétel nem jön létre, az MNL mint hatóság az iratról elektronikus másolatot készít, s azt adja át az illetékes levéltárnak. A visszaszolgáltató köziratról közhiteles hatósági nyilvántartást kell vezetni, amelynek alapján a közirat tulajdoni helyzete nyomon követhető lesz.¹²¹

A törvénymódosításnak a másolatkészítésre vonatkozó eleme rendkívül fontos, hiszen sok esetben egy irat a rajta lévő eredeti aláírás¹²² miatt válik piacképesé, míg a benne lévő információk a gyűjtők részére nem relevánsak. A kutatás számára azonban sokkal fontosabb az irat tartalma, az ügy benne foglalt elintézésének módja, a történelmi tények. Ha a dokumentumok a jövőben legalább digitálisan fennmaradhatnak, a levéltári fel-

¹¹⁹ Szabó István (1898–1969) levéltáros, történész, egyetemi tanár, 1928–1943 között a Magyar Országos Levéltár levéltári tisztje volt. 1936–1941 között a Levéltári Közlemények szerkesztője.

¹²⁰ Bővebben lásd: Szabó, 1938: 7–13.

¹²¹ Az eljárásrendet rögzíti a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. tv. „Az irat közirati minőségének megállapításával összefüggő hatósági eljárás szabályai” alcíme, a tv. 7/A, 7/B, 7/C §-ai.

¹²² V. ö. a Kósa Lajos által a parlamenti vita előadói válaszában említett, angol uralkodó által aláírt légi-forgalmi egyezményről szóló irat.

adatellátás körében keletkezett irathiányok digitálisan pótolhatóak lesznek, akkor a törvénymódosítás jelentős előrelépés. Ha az elszármazott közirat fogalma múltbéli jogsértő cselekmények leplezésére szolgálna, az nem volna előrelépés. A *res extra commercium* évszázados elvének feladásával járó előnyök-hátrányok összegzéséhez még idő kell, hiszen a hatósági eljárások hatékonyságának és a megvásárlásra fordítható források rendelkezésére állásának ismeretében hosszabb távon lesz majd értékelhető a szabályozás hatása.¹²³

Források és szakirodalom

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

P 2272 = Jánossy Dénes hagyatéka

Y.1.a. = Magyar Nemzeti Levéltár Levéltára. Országos Levéltár. Általános iratok

XIX.I.1.h. = Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Felsőoktatási és Tudományos Főosztály iratai

XIX.I.9.rr. = Művelődési Minisztérium Levéltári Osztály iratai

XIX.I.17. = Levéltárak Országos Felügyelője iratai

XIX.I.18.a. = Levéltárak Országos Központja általános iratai

MNL GYMSVSL = Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegyei Levéltára

XIV.44. Sümeghy Dezső iratai

BFL = Budapest Főváros Levéltára

VII.5.c = Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai. Büntetőperes iratok

VIII.3801.a = Budapest Főváros Levéltára iratai. Iktatott iratok

XXV.4.a = Fővárosi Bíróság iratai. Büntetőperes iratok

Bittner, 1934 = Ludwig Bittner: *Das Eigentum des Staates an seinen Archivalien nach dem österreichischen Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch*. Festschrift Hans Nabholz. Zürich, 1934. 298–328.

Dékány, 2012 = Dékány Szilveszter: *Magánirat vagy közirat? Konferencia a Magyar Országos Levéltárban*. 2012. február 7. Levéltári Szemle, 2012. 1. sz. 18–20.

Fallenbüchl, 1967 = Fallenbüchl Zoltán: *A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII–XVIII. században*. Levéltári Közlemények, 1967. 193–236.

Hipp, 2000 = Hipp, Anette: *Schutz von Kulturgütern in Deutschland (Schriften zum Kulturgüterschutz)*. Berlin–New York, 2000.

Kenyeres, 2016 = Kenyeres István: „A proletárdiktatúra alatt a régi okleveleknek nem volt értékük.” Szapolyai János budai privilégiumlevelének eltűnése a Fővárosi Levéltárból 1919-ben. In: *Historia Est Lux Veritatis*. Szakály Sándor köszöntése 60. születésnapján II. Bp., 2016. 18–19.

Kozma, 1997 = Kozma Ferenc: *Baranya-Tolna malmainak tudója*. (Egy Sztálin-kép keretben.) Újságcikk Kresz Ottóról. Új Dunántúli Napló, 1991. május 29. 7.

¹²³ A hatósági tevékenység első időszakának bővebb értékelését lásd: Nagy–Németh–Závoczki: 227–233.

- Ludwig, 2011 = Ludwig Emil: Buta bűneset. Magyar Nemzet, 2011. november 25. 7.
- MÉL = Magyar Életrajzi Lexikon I–III. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp., 1967–81.
- Miklós, 1937 = Miklós Ödön: A holland levéltári törvény és végrehajtása. Levéltári Közlemények, 1937. 48–57.
- Nagy-Németh-Závoczki = Nagy Adrienn – Németh László Sándor – Závoczki Adrienn: Hatósági jogkör a Magyar Nemzeti Levéltárban: tapasztalatok, lehetséges irányok. Levéltári Közlemények, 2022. 227–233.
- Nagymihályi, 1939 = Nagymihályi István: Cencetti, Giorgio: Sull'archivio come „Universitas Rerum”. (A levéltár mint a dolgok összessége). Archivi, Serie II., Anno IV. 1937. Levéltári Közlemények, 1939. 305–309.
- Rendeletek, 1884 = A magyar királyi Országos Levéltárra vonatkozó máig érvényes törvények és rendeletek. Bp., 1884.
- Simon, 2012 = Simon István: Gondolatok egy konferencia kapcsán. Levéltári Szemle, 2012. 1. sz. 21–24.
- Strauch, 1998 = Strauch, Dieter: Das Archivalieneigentum. Untersuchungen zum öffentlichen und privaten Sachenrecht deutscher Archive. Köln, 1998.
- Sümegehy, 1956 = Sümegehy Dezső: Sopron vármegye levéltárának történetéből. Levéltári Híradó, 1956. 1. sz. 59–112.
- Szabó, 1938 = Szabó István: Visszatért levéltárak. Levéltári Közlemények, 1938. 7–13.
- Tervezet, 1990 = Tervezet a magyar levéltárügy újraszabályozására. Levéltári Szemle, 1990. 1. sz. 8–29.
- Weber, 2002 = Weber, Marc: Unveräußerliches Kulturgut im nationalen und internationalen Rechtsverkehr (Schriften zum Kulturgüterschutz). Berlin–New York, 2002.
- Weidner, 2001 = Weidner, Amalie: Kulturgüter als res extra commercium im internationalen Sachenrecht (Schriften zum Kulturgüterschutz). Berlin–New York, 2001.

Pálfi Ádám

Az árverésen vásárolt Petőfi-kéziratok megoldatlan rejtélye

1928. április 15-én József Ferenc főherceg a később megalakult Országos Bizottság elnöke felhívást intézett a magyar társadalom vezetőihez: „Ebben az évben tíz esztendeje lesz annak, hogy gróf Bethlen István szülőföldjéről kiüldözve, őseinek sokszázados házat elhagyta [...] Nem jubiláris időpont ez a nap, hanem történelmi dátum, mely jelenti számunkra azt a történelmi eredményt, mikor a magyar nemzet megkapta elhivatott politikai vezérét.”¹ Az évforduló kapcsán arra kérték a politikai élet vezető személyiségeit és a városok tehetősebb polgárait, hogy vegyék ki részüket az előkészületekből, nyújtsanak kézzel fogható segítséget a szervezésben, és végül, de nem utolsó sorban anyagilag támogassák a hivatalban lévő miniszterelnök tiszteletére rendezett eseményt. Magától értetődően az országos társadalmi mozgalomból Nagykovács városra sem maradhatott ki. Bár Dezső Kázmér polgármester kijelentette, hogy jelen helyzetben hálátlan és népszerűtlen feladat minden „gyűjtési akció”, mivel sem az ország, sem a társadalom nem volt még képes úrrá lenni a háború okozta gazdasági visszaesésen, ennek ellenére a városnak kötelessége, hogy méltó módon vegye ki részét egy ilyen széles körű társadalmi összefogásból.² Az idő előrehaladtával az ügy támogatására alakult Országos Bizottság változtatni kényszerült az előre meghirdetett törekvésén, ugyanis a miniszterelnök kérését méltányolva a nyilvános ünneplés megszervezésétől végül eltekintettek, inkább egy a nevét viselő alapítvány felállítását határozták el.³ Rövidesen külpolitikai okokra hivatkozva az alapítvány ötletét is hamar elvetették, a kezdeményezést teljes egészében megszüntették, viszont az addig összegyűlt pénz – Nagykovács esetében összesen 1855 pengő – sorsáról határozni kellett, mire is lehetne fordítani. Felmerült, hogy visszafizetnék a felajánló magánszemélyek, egyesületek részére, ekkor azonban Dezső Kázmér polgármesternek nagyszerű elgondolása támadt.⁴ Ebben az évben ünnepelelték ugyanis Szendrey Júlia születésének 100. évfordulóját és a centenáriumi év utolsó hónapjában, decemberben került sor a Lantos R.T. VII. aukciójára, amelyen a néhány évvel korábban felbukkant, Szendrey Júlia levelesládájából előkerült, irodalomtörténeti szempontból kivételes fontosságú iratokat készültek árverésre bocsátani. Dezső Kázmér városvezetőként valószínűleg kézhez kapta az aukcióra készített nyomtatott katalógust,

¹ MNL PVL V. 276. c. 1807/1928.

² MNL PVL V. 276. c. 13883/1928.

³ Bethlen Alap – Az alapítvány fő célkitűzése az elszakított országrészekből származó egyetemi és főiskolai hallgatók támogatása lett volna.

⁴ MNL PVL V. 276. b. 38/1928.

amely számos Nagykőrösi vonatkozású iratot is tartalmazott.⁵ Mint múzeumszervező és kultúra iránt érdeklődő ember felismerte a kínálkozó lehetőséget, ezért rövidesen, 1928. december 5-re értekezletet hívott össze, ahol ismertette a néhány nap múlva sorra kerülő árverés részleteit, majd javaslatot tett a nagykőrösi vonatkozású iratok megvásárlására, amelyek között Petőfi Sándor egyetlen, Nagykőrösön írt költeményének kézirata is szerepelt. A megjelentek, a Nagykőrösi Közgazdasági Bank kivételével egyhangúan támogatták a felvetést és hozzájárultak a polgármester által megjelölt tételek megvásárlásához, valamint kitértek arra is, ha a kéziratosokat nem sikerülne megszerezni, akkor az összeg teljes egészében a „Városi Múzeum javára használtassék fel.”⁶

Az árverést 1928. december 12-én tartották meg Budapesten, ahol Nagykőrös képviselőjében Dezső Kázmér polgármester a Lantos R.T. által küldött levél szerint a következő autográfiaikat vásárolta meg a város számára:

- **13. tétel:** Petőfi Sándor három versének eredeti kézirata
(A hegyek közt, Hideg idő, hús őszi éj..., Uton vagyok s nem vagy velem...)
- **55. tétel:** Arany János, Toldy Ferenc, Horváth Mihály és Szilágyi Sándor.
Akadémiai utalvány 1872. február 4-éről.
- **56. tétel:** Arany János „Házi Uraság” című versének eredeti kézirata.⁷

A Petőfi-kéziratok mellett a városvezető számára kiemelt jelentőségű volt Arany János versének eredeti példánya és a hozzá köthető akadémiai utalvány megszerzése. A költő ugyanis a szabadságharc bukása után nem sokkal, 1851 őszén érkezett a városba elfoglalva a református gimnázium irodalomtanári székét. Ittléte hírnevet biztosított a mezőváros számára, a tanári-pedagógiai munka mellett pedig költői alkotó korszakának kiemelkedő fejezete kapcsolódik a Nagykőrösön eltöltött évekhez. Személye köré kultusz képződött, nevét viseli a gimnázium, amelyben egykor tanított, egy múzeum és az 1925-ben alapított Arany János Társaság, valamint városszerte több Arany-emlékhely is található.⁸ Dezső Kázmér aukción kívül megvásárolta továbbá Petőfi testvérének, Petőfi Istvánnak Szendrey Júliához írott két levelét is összesen 2328 pengő 75 fillér értékben.⁹ Az árverést követően a Városi Tanács számára küldött beszámolója a következőképpen hangzik:

⁵ Búza, 2015: 5–6.

⁶ MNL PVL V. 276. c. 13883/1928.

⁷ MNL PVL V. 276. b. 105/1928

⁸ Mészáros, 2017: 30–35.

⁹ Kiegészítésként érdemes megemlíteni, hogy az egyik levelet 1866. április 24-én írta Nagykőrösről, akkoriban ugyanis Petőfi Sándor fia, Petőfi Zoltán Arany János közbenjárásának köszönhetően a nagykőrösi Református Főgimnáziumban tanult. Az 1865/66. tanévet igazoló bizonyítványát az Arany János Közérdekű Muzeális Gyűjtemény őrzi. Lásd: Novák 1980, 91. A másik levél Csákon kelt, 1866. május 3-án és ugyancsak a Nagykőrösön tanuló Petőfi Zoltánról tudósít, a levélnek köszönhetően derül ki, hogy tanulmányai alatt Nagykőrösön Técsi Ferencnél lakott, a Patika utca 883. szám alatt.

LANTOS R.T.

KÖNYVESBOLT - AUKCIÓSTEREM
TUDOMÁNYOS ANTIQUARIUM
BUDAPEST IV. MÚZEUM-KÖRÜLT 3
TELEFON: JÓZSEF 493-24
POSTAFIZET. SZÁMLA: 3023
FOLYÓSZÁMLA: HERMES

KÖNYVKIADÓ, KÖNYVKÖTÉSZE, KÖNYVNYOMDA, LITOGRAFIA
BUDAPEST VIII. STÁHLY UCCA 13. SZÁM
TELEFONSZÁMOK: JÓZSEF 384-68, JÓZSEF 378-479

Budapest, 1928. december 20.

Nagytekintetű Városi Tanács!

Van szerencsénk tisztelettel bejelenteni, hogy a folyó hó 12-én megtartott aukción Deseő Kázmér polgármester ur személyesen megjelent és a város részére megvásárolta aukciós jegyzékünkben felsorolt következő tételeket:

13. tétel alatt árverésre került Petőfi Sándor három veresnek eredeti kéziratát	
55. Arany János, Toldy Ferenc, Horváth Mihály és Szilágyi Sándor. Akadémiai utalványt 1872. február 4-éről	
56. Arany János "Hídi Uraság" c. vers eredeti kéziratát, luxussal, árverési illetékek és költségekkel együtt pengőért	2128.75
továbbá aukción kívül megvásárolta Prtőfi István két levelét pengőért, összesen	200.- 2328.75 P,
amelyre a polgármester ur lefizetett	<u>1278.70</u>
a fennmaradó összeg	1050.-P

amely 1929. június 30-ig beszámolóig esedékes.

Amidőn bátrak vagyunk a nagytekintetű Tanácsot tisztelettel arra kérni, hogy a rendelés jóváhagyását jelent levelünk ellenpéldányának aláírásával igazolni méltóztatnék, szolgálataira hálásan maradtunk

Kiváló tisztelettel

St. Kézi. Kéziratokat
1928. dec. 31
Magyar Nemzeti Múzeum
Nagytekintetű Tanácsának,
Kéz. Ádám

Nagykönyv

A Lantos R. T. kimutatása a Nagykörösi Városi Tanács számára az árverésen vásárolt tételekről

„Ezek szerint a gyűjtött összegből a Letépténytárból kiutalt 1580 pengőből kifizettem 1278 pengő 75 fillért, 301 pengő 25 fillért pedig visszafizettem a Letépténytárba. 5 darab kézirat a városi múzeumba helyeztet el. Fennmaradt így 1050 pengő fizetetlen a Lantos Részvénytársaságnál, azonban épen azért nem fizettem ki a még rendelkezésemre állott 301 pengő 25 fillért sem és nem javaslom azt sem, hogy ezen összeget a városi tanács kifizesse, mert – bár az árverési katalógusban mind ezen kéziratok eredeti kéziratoknak vannak feltüntetve, s bár a az Arany Jánosra vonatkozó kéziratok eredetisége felől semmi kétely nem merül fel, addig Petőfi Sándor féle kéziratról nem bizonyos, hogy nem Szendrey Julia átírásai-e azok s ez irányban a Magyar Nemzeti Múzeummal tárgyalásokat folytatok. A Lantos Részvénytársasággal pedig közöltem, hogy – minthogy a Petőfi féle kézirat eredetisége iránt kételyeim vannak, a fennmaradt 1050 pengő hátralékot engedje el. Amennyiben a kézirat eredetisége bebizonyosodnék, csak akkor lesz a rendelkezésre álló összeg kiutalható, míg a hiányzó részt társadalmi áldozatkészségből én fogom biztosítani.”¹⁰

¹⁰ MNL PVL V. 276. b. 2/1929.

MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG
 BUDAPEST, IX., RÁDAY-UTCA 28.

Kedves Barátom!

Említettem, hogy megfordult egy iratcsomó a kezemnél, amikből kétünk Kőrös-tájos orientalistáinak kövesszémarasát. Az egész csomó másolatok gyűjteménye, amelyek darabjai eredetiben ott vannak a Ti levéltárártokban. 1840-ben nagykőrösi város elrendelt a kőrösi bírárságot. (Mag. Látom, 1840-ben történt, vagy egy évvel előbb.) Bátor Ábrahám a város senatosa terjedelmes elabotatásban bizottsági Kőrös kövesszémarasát, végrendeletét, genealogiai kézikönyvet, műl. bizottságiak működési sajtóval előttem, és a bizottsági magyuzgatási és kértéget előttem. 1830-é a Tudosmány Gyűjtemény folyóirat kette fel N. Kőrösi akadémiai Tudosmány végrendeletére. A kértéget csomó Kőrös-tájos jelleget: Fol. Flug. 734. Bátor Ábrahám rendelkezése áll, ha érdekel s vizsgálhatunk vele.

Dátumok 11. évi, mert nem ártott volna benévezniük előzőleg az aukciónál, amely iránt nem volt nagy látom valami nagy érdeklődés. Az iratok iratcímek voltak. Nem tudom Te mit vettél meg. Ha azonban a 11. 12. 13. számok valamelyike jutott birtokodba, figyelmeztetlek, hogy azok a darabok erős kértéget kapnak fennírva, mintha azok Petőfi sajátkezű írásai volna-nak. Budapesti Tudosmány iratcímek s más irak címek sincs meg az az érteletük, amekkorát nekik a tulajdo-

Aras itt emlekedés!

nosok adtak. Hogy a Petőfi eredeti kértéget a csomó a háttérrel, mi itt nem vitatható - mi nem tarthatjuk eredetinek, hogy eliker és hónapokig

catalogus 90.
 kőrösi, az az ő
 mosan végig
 elatának tettei.
 nyeket vettek-e
 , drága vá-
 ad adhatom,
 emberekkel,
 kopper.
 nál drágya szegedi
 kerestette, vagy
 s polgármesteri hivatala
 1928 dec 19
 aka Tudosmány
 drb munkat
 agyi
 k a fette-
 katta csak
 ott hon
 a magab-
 övül 5
 38
 928

Zsinka Ferenc magánlevele a nagykőrösi polgármester részére a vitás Petőfi-kéziratok tárgyában

De vajon miért merülhetett fel a polgármesterben gyanú a kéziratok eredetiségét illetően? Ennek bizonyára két oka lehetett. Az egyik, hogy az aukciós katalógus 50. oldalán szerepel egy olyan kitétel a Lantos R.T. által felkért szakértő dr. Mikes Lajostól, ami felkelthette Dezső gyanakvását: „A 11. 12. 13. tételekre vonatkozóan meg kell jegyezmem, hogy csak hónapokig tartó hosszas tanulmányok után döntöttem amellet, hogy ezek a kéziratok mind Petőfi eredeti kézírásai.”¹¹

Mikes eredetiségben való bizonytalanságán túl a hezitálás másik indoka a levélben már említett múzeumtól származó szakértői vélemény volt. A polgármester iratai között ugyanis a szerencsés körülményeknek köszönhetően fennmaradt Zsinka Ferencnek, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárnokának személyes hangvételő levele, amelyben az árverésről, illetve a kéziratok tárgyában szerzett észrevételeiről a következőképpen számol be:

„Vártalak 11. én, mert nem ártott volna beszélgetnünk előzőleg az aukcióról, amely iránt nem volt úgy látom valami nagy érdeklődés. Az árak irreálisak voltak. Nem tudom Te mit vettél meg. Ha azonban a 11. 12. 13. számok valamelyike jutott birtokodba, figyelmeztetek, hogy azok a darabok erős kétséget hagynak fenn az iránt, mintha azok Petőfi sajátkezű írásai volnának. Szendrei Júlia írta le őket s már csak ezért sincs meg az értékük, amekkorát nekik a tulajdonosok adtak. Hogy a Petőfi eredeti kézírása-e vagy nem a három tétel, mi itt nem vitatkozunk. Mi nem tarthatjuk eredetinek, hogy Mikes is hónapokig habozott, arról maga tesz bizonyosságot a katalógus 50. lapján. Hogy ő mily bizonyítékokra támaszkodik, az az ő dolga, Rédey Tivadar kollegám, aki alaposan végig nézte a darabokat Szendrey Julia másolatának tartja. Nem tudom, ezek közül valamelyiket vetted-e meg, ha úgy van a dolog, amint gyanítom, drága vásárt csináltál. És a jövőre azt a tanácsot adhatom, hogy jó beszélni ilyen vételeknél szakemberekkel, a tévedések könnyen elkerülhetők ekképpen. Az egyik darabot az említettek közül Szalay szegedi főkapitány vette meg, s mikor Rédey figyelmeztette, úgy hallom óvást emelt.”¹²

A polgármester egy válaszlevélben köszönte meg a tájékoztatást Zsinka Ferencnek, aki felhívta figyelmét a kétes eredetre. Levelében többek között megemlíti barátjának, hogy óvást nyújt be a Lantos cég ellen, és amennyiben az ügyet nem lehet békés keretek között elintézni, akkor majd bírósági eljárás keretében kerül sor a Petőfi-verskéziratok eredetének tisztázására. Az események a kézirat megvásárlását követően néhány hét alatt meglepő fordulatot vettek. Ennek magyarázatához teljes terjedelmében szó szerint közlöm Dezső Kázmér levelét, amelyet a Lantos Rt. vezetésének jutatott el:

¹¹ Szendrey, 1928:50. A katalógus a függelékkel együtt hat részből áll: I. Arany János elveszett kéziratai, II. Petőfi Sándor ismeretlen kéziratai, III. Szendrey Julia naplója, vallomása és utolsó üzenete férjének, IV. Szendrey Julia, Szendrey Marika, Petőfi István, Petőfi Zoltán, Orlay-Petricus Soma, Függelék: V. A Meltzl-féle hagyaték, VI. Egyéb kéziratok.

¹² MNL PVL V. 276. b. 103/1928.

„Lantos Rt. Tekintetes Igazgatóságának! A Lantos Rt. VII. aukcióján Nagykőrös város részére megvásároltam Petőfi Sándor három versének eredeti kéziratát. Az aukció után a kéziratokat megvizsgáltam a Magyar Nemzeti Múzeum szakközegével, aki azon véleményének adott kifejezést, hogy azok nem eredeti kéziratok, hanem Szendrey Julia által átírt másolatok. Tekintettel arra, hogy az árverésre kerülő kéziratokról a cég által kiadott ismertetőfüzet szerint a három vers Petőfi Sándor eredeti kézírata és én ezzel a feltétellel vásároltam meg a kéziratokat, a cég eljárása ellen ezennel óvást emelek és a további kellemetlenségek elkerülése végett kérem, hogy a kéziratok árát szíveskedjék mérsékelni, illetőleg a vételár hátralékos részét elengedni. Amennyiben a cég hajlandó volna a fenti békés megoldásba belemenni, én ez ügyben minden további eljárástól eltekintek. Amennyiben pedig a cég ragaszkodik a hátralékos vételár kifizetéséhez a kéziratok eredetiségére vonatkozó eljárást teljesen lefolytatom és a további lépéseket ezen vizsgálat eredményétől teszem függővé.”¹³

Pár nappal később érkezett meg a Lantos Részvénytársaság hivatalos állásfoglalása a vitás Petőfi-kéziratok ügyében; a levélből csak a versekre vonatkozó részletet idézem:

„Mélyen Tisztelt Polgármester Úr! Mult hó 27.-én kelt n. b. sorai birtokában rendkívül meglep bennünket abban foglalt értesítése. Amint aukciós katalógusunkból megállapítható, nem mi állapítottuk meg, hogy a szóbanforgó kézirat Petőfi Sándor kézírata, hanem Mikes Lajos úr, aki megelőzőleg a legpontosabb hiteles adatokat szerezte be a kéziratokat illetőleg. Éppen ezért azt kell feltételeznünk, hogy a Nemzeti Múzeum szakközegének véleményezése téves.

Mindenesetre magunk is a legnagyobb súlyt helyezzük az ügy tisztázására s minthogy tudomásunk szerint Méltóságod gyakran megfordul Budapesten, nagyon kérjük, legyen kegyes bennünket egyik legközelebbi feljövetele alkalmával látogatásával megtisztelni, amikor is a továbbiakat illetőleg együttesen fogunk határozni.”¹⁴

A levél hátoldalán olvasható Dezső Kázmér mindössze két mondatból álló rövid szelvényzete, amelyből kiderül, hogy ahogy ideje engedte felkereste a Lantos R. T.-t Budapesten, azonban a tárgyalás és megbeszélés konkrét eredmények nélkül zárult. A cég mindössze ígéret tett a polgármester és a város felé, hogy az általuk felkért szakértővel (dr. Mikes Lajos) megbeszéli a felmerült problémát, és a tárgyalás eredményéről hivatalos levélben foglalnak állást, amiről táviratot küldenek. A polgármester és a cég között lezajlott tárgyalást követően hónapokig nem érkezett válasz a Részvénytársaság részéről. Az év végéhez közeledve a Petőfi kéziratok aktája egy rövid mondattal záródik: „Ezen válasz a mai napig nem érkezett meg és így megállapítható, hogy a cég hallgatólagosan hozzájárult a hátralékos vétel elengedéséhez.”¹⁵

¹³ MNL PVL V. 276. b. 103/1928.

¹⁴ MNL PVL V. 276. b. 2/1929.

¹⁵ MNL PVL V. 276. b. 2/1929.

Nagyon lekötelné bennünket Méltóságod, ha feljövetelelőrl lehetőséé szeránt elözetesen értesíteni méltóztatnék és maradtunk szolgálataira mindenkor örömmel készen

LANTOS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
ENCIKLOPÉDIA RT. + KUNOSSY GRAFIKAI RT.
IGAZGATÓSÁG

Budapest, 192 9. január 2.
VIII. Stébbly u. 13

kiváló tisztelettel
LANTOS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Méltóságos

DEZSŐ KÁZMÉR urnak,

NAGYKÖRÖS.

Mélyen tisztelt Polgármester Ur!

Mult hó 27.-én kelt n.b. sorai birtokában rendkívül meglep bennünket abban foglalt értesítés. Amint aukciós katalógusunkból megállapítható, nem mi állapítottuk meg, hogy a szóbanforgó kézirat Petőfi Sándor kézírata, hanem Mikes Lajos ur, aki minden kétséget kizárólag az aukcióra bocsájtást megelőzőleg a legpontosabb hiteles adatokat szerezte be a kéziratokat illetőleg. Éppen ezért azt kell feltételeznünk, hogy a Nemzeti Múzeum szakközegének véleményezése téves.

Mindenesetre magunk is a legnagyobb súlyt helyezük az ügy tisztázására s minthogy tudomásunk szerint Méltóságod gyakran megfordul Budapesten, nagyon kérjük, legyen kegyes bennünket egyik legközelebbi feljövetele alkalmával látogatásával megtisztelni, amikor is a továbbiakat illetőleg együttesen fogunk határozni.

Annál is inkább bátrak vagyunk a személyes elintézés módját ajánlani, hogy Arany János kézírata tekintetében is az opció meghosszabbítását illetőleg tárgyalhassunk.

A Lantos Részvénytársaság válaszlevele Dezső Kázmér polgármesternek az óvás benyújtása ügyében

A levéltári iratanyagban az ezt követő években nincs nyoma annak, hogy a kéziratok kérdéses eredete újra napirendre került volna bármelyik fél részéről. A Petőfihez köthető verseket a polgármester beszámolója nyomán az Arany János Múzeumba, jelenlegi nevén Arany János Közérdekű Muzeális Gyűjteményben helyezték el az 1930-as évek elején.¹⁶ A kutatás folytatásaként, a kéziratok további sorsát illetően fontosnak tartottam felvenni a kapcsolatot a nagykörösi múzeummal. A múzeum vezetőjétől azt a tájékoztatást kaptam, hogy a szóban forgó kéziratok ugyan megtalálhatók az Irodalomtörténeti szekció állományában, mégis valami oknál fogva a kutatók és az irodalomtörténészek figyelmét

¹⁶ Novák, 2015: 39.; Novák, 2018: 64.

mind a mai napig elkerülte. A II. világháború előtt virágzott a szellemi élet Nagykőrösön, aminek azonban a háború véget vetett. A szovjet Vörös Hadsereg 1944. november elején szállta meg a várost. A főhadiszállás, valamint a hadikórház a gimnázium épületében volt. Ekkor a múzeumban őrzött páratlan gyűjtemény egy része is tűz következtében elpusztult, a háborút követő zűrzavaros években a kéziratok is eltűntek egy időre az értő szemek elől.¹⁷ Valószínűleg ezért is nem szerepelnek az 1950-es évek elején készült Petőfi Sándor összes művei kritikai kiadásában.¹⁸ Örömteli azonban, hogy a verskéziratok rövid lappangás után a 70-es évek elején előkerültek, így ismét hozzáférhetővé váltak a kutatók számára, a nagykőrösi múzeum mindmáig őrzi őket.¹⁹ Így könnyen megvizsgálható és közeljövőben elvégezhető lehet a szövegösszehasonlítás, a filológiai kérdések tisztázása, és végre tisztázódhat a kérdés, hogy valóban Petőfi Sándorhoz köthetők-e.

Források és szakirodalom

MNL PVL = MNL Magyar Nemzeti Levéltár Pest Vármegyei Levéltára

V. 276. b. = Nagykőrös város polgármesterének iratai. Bizalmas iratok. (1927–1940)

V. 276. c. = Nagykőrös város polgármesterének iratai. Közigazgatási iratok. (1872–1949)

Búza, 2015 = Búza Péter: Tóthék. Budapest, 2015. 7. sz. 4–7.

Mezősi, 1973 = Mezősi Károly: Kisebb Petőfi-tanulmányok. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból. Studia Comitatus 2. Szerk.: Ikvai Nándor. Szentendre, 1973. 315–332.

Mészáros, 2017 = Arany- emlékek Nagykőrösön. Nagykőrös Város Önkormányzata, Nagykőrös, 2017.

Novák, 1978 = Novák László Ferenc: Az Arany János Múzeum története. Tanulmányok Nagykőrös történetéből és néprajzából. Az Arany János Múzeum Közleményei – Acta Musei de János Arany nominati I. Szerk.: Novák László Ferenc. Nagykőrös, 1978. 325–357.

Novák, 2015 = Novák László Ferenc: Az Alföld szülötte Petőfi és Nagykőrös. Forrás, 2015. 1. sz. 36–48.

Novák, 2018 = Novák László Ferenc: „Uton vagyok s nem vagy velem”: Petőfi Nagykőrösön. Honismeret, 2018. 4. sz. 61–69.

PÖM, 1951 = Petőfi Sándor Költeményei: 1848–1849. Függelék: ifjúkori versek 1838–1842. Töredékek: Kétes hitelűek. Petőfi Sándor Összes Művei 3. Szerk.: Varjas Béla. Bp., 1951.

Szendrey, 1928 = Szendrey Julia levelesládájának kincsei, (bev., jegyz. dr. Mikes Lajos), Bp., 1928.

¹⁷ Mezősi, 1973: 321–322.

¹⁸ PÖM, 1951: 180–181.; 195.; 335.

¹⁹ Mezősi Károly egy 1973-ban megjelent tanulmányában röviden beszámol a kéziratokról. A tanulmányban közölt képen látható, hogy három különböző helyen és időben írt vers, de egyetlen, négyoldalas papíron és azonos témakörrel szól, a költőnek felesége iránt érzett szerelméről.

A hegyek közt.
 Sept. 8.
 848

Ott alant, alant a mélyben
 A tél mefőzésig ködében,
 Ott a város, csak egy rémtil,
 S kint a mult, a mellyet félig
 Eladott immár a tél.
 A felejtés éjjelének.
 Kiinn vagyok a természetben
 Fenn magasra nőtt hegyekben,
 Magas e hely, itt pihen meg
 Koronkint a vándor felleg,
 S ha itt volna éjjelünként
 Csillagokkal beszélgetnél.
 Lenn a völgyben, lenn a mélyben,
 A tél mefőzésig ködében,
 A város látol rajában,
 Hagytam gondot, háram s háram!
 Ott lenn hagytam minden gondot,
 Melly füvem fölött borongott,
 Mellynel söket árnyékútam
 S kint rideg köszilla álltam.
 Ne bánkodtal, ne bánkodtal,
 Ha egy rövid napot lopok.
 A magam mulatságának,
 Hisz elégét élek másnak!
 S kint lenn maradt, a mi bánst
 Nem hoztam föl magammal mást,
 Csak a mi boldogságot ad
 Hevesemet és lantomat.

Petőfi Sándor állítólagos (A hegyek közt, Utan vagyok s nem vagy velem..., Hideg idő, hús őszi éj...) verskéziratai. Arany János Közérdekű Muzeális Gyűjtemény Irodalomtörténeti Gyűjteménye (Lt.sz.: IT 70.8.1.)

Kedvesem, hí egy fremélyben
 Afony s gyermek, örömben
 Ján, és megyer, pillangót úr,
 Vízgát fűt, kasszort fűt,
 Éhajd elűnik, majd előjön,
 Ugy lebeg a hegy tetőn,
 Kint egy álom tünnemnye,
 Kint a rengeteg tündere,
 En merengve, ah termésket
 Örök szépségre nézek,
 S fremeimnek bámulásában
 Néma, de fent imádság van.
 Kint felém repeső fűvel,
 Rengeteg a falevelet,
 S ábrándos futógásolban
 Kenyérrel edves szép titok van!
 Fától vagyok körülvenve,
 S mint édes fű fejére
 Alkó lenne az alyának,
 Ugy hajolnak rám az ágak.
 Hűvenem, mily boldog vagyok!
 Éhajd hogy fűva nem faladok.
 (Hugliger)

Után vagyok s nem vagy velem,
 Jó augyálom, frép kedvesem,
 De jól tudom, lépésimés
 Híven kísérni fellemed.
 Csak azt tudhatuám, edesem,
 Ekiu" alabau járok velem?
 Tan e felle" vagy, melly illattal
 Röpiül hozzáim s jätönik hajammal?
 Eki" allony pirja vagy talán
 Amott az ég boltorában?
 Vagy tán az esti csillag, melly
 Kelem éniest fugárt követ?
 Vagy a madarka vagy, li ottan,
 Vagy megdalolgat a boltorban?
 Vagy e kicsiny virág vagy itt,
 Ki úgy veti rám szeméit,
 Ekiént ha mondani: oh törj le,
 És vigy magaddal, s így fivédre,
 Ekiend meg nekem, figy meg nekem,
 Ekielljir vagy, edes kedvesem?
 (E Vagy - Körös)
 E Majus, 848.

"Hűség iró", hűs öszi éj.
 Ott kandallóman ég a tűz,
 De hasztalan, nem melegít
 Eker, kedvesem, te mellettem nem ülsz.

Hűben didergel egyedül;
 Várom, hogy elalmosodom,
 Ekiut várja meláspomorián
 Lerakadását a magányos rom.

Ehég gondolkodni sem tudok
 Lehetemek fiaruya ápsrefagy,
 Eker se, virágs tavaszon,
 Te hőnyarann, te mefőre vagy.

Csak már ne valua ully borús,
 Olyan fűtiffelhős az ég.
 Hajolva ablakom fölé
 Talán egy lipse elmerengésél.

Ha már feneved nem láthatom,
 Ha már nem lehetek veled.
 Akad látnél egy szép csillagot,
 Et melly pótolva tized némileg.

(Debrecen)
 november 5. 848.
 y p^o

P. Holl Adrien

A tanulás és az oktatás körforgása

Budapest Főváros Levéltárában (BFL) 2005-ben indult el az állományvédelmi képzés, s azóta néhány év kihagyásával folyamatosan oktatjuk offline és online módon egyaránt az állományvédelmi ismereteket.

Állományvédelmi képzés levéltárosoknak

Harmincórás akkreditált állományvédelmi továbbképzéseink elsősorban levéltárosoknak, irattárosoknak szeretne segítségét nyújtani a preventív állományvédelem, konzerválás, restaurálás, digitalizálás területén.

Igyekszünk folyamatosan bővíteni és interaktívvá tenni a felhasználói igényeknek megfelelően a képzéseinket, és az oktatott tananyag fejlesztésére is figyelünk. A kezdeti, főleg elméleti oktatást, amelyet személyes jelenléttel bonyolítottunk le, idővel felváltotta a 30 órás online képzés, ugyanakkor arra is törekedtünk, hogy foglalkozásaink egyre hangsúlyosabb része legyen a gyakorlati ismeretek átadása, amit azonban leghatékonyabban személyes jelenléttel mellett az intézményben tudunk megvalósítani.

Figyelemmel kísértük azt is, hogy az állományvédelmi ismeretek mellett milyen egyéb kapcsolódó tudáselemekre van szüksége a levéltárosoknak, s ezek meg is jelentek az időről időre továbbfejlesztett képzési tananyagban. Az állományvédelmi ismeretek mellett, a menedzseri, kiállítás-rendezési és digitalizálási modulok is helyet kaptak az oktatásban. Egyre nagyobb igény vagy az úgynevezett holisztikus típusú oktatási modellre és az élményközpontú tanításra. A kézzelfogható eredmények – mint például egy merített papír, egy kézzel fűzött füzet vagy egy méhviaszpecsét készítése –, óriási örömet jelent mind a hallgatónak, mind az oktatónak. Tapasztalatainkat hasznosítva az interaktivitás, a műhelygyakorlat került előtérbe az elméleti tudástranszfer helyett.

A képzéseken a BFL raktárainak bejárása során remek lehetőség nyílik a tárolóeszközök, a raktári állványzat, az állományvédelmi eszközök szemléltetésére, és emellett a raktár klimatikus viszonyainak és fényterhelésének mérésére is. A raktári és állományvédelmi műhelyek látogatása során igyekszünk minden hallgatót arra ösztönözni, hogy tegye fel kérdéseit az adott helyszínen is. Például egy adott magas fényterhelés mellett, milyen lehetőségek állnak rendelkezésre a fényterhelés csökkentésére. Az UV-szűrő fóliától a LED-es lámpákig, a szakaszolható világításig megbeszéljük a lehetséges megoldásokat amelyekkel hatékonyan lehet eredményt elérni a kívánt cél érdekében.

Szakmai dialógusokat csak személyesen lehet kialakítani, s többnyire nem a tanfolyamok legelején, inkább a második vagy harmadik napon nyílik rá lehetőségünk. Az első napokban az elméleti ismeretek átadását olyan nemzetközi szinten is elismert szakemberek – mint például Kenyeres István, Orosz Katalin, Haraszi Viktor – előadásai jelentik, akik átfogó képet tudnak nyújtani az állományvédelem és a digitalizálás területén folytatott évtizedes projektekről és egy adott gyűjtemény komplex állományvédelmi megközelítéséről.

A tanfolyamokat elvégzett hallgatók visszajelzései alapján egyértelműen látszik, hogy minden kollégának van feladata saját intézményének állományvédelmi munkáiban a dokumentumok megőrzése érdekében, s ahhoz hasznosítani is tudja a tanfolyamon tanultakat. A levéltári területen rendelkezésre álló eszközök, humán erőforrások, restaurátorok, digitalizálással foglalkozó szakemberek hiánya miatt általában nem valósíthatók meg a BFL-ben már gyakorlattá vált állományvédelmi beavatkozások, projektek, de az elsajátított ismeretek egy része mindenki által, minden intézményben használható. Így például a képzések során elsajátítható a helyes állagmegőrzési prioritás megállapítása, a középtávú állományvédelmi stratégia, és kisebb projektek szakmai előkészítése.

A képzési alkalmakon a színes előadások, a raktár- és műhelylátogatások után a restaurálási és konzerválási ismeretek átadása valósul meg restaurátorok segítségével.

A restaurátor-könyvkötő műhelyben 20. századi duplum iratokon, tervrajzokon történik az iratkonzerválás alapjainak elsajátítása több évtizedes szakmai tapasztalattal rendelkező restaurátorok irányításával. A közel húszórás műhelygyakorlat célja olyan kezelési alapfogások elsajátítása, amelyek segítségével a tanfolyamot elvégzett hallgatók saját gyűjteményükben alap állományvédelmi beavatkozásokat (portalanítás, tisztítás, ragasztás) hajthatnak végre sikerrel és szakszerűen.

Nem célja az állományvédelmi oktatásnak olyan restaurálási eljárások megtanítása, mint például a papíröntés vagy az egyedi savtalanítás technológiája. Nehéz a restaurátor kollégák helyzete a képzés során, ugyanis csak a minimális állományvédelmi beavatkozásokhoz szükséges információkat és gyakorlatot kell átadniuk a hallgatóknak. Ehhez azonban jól kell megválasztaniuk az oktató ismeretek körét és mennyiségét, hiszen nem lenne szerencsés, ha egy 30 órás állományvédelmi képzés után a végzett hallgatók levéltári iratok – komolyabb ismereteket és gyakorlatot igénylő – restaurálásba kezdenének. A képzés célja a prevenció és az apróbb problémák elhárítására alkalmas tudnivalók oktatása, ám bonyolultabb szaktudást igénylő feladatok elvégzésére nem vállalkozhatnak a résztvevők. Erre fel is hívjuk a hallgatók figyelmét.

Határon túli képzés és segítségnyújtás

A BFL beregszászi, kassai, zentai állományvédelmi projekteket is lebonyolított az elmúlt évek során. Számos tapasztalatot gyűjtöttünk arra vonatkozóan, hogy olyan állományvédelmi – elsősorban preventív és konzerválási – ismereteket adjunk át a határon túli levéltáros kollégáknak is, amelyeket helyben kis költséggel és a megtanított állományvédelmi kezelési gyakorlattal tudnak alkalmazni. Az oktatáson túl helyszíni segítséget is nyújtottak kollégáink. Szabó Mónika, Tóbi Klára és Kocsisné Szabó Magdolna munkatársaink több hetet töltöttek Beregszászon, ahol a pergamen oklevelektől, a kataszteri térképeken keresztül a népszámlálási ívekig tudtak helyben restaurálni annak érdekében, hogy az iratanyag digitalizálható legyen, majd kutathatóvá váljon a világhálón.

Online képzéseink

Húsz éve elképzelhetetlen lehetett volna a digitális térben történő oktatás, ma már azonban az egyetemi képzés és a munkavállalói környezet is átalakult, s ha még természetessé nem is, de egyre elfogadottabbá vált az online térben zajló ismeretátadás. A kulturális intézményeknek hatékony segítség, ezért egyre gyakrabban kéri is az állományvédelmi ismeretek online oktatását intézményünkötől. A 2021. évi NKA-pályázati felhívásra jelentkezve kezdtük meg online képzésünk kidolgozását. Nem rendelkezünk ugyan még sok tapasztalattal e területen, de az érdeklődés és az igény okán is elszántak voltunk, hogy kidolgozzunk egy működőképes tervet, majd megvalósítsuk a projektet. Munkánk eredményeképpen sikerült két hosszú, 30 perces videofilmet és négy podcast interjút felvennünk a témában a Skipper stúdió önzetlen támogatásával. Ezúton is köszönjük önkéntes munkájukat és segítségüket, hogy közreműködésükkel elkészülhettek a szakmai anyagok.

A különböző online modulokat Balogh Sándor, Györffy Szabolcs, Szabó Mónika és P. Holl Adrien írta. Igyekeztünk rövidebb-hosszabb szövegeket, prezentációkat és ajánlott szakirodalmat is hozzárendelni a témakörökhöz. Online képzéseinket összesen 43-an végezték el egyelőre, ami nagyon kevésnek mondható. Feltehetőleg ennek az lehet az oka, hogy még nem tudtuk megfelelő hatékonysággal meghirdetni az online lehetőséget

Állományvédelmi képzés a BFL restaurátor és könyvkötő műhelyében, 2022 (Fotók: Tálás Róbert)

(Állományvédelem és Adatbázisok kurzusok), valamint az is, hogy a felhasználói igények is eltérhettek attól, mint amire előzetesen számítottunk, így azoknak másként kell megfelelni. Ezért is dolgoztuk át az állományvédelmi e-learninges felületet Orosz Katalin főrestaurátor irányításával és munkájával. A modulok tananyaga egységesebb lett, a rövid szövegekbe épített illusztrációkkal könnyebben elsajátíthatóvá vált a tananyag, és az offline képzéshez kapcsolódó témakörökből épült fel. Minden egyes lecke után, rövid összefoglalás és hozzákapcsolódó kérdések következnek. A záróteszt kérdéseit is átdolgoztuk. Az állományvédelemhez kapcsolódó letölthető táblázatok, mellékletek teszik még hasznosabbá az online tananyagot. Az akkreditált képzések sikeres elvégzése után oklevelet kapnak a hallgatók. Célunk egy hibrid állományvédelmi tananyag átadása-oktatása, amelynek bemeneti követelménye az online modulok elsajátítása, majd ezt követően a jelenléti oktatásban a már tudott alapismeretekhez emeltebb szintű ismereteket rendelünk hozzá, mindezt természetesen műhelygyakorlatokon való aktív részvétellel társítjuk. Későbbi tanfolyamaink tapasztalataival bizonyára árnyalódik majd a kép, és részletesebb információink lesznek az átadott tudásanyag hasznosulásáról, valamint arról is, hogy az átdolgozott tananyagrészek beváltották-e a hozzájuk fűzött reményeket. Ezzel összefüggésben bízunk abban is, hogy az online képzésekre jelentkezők száma is növekedni fog.

Fontosnak tartjuk az – akár személyes, akár online – visszajelzéseket az állományvédelmi képzések idején, és befejeztével is. Minden esetben kitöltetjük a résztvevőkkel az elégedettségi kérdőíveket, amelyek segítségével értékelhetők az oktatók, a tananyagok

ütemezése, a műhelymunkák és az időbeosztás. A legtöbb negatív visszajelzést az időbeosztásra, és a személyes kérdések, problémák felvetésének megválaszolására fordított kevés lehetőségre kaptuk. Dolgozunk azon, hogy 23 fős csoportok esetén is meg tudjuk oldani az egyénre szabott és igényes konzultációt a hallgatókkal. Határon túli képzéseink során például már figyelünk arra, hogy lehetőség szerint, azok, akik egy helyről érkeztek, egy csoportba kerüljenek az oktatás során, így a felmerült állományvédelmi problémák, szakmai kérdések hatékonyabban és folyamatosan megválaszolhatók legyenek számukra.

A hatékonyság növelése érdekében szeretnénk volna az őszi, személyes jelenléttel megvalósult 30 órás állományvédelmi képzésünket már bemeneti oldalról is előkészíteni az alap állományvédelmi alapismeretek elsajátításával. Ezért kértük és vártuk a jelentkező hallgatóktól egyes e-learninges állományvédelmi modulok ismeretét vagy induláskor történő elsajátítását. (A tananyag elérhető: <http://e-learning.bparchiv.hu/>)

Sokkal eredményesebb és magasabb szintű oktatást tudunk biztosítani, ha már egy-egy állományvédelmi alapok állnak a jelentkezők rendelkezésére. A felhasználói igényeket, feladatokat is szeretnénk jobban figyelembe venni, így már a tanfolyam indulása előtt kértük a kollégákat, hogy röviden összegezzék és írásban küldjék el számunkra szakmai problémáikat, kérdéseiket. Minden esetben szeretnénk reflektálni ezekre, és segítséget nyújtani a résztvevőknek az állományvédelmi képzés alatt.

E fórumon is köszönetet mondunk a kollégák szakmai elköteleződéséért és bizalmáért. Nagy öröm, hogy az elmúlt harminc év alatt mintegy 250 hallgató végezte el a BFL állományvédelmi képzését. Külön öröm, hogy a kollégák és az oktatók között a szakmai kapcsolat folyamatos és egymás munkáját segítjük, kiegészítjük. Köszönetet mondunk azoknak a nyugdíjas kollégáknak is, Pesti Mártának, Á. Varga Lászlónak, akik elindították intézményi állományvédelmi képzéseinket és támogattak bennünket tapasztalataikkal, tudásukkal, így az oktató-tanuló körfogásba mi is bekapcsolódhattunk általuk.

Fehér Csaba

„Egy a múltunk – őrizzük egyazonképp a jövőnek!”

Tízéves az egyházi és határon túli magyar levéltárosok mesterkurzusa

Idén tizedik alkalommal szervezzük meg e nagy sikerű rendezvényt, és ez a jubileumi alkalom megérdemel egy rövid visszatekintést az elmúlt évekre.¹ A címben szereplő idézet² már önmagában meghatározza a kurzus célkitűzését, az alcím pedig pontosítja az érintettek, a célközönség körét.

A Budapest Főváros Levéltára (BFL) által megálmodott és 2013-ban újtárára indított³ háromnapos oktatás, egy levéltárosok számára összeállított továbbképzés, tehát mesterkurzus. Célja nem kisebb, minthogy elősegítse az átjárást, az információcserét és kapcsolatteremtést a Kárpát-medencében élő és tevékenykedő magyar ajkú levéltárosok között, bevonva a körbe a magyarországi kisebb intézményként vagy elszigeteltebben működő egyházi levéltárakat, levéltáros kollégákat is. Az évek során más közgyűjteménytípusokból (múzeum, könyvtár) is csatlakoztak iratkezelő kollégák a kurzushoz, illetve gyakran előfordult, hogy magyarul nem beszélő munkatársak is – tolmács segítségével – nagy lelkesedéssel vettek részt a képzésen. A mesterkurzus szerves elemmé vált a BFL képzési struktúrájában, már csak ezért is, mert ez az egyetlen, állandó és széles körű nemzetközi szakmai fórum az országban és a régiókban.

A kurzuson résztvevők számára nemcsak tapasztalatcserére nyílik lehetőség, hanem új elméleti és gyakorlati lehetőségeket, irányokat, innovációkat ismerhetnek meg, amelyeket máshonnan nem vagy csak nehézségek árán, de semmiképpen nem ilyen célirányosan érnének el. A hagyományosan ősszel tartott programra a magyarországi kollégák mellett Horvátországból, Szlovákiából, Ukrajnából, Romániából, Szerbiából érkeztek és érkeznek hallgatók, általában 30 fő körüli létszámban. A képzési tematika összeállítása során nemcsak a magyarországi szakmai fő irányzatokat, hanem a képzésen kitöltött elégedettségi kérdőívekben megfogalmazott érdeklődési köröket is figyelembe vesszük.

¹ Külön köszönettel tartozom Fazekasné dr. Toma Katalinnak, mert a korábban e témában keletkezett írásait felhasználhattam, valamint az esszé összeállításában nyújtott segítségével is köszönetet mondok. A továbbképzésről készült beszámoló megtekinthető Budapest Főváros Levéltára honlapján, valamint a Hungaricana közös közgyűjteményi portálon: <http://bfl.archivportal.hu/statikus/palyazati-beszamolok> Letöltés ideje 2023. október 17., <http://hungaricana.hu/hu/nka-palyazati-beszamolok/> Letöltés ideje 2023. október 17.

² A kurzus címét adó idézet szerzője dr. Haraszi Viktor.

³ Breinich Gábor, Török Péter és Fazekasné dr. Toma Katalin mint szervezők, dr. Kenyeres István és dr. Haraszi Viktor pedig mint ötletgazdák és támogatók alapozták meg a mesterkurzust. A képzést az NKA-pályázaton évente elnyert anyagi támogatás teszi lehetővé.

Kiemelt és az elmúlt években elmaradhatatlan eleme a programnak egy-egy különleges közgyűjtemény meglátogatása és bemutatása is. A kurzus végén a hallgatók tanúsítványt kapnak, amely az adott év tematikájának elsajátítását igazolja.

I. A résztvevők létszámának és összetételének alakulása

Év	Létszám (összesen)	Hazai (összesen)	Határon túli (összesen)	Szerbia	Szlovákia	Ukrajna	Románia	Horvát- ország	Egyházi résztvevők
2013	35	7	28	8	5	0	14	1	12*
2014	31	9	22	4	5	2	10	1	18
2015	32	12	20	5	3	2	8	2	18
2016	32	10	22	7	4	2	7	2	15
2017	29	10	19	6	2	3	7	1	15
2018	34	10	24	9	5	2	8	0	16
2019	33	7	26	8	5	2	11	0	16
2020									
2021	27	8	19	7	4	3	5	0	9
2022	27	9	18	5	7	5	1	0	9
2023**	36	9	27	8	8	5	6	0	11
Összesen (a tervezett létszámmal)	316	91	225	67	48	26	77	7	139

* Nem pontos, mivel 2013-ból nincs adat, de abban az évben a 24, hallgatókat küldő intézményből 12 egyházi volt. Ez a szám torzítja a százalékos számításokat, de a nagyságrendek érzékeltetéséhez elegendő információt nyújt.

** Tervezett létszám.

A 2013-as induló évben a hazai résztvevők csupán 20%-os aránya figyelhető meg. Erdélyből kiemelkedő, 40%-os volt a részvétel, de a magyarországi résztvevőknél magasabb a vajdasági kollégák létszáma is. 2014 és 2018 között a hazai és a határon túli hallgatók aránya nagyságrendileg 1/3 és 2/3, 2019-től napjainkig pedig 1/4 és 3/4 arányban rögzült. Az erdélyi résztvevők aránya 2019-ig 25-30%-ra, majd a pandémia után még alacsonyabbra, 20% alá csökkent. A vajdaságiak aránya bár az első időkben csökkenést mutatott, mivel az összlétszám is csökkent, százalékos arányuk nő és 25% körül mozog, ami egyértelműen mutatja a javuló délvidéki szakmai kapcsolatokat. Az erdélyi részt-

vevők számának csökkenése a pandémia óta a fenntartó általi támogatás hiányával magyarázható, ugyanis csupán egyetlen magyarországi utazást támogatnak évente, amelyet általában az egyházi levéltárosok vándorgyűlésére szoktak felhasználni a kollégák. Az egyházi résztvevők száma is csökken 2020 óta, hiszen az erdélyi egyházi levéltárosok száma is kevesebb, és a korábbi 50%-os, vagy a feletti részvétel az elmúlt három évben egyharmad körül állapodott meg.

A felvidéki résztvevők 10-15%-os aránya a járványt követően öröndetesen megnövekedett, csaknem a kurzus hallgatóinak negyedét teszi ki, és a háború óta az Ukrajnából érkező hallgatók száma is emelkedett, 20% felé közelítve. Sajnálatos módon Horvátországból 2017 után nem jelentkeztek többet a képzésre; ennek oka a magyarul beszélő kollégák hiánya.⁴

Összességében elmondható, hogy ha az idei jelentkezési számok nem változnak, akkor 10 év alatt 316 hallgatója volt a mesterkursusnak, 28,8%-ban hazai és 71,2%-ban határon túli. Körülbelül 21% Szerbiából, 15% Szlovákiából, 8% Ukrajnából, 24% Romániából, 2% Horvátországból jött. Az összlétszám kicsivel több mint 40%-a egyházi intézményből érkezett.

Némileg kilóg az egyházi és határon túli intézmények sorából a Fradi Múzeum, amelynek lelkes és érdeklődő munkatársai 2017 óta rendszeresen részt vesznek a kurzuson. Az első alkalommal az MTA Kisebbségkutató Intézetének munkatársa is részt vett a képzésen.

II. A felkért oktatók intézmény és foglalkozás szerinti megoszlása

Év	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oktatók száma összesen	11	18	13	6	11	13	12		10	7	15
Ebből levéltáros	6	8	10	1	8	10	7		7	2	11
Ebből egyéb szakember (pl. állományvédelmi, informatikus, média marketinges, munkapszichológus)	5	10	3	4	3	3	5		3	5	4
A felkért oktatók közül:											
BFL	7	18	13	6	11	13	11		10	5	11
külsős	4	0	0	0	0	0	1		0	2	4

⁴ A magyarul beszélő munkatárs nyugdíjba vonult.

Előfordult, hogy a jelentkezéshez képest csökkent a jelentkeztek létszáma – főleg a pandémia évei alatt. Több esetben utólagos jelentkezéssel sikerült pótolni a kieső létszámot, sőt előfordult, hogy így végül növekedett az összlétszám. Jellemzően évente 5-7 új kollégát üdvözölhetünk sorainkban. Az elmúlt néhány évben rendszeresen jelentkeznek könyvtári és múzeumi munkatársak is képzésünkre, amely azt erősíti, hogy az általunk bemutatott megoldások, módszerek a közgyűjteményi területen univerzálisan alkalmazhatóak.

A felkért oktatók statisztikája (II. táblázat) alapján látható, hogy az induláskor még külsős szakemberek is szerepeltek az oktatói gárdában, majd a BFL belső erőforrásaira és tudásbázisára épített a mesterkurzus. Az utóbbi években újból jelentkeztek külső előadók, ami a speciális, nem kimondottan levéltárszakmai és állományvédelmi tananyaggal és az egyedi informatikai területek előretörésével magyarázható. Mindennapi munkánk során is egyre inkább előtérbe kerülnek olyan területek – közösségi média (*social media*), munkapszichológia, mesterséges intelligencia stb. –, amelyek a hagyományos alaptevékenységre, tudásra építve egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak, így a kurzus tananyagából sem hiányozhatnak. Természetesen a hagyományos levéltári szakterületen, illetve az állományvédelmi munkában megjelenő újdonságok sem kerülnek hátrányba.

Szakmai tartalom – az oktatott, bemutatott elméletek és a gyakorlat

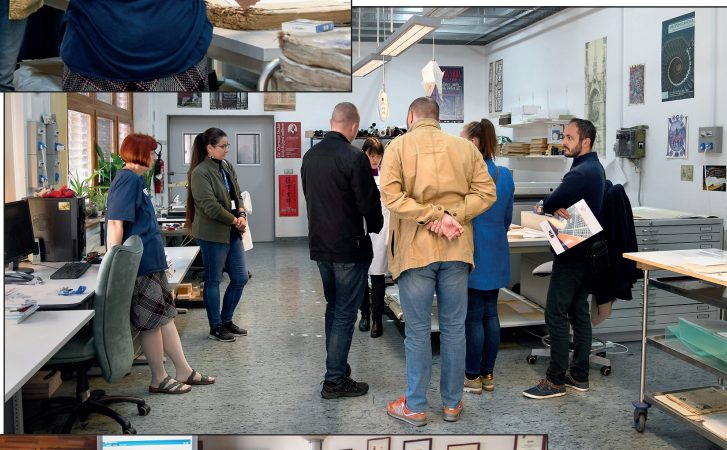
Az elmúlt tíz évben a levéltárszakmai és állományvédelmi ismeretek mellett újdonságok, informatikai és levéltár-pedagógiai megoldások is szóba kerültek, eljutva a levéltári PR-tevékenységen át a közösségi média felületeinek kezeléséig. Az alábbiakban részletesen ismertetem a felvonultatott szakmai tartalmakat.

A 2013-ban először megszervezett kurzus tematikáját a „Digitalizálás, adatbázis építés, állományvédelem” címmel alakították ki. A rendezvényt L. Simon László, akkor az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottságának elnöke, egyben az NKA alelnöke nyitotta meg. A programban inkább az elméleti, mint a gyakorlati képzésre helyezték a nagyobb hangsúlyt. A hallgatók a következő témakörökbe kaptak bepillantást: a levéltári szakterületen alkalmazott átfogó alapelvek, a nemzetközi leírási szabványok és a kapcsolódó informatikai leírások, valamint alkalmazások, továbbá az informatikai eszközök gyakorlati megismertetése.⁵ A másik főbb tematikai csoportot az állományvédelem alkotta, amelyen belül az iratanyag jellegzetes károsodásainak felismerése, illetve a sürgős, szükséges, állományvédelmi munkafolyamatok elsajátítása került terítékre. A pozitív visszajelzéseket tükröző elégedettségi kérdőívek, illetve a szóbeli visszajelzések kiértékelése után kiderült, hogy a frontális elméleti óraszámot csökkenteni kell a gyakorlat javára.

⁵ A témaválasztást nagyban befolyásolta a 2013-ban megvalósult E-levéltár projekt, amely a munka során sok új információt, tudást adott a hazai levéltáros kollégák számára is, s akkor a szakmai fő irányvonalat jelentette.

(Fotók: Tálas Róbert)

A továbbképzési program 2014 októberében folytatódott, amelynek tematikáját már az első képzésen résztvevők igényei is befolyásolták. A kurzus az iratok adatbázisba való rögzítése, valamint a tényleges papíralapú iratok elektronikus formában való megőrzése köré épült. Rövid elméleti bevezető előadásokat (témái: adatbázis-építés, SDB, OCR, digitális állományok archiválása és mentése, publikálása) követően 6-7 fős kis csoportokban folytatódott a gyakorlati oktatás. Az öt csoport jól kialakított órarend alapján sajátíthatta el a kötetdigitalizálás, mikrofilm-digitalizálás, a terv- és térképanyag, valamint audiovizuális állományok digitalizálásának rejtjelmeit, továbbá a tömeges iratszkenelésbe és OCR-ezett PDF állományok készítésébe is betekintheztek. Emellett az iratokat előkészítő konzerválási gyakorlattal, a megelőző állományvédelemmel és a labor-munkafolyamatokkal ismerkedtek meg.

A harmadik alkalommal 2015. október 13–15. között megrendezett kurzus fő témái a magyarországi pályázattási és a nemzetközi pályázatokban való részvételi lehetőségek, az elektronikus levéltári segédletek, tájékoztatók készítése, az adatbázisok tervezése, építése, publikálása, továbbá az állományvédelem területéről a restaurálás, konzerválás, a digitalizálásra való előkészítés levéltáros szemszögből, valamint a kutatószolgálati munkafolyamatok és a levéltár-pedagógiai foglalkozások voltak.

A negyedik alkalommal 2016. szeptember 19–21. között valósult meg képzés. Ekkor az eddig gyűjtött elméleti és gyakorlati tapasztalatok elmélyítését kívántuk elősegíteni koncentrált, egy adott munkaterületre fókuszáló foglalkozásokkal. Az előző évben készített elégedettségi kérdőívek adatai azt mutatták, hogy a hallgatók két nagyobb terület iránt érdeklődnek intenzíven. Egyrészt az elektronikus levéltári lehetőségek (digitalizálásra való előkészítés, segédletek, tájékoztatók készítése), másrészt az állományvédelmi munkafolyamatok, úgymint restaurálás, konzerválás iránt mutatkozott igény. Ezért a képzés során e két nagyobb kérdéskörben igyekeztünk bővíteni ismereteiket.

Az ötödik kurzust 2017. október 17–19. között tartottuk. A tematika a következő problémák köré csoportosult: PR és levéltár, a 21. század kérdései a levéltárügyben; levéltár-pedagógia, iskolakapun kívüli oktatás; a CO:OP Projekt és a Topotéka; állományvédelmi alapismeretek. A képzés arra kívánt fókuszálni, hogy megoldást kínáljon a szolgáltató levéltár koncepciójának kihívásaira. A 21. században elengedhetetlen, hogy mind hagyományos, mind online felületen megjelenjen egy közgyűjtemény, és ehhez olyan munkatársakra van szükség, akiknek fő tevékenységi köre a levéltári PR-hoz kapcsolódik. Budapest Főváros Levéltára mára már egy komplett főosztályt foglalkoztat ezzel a céllal, hogy a levéltárhoz forduló ügyfelek és kutatók minden formában megkapják azt a tudást, adatot, információt, amelyre szükségük van. Az e területen az évek során szerzett tapasztalatokat igyekeztünk átadni frontális előadás helyett workshop formájában a határon túli és egyházi levéltáros kollégáknak. Levéltár-pedagógiai területen az egyes témákban kidolgozott segédanyagokat mutatták be a kollégák a kiscsoportos foglalkozások keretében, többek között a „Szépirodalom és valóság – A kötelező olvasmányok világa” és „Honnan jöttünk, mit hoztunk magunkkal? Kulcs családok történetének kutatásához” címmel. A BFL akkori nemzetközi projektje, a CO:OP nyújtott egy kiváló képzési témát, amelynek fő célkitűzése a nagyközönség és a levéltáros szakma

közötti aktív alkotói kapcsolat kialakítása volt.⁶ Levéltárunk ezen belül a Topotéka⁷ koordinálását végezte, amelynek bemutatása egy workshop keretében történt. Az internetes felület igen nagy érdeklődést váltott ki a kurzus résztvevői körében. Ismertettük azokat a feltételeket, amelyek alapján csatlakozni lehet a Topotékához. A projekt egyes elemeit bemutatva hangsúlyoztuk a kollégáknak, hogy közösen, több ország közgyűjteményeivel összefogva nagyobb eséllyel lehet egy sikeres pályázatot benyújtani, megnyerni és lebonyolítani. Az állományvédelmi területen dolgozó munkatársak számára ebben az évben sem maradhatott el a gyakorlat a restaurátorműhelyben, ahol tapasztalatot cserélhettek egymással és levéltárunk kollégáival, illetve új eljárásokat ismerhettek meg.

2018. október 16–18. között valósult meg a hatodik kurzusunk, amelynek első napját – a korábbi elégedettségi felmérések alapján – a gyűjtőterület, gyűjtőkör téma köré szerveztük. Az egyes iratórző osztályokon dolgozó kollégák adtak ízelítőt a gyűjtőterületi munkájukból. A tanácsi- és pártiratokról szóló előadásban az előadó a szervlátogatásokra is kitért, hogy az ezen a területen összegyűjtött tapasztalatokat a részt vevő kollégák is hasznosítani tudják. Külön figyelmet kapott a gyűjtőkör és illetékességi kör tartalmi megkülönböztetése, ami sok esetben nehézséget jelent a levéltáros szakmának, mivel alapvető feladatként kezeli a köz- és magániratok gyűjtését, rendszerezését, feldolgozását. Nem pusztán a változó történettudományi gondolkodás kívánja meg a mechanikus adatgyűjtés kiegészítését, hanem az iratanyag és az ahhoz kapcsolódó kiegészítő állományok átstrukturálódása is megköveteli a nyitott gondolkodást, és olyan forráscsoportok felkutatását és bevonását, amelyeket elődeink még nem tekintettek informatív értékű emlékegyüttesnek. A BFL igazodva a kor követelményeihez, átdolgozta iratbegyűjtési koncepcióit, amelyeknél figyelembe vette az újabb technológiákkal előállított adathordozók, adatrögzítők nyújtotta lehetőségeket. Az új szemléletmód lehetőséget nyújt arra, hogy még nagyobb körben legyen sikeres a levéltár(ak) gyűjtőtevékenysége.

A következő két nap gyakorlati foglalkozásai három területet érintettek (kutató- és ügyfélszolgálati kérdések; levéltár-pedagógia és iskolakapun kívüli oktatás; állományvédelmi gyakorlatok: restaurálás, konzerválás). A gyakorló levéltáros kollégák munkájának egyik legfontosabb részét jelenti, a kutató- és ügyfélszolgálat megszervezése. Budapest Főváros Levéltára esetében e két terület a Tájékoztatási és Közművelődési főosztályhoz tartozik: a főosztály feladata annak biztosítása, hogy a levéltárhoz forduló ügyfelek és

⁶ Az Európai Unió 2014-től 2020-ig tartó időszakra hirdette meg a Kreatív Európa: az európai kulturális és alkotói (művészeti) szektorának támogatási programját, amelynek célja, hogy az európai polgárok alkotó, kreatív módon vegyenek részt Európa sorsának alakításában. További információk: www.coop-project.eu. A pályázatot 2014 márciusában a BFL 11 ország 16 intézményével együtt megnyerte a CO:OP megnevezésű projekttel (befejezés: 2018. november 30.). CO:OP, azaz Community as Opportunity – The creatives' and users' network.

⁷ A CO:OP projekten belül 8 munkacsomag volt, amelyek közül a BFL a Topotheque elnevezésűt koordinálta. Ez a személyes iratok, gyűjtemények, családi hagyatékok megőrzésének jelentőségére kívánta felhívni a figyelmet. Erre szolgál a Topotheque (www.topotheque.eu) elnevezésű informatikai platform, amely olyan virtuális dokumentum-gyűjtemény, amely egy településsel, településrészlettel vagy akár egy helyi közösséggel kapcsolatos fényképeket, dokumentumokat, hangfelvételeket és más archív anyagokat hivatott megőrizni és bemutatni.

kutatók minden formában megkapják azt a tudást, adatot, információt, amelyre szükségük van. Az elmúlt évtizedben – feltehetően az internet térnyerésének köszönhetően – az adatgyűjtés klasszikus irányai, az elmélyült kutatás háttérbe szorult, és azon látogatók kerültek többségbe, akik – egy új terminológiai megfogalmazás szerint – az ügyfél és a kutató „típus” keverékeként jellemezhetők. Őket nevezzük „ügyfélkutatóknak”. Az új típusú levéltár-látogató más szemléletet követel a kutató- és ügyfélszolgálati munkatársaktól is, akik az iratanyag ismeretén kívül nagy fokú pedagógiai érzékkel is kell, hogy rendelkezzenek, hogy tudják kezelni azokat a fellépő problémákat, amelyek akár még tíz évvel ezelőtt sem voltak ismertek a levéltárak számára. Workshop formájában szerveztük meg a kollégák számára a foglalkozásokat, akik számos kérdést tettek fel, így ők is aktívan be tudtak kapcsolódni a munkába.

A tanulásban és az oktatásban fontos szerepet tölt be a szemléltetés: a „kézzel fogható tananyag” – tárgyi emlékek, források megismerése, ezért a levéltárakban őrzött eredeti iratokkal való közvetlen találkozás élménye olyan érzelmi többletet biztosít a gyerekek számára, ami megkönnyíti a tanulást, a tananyag hosszú távú megjegyzését. Budapest Főváros Levéltára élen jár a levéltár-pedagógiai foglalkozások tartásában, 2018 januárjától pedig egy levéltár-pedagógusi státusszal is rendelkezik. A 2017. évi mesterkurzuson a kollégák már megismerhették egyes tananyagainkat, ebben az évben az azóta kidolgozott újabb anyagok bemutatására került sor. Az állományvédelmi továbbképzés minden évben nagy népszerűsége számíthat a kurzus tananyagában. Budapest Főváros Levéltára egyik fontos törekvése, hogy az új állományvédelmi technológiákat megismerje, és minél szélesebb körben alkalmazza. A kurzusra újonnan jött kollégák közül négyen erről a területről érkeztek, hogy elsajátítsák a BFL által szerzett új ismereteket. Fontos helyet kapott a tananyagban az előző évben megvásárolt savtalanító gép és az eljárás ismertetése is.

A 2019. október 15–17. között tartott – immár hetedik mesterkurzuson – az elméleti foglalkozások az intézményi menedzsment, a katasztrófavédelmi akcióterv szükségességét és a levéltári informatikai nyilvántartórendszerek területét világították meg. A kiscsoportos gyakorlati foglalkozásokon az eddigiektől eltérően az állományvédelmi szakemberek – kérésüknek megfelelően – csak állományvédelmi foglalkozáson vettek részt, míg a többiek a kutató- és ügyfélszolgálati kérdések, a PR, a közönségkapcsolatok, a levéltár-pedagógia és az iskolakapun kívüli oktatás témakörét járták körül. A korábbi évekhez képest aktívabban vontuk be a képzésbe a részt vevő kollégákat: néhányukat előzőleg felkértük, hogy röviden ismertessék az adott témakörben a náluk kialakult gyakorlatot vagy a felmerülő problémákat, ezzel is elősegítve az egymás közötti szakmai kommunikációt.

A 21. század informatikai forradalma minden területen új kihívások elé állította a magyar és a nemzetközi levéltárügyet. Az internethasználat kapcsán robbanásszerűen megnőtt az elérhető információk mennyisége és a naprakész tájékoztatás igénye is. Az új körülmények a levéltáraktól is megkövetelik a társadalmi nyilvánosság előtti állandó jelenlétet. Mindez az intézményi felső vezetéstől új vezetési, menedzselési módszereket követel meg. Fontosnak tartottuk, hogy az intézménymenedzsment új formáival is

megismertessük a továbbképzésen részt vevő, vezető pozíciót betöltő levéltárosokat. A továbbképzéseinken minden évben nagy hangsúlyt kap az állományvédelem, az új konzerválási, restaurálási technikák elsajátítása. Ebben az évben a 2019. év eleji szomorú események, a Ráday Levéltárban történt tüzeset kapcsán a katasztrófavédelmi akcióterv kidolgozásának a fontossága került előtérbe. Hazai és nemzetközi példákon mutattuk be a sikeres iratmentés alapfeltételeit, amelynek alapköve a gyors, átgondolt intézkedések sorozata. Az állományvédelmi főosztályvezető prezentációjában a Ráday Levéltárban történt tüzeset utáni mentést mutatta be, illetve vonta le a tanulságokat. A kisebb egyházi levéltárak közül többen nem rendelkeznek még elektronikus nyilvántartórendszerrel. Nekik nyújtott segítséget előadásunk, amely során azokat a szoftveket mutattuk be, amelyek alkalmasak e kis levéltárak iratanyagának nyilvántartására.

Az utolsó két előadás a Hungaricana közgyűjteményi portálon működő Budapest időgép alkalmazást és a nagyszabású, európai méretű Time Machine projektet mutatta be a kollégáknak. A kiscsoportos foglalkozások egyik témája a gyakorló levéltárosok munkájának egyik legfontosabb részét, a kutató- és ügyfélszolgálat megszervezését érintette. A foglalkozásokon a kollégáknak lehetőségük volt a levéltárunkban folyó gyakorlat bemutatására. Évről évre visszatérő témája a képzésnek a levéltárak anyagára épülő levéltár-pedagógiai munkacsomagok kidolgozása. Ebben az évben is az újonnan kidolgozott oktatási csomagok bemutatására került sor. A harmadik foglalkozás témája a levéltár és nyilvánosság témakörét tárgyalta. A rendszeressé váló hagyományos és virtuális kiállítások, könyvbemutatók, a levéltár kiemelkedő eseményeire felhívó sajtótájékoztatók szervezése, a honlap, a közösségi oldalak folyamatos kezelése, az országosan meghirdetett közgyűjteményi programokban való részvétel új típusú feladatai komoly kihívást jelentenek a levéltárosok számára. A nyitott levéltárak mottója alatt egyre több tartalmat osztanak meg a levéltárosok a nagyközönséggel, változatos módon mutatják be eredményeiket, de a disszemináció terén még nagy lemaradások vannak. A foglalkozáson a kollégák közül néhányan prezentációval készültek és mutatták be ezen a téren a gyakorlatban szerzett tapasztalataikat.

2020-ban a járványhelyzet miatt sajnos nem tudtuk megtartani a rendezvényt, 2021. szeptember 14–16. között azonban sikeresen lezajlott a nyolcadik mesterkurzus, amely során az elméleti foglalkozásokon a következő témák kerültek elő: intézményi menedzsment, levéltári jogszabályváltozások a gyakorlati munkában, állományvédelmi ismeretek, levéltár-pedagógia. A kiscsoportos gyakorlati foglalkozások résztvevőit három csoportba osztottuk, akik felváltva a következő három foglalkozáson vettek részt: a járványhelyzet hatása a levéltárügyre – problémák és megoldások, állományvédelmi ismeretek, levéltár-pedagógia és iskolakapun kívüli oktatás. Kenyeres István, a BFL főigazgatója előadásában arról beszélt, hogy a levéltárügy területén jelentkező új kihívások szükségessé teszik az intézményi felső vezetés részéről új vezetési, menedzselési módszerek bevezetését, amelyek elsajátításához a vezetők folyamatos igazgatási és pszichikai továbbképzése alapvető fontosságú. Haraszi Viktor, a BFL főigazgató-helyettese előadásában a levéltárügyet meghatározó legfontosabb jogszabályokat vázolta fel. Kifejtette a közirat, közlevéltár fogalmát, a közlevéltárak anyagában történő kutatás felté-

teleit, illetve az ezen a területen történt fontosabb jogszabályi változásokat (adatvédelmi módosítások, általános kutatási időhatárok, személyes adatokra vonatkozó védelmi idő stb.). Beszélt az ügyfélszolgálat feladatköréről, a külföldre való adattovábbítás feltételeiről, a kényszerselejtezés elrendelésének szabályairól. Régen várt döntésként értékelte az illetékesség kiterjesztését a közlevéltár fenntartójának (illetve jogelődeinek) többségi tulajdonában lévő gazdasági társaságok levéltári anyagára, illetve iratkezelésére. A meseterkurzus második napjának plenáris előadása bemutatta az adatvizualizáció fogalmát, majd magyar és nemzetközi példák bemutatásával kitért arra, hogy e módszer hogyan alkalmazható a tudományos ismeretterjesztés eszközeként a levéltárakban. Bemutatta Budapest Főváros Levéltárának 2020-ban készült adatvizualizációs projektjeit (trianoni menekültek Budapesten, trianoni utcanévek Budapesten), illetve kitért a további tervekre is. A kiscsoportos foglalkozások egyik fő témája a pandémiának a levéltárakra, illetve a levéltárügy egészére gyakorolt hatása volt. A főbb kérdések, amelyek köré a diskurzus szerveződött a következők voltak: milyen problémák merültek fel és milyen új munkamódszereket dolgoztak ki határon innen és túl? Milyen tapasztalatokkal járt a digitális áttérés? A tájékoztatási főosztály vezetői bemutatták, hogy a BFL-ben hogyan álltak át néhány nap alatt az otthoni munkavégzésre 2020 márciusában, hogyan alakult át a kutató- és ügyfélszolgálati munka, hogyan szélesítették ki az elektronikus szolgáltatások körét és terelték a rendezvények egy részét a digitális térbe. A továbbképzésen részt vevő levéltárosok ismertették a saját tapasztalataikat is. A levéltár-pedagógiai foglalkozáson a kollégák a pandémia során kidolgozott újabb levéltár-pedagógiai csomagot mutatták be a hallgatónak. Az állományvédelmi foglalkozások a műhelyekben zajlottak, ahol a vendégek az új technológiákkal ismerkedhettek meg, valamint a katasztrófavédelem és iratfertőtlenítés kérdéskörét járták körül.

A 2022. október 4–6. között kilencedik alkalommal megtartott továbbképzésen középpontban az állományvédelem mellett az ügyfél- és kutatószolgálat és a PR-tevékenység állt. Plenáris előadásra került sor külső szakember bevonásával „Offline és online marketing alapok, marketingstratégia” címmel. Marketingszakember tartott egy-egy előadást arról, hogy a kulturális intézmények, és kiemelten a levéltárak hogyan tudják megszólítani a célközönségüket az online felületeken (például honlapokon) és a közösségi média felületein (például Facebook, Instagram, YouTube, Tiktok), valamint bemutatta, hogy milyen offline lehetőségek adódnak. E tudásanyag elmélyítését szolgálták a kiscsoportos foglalkozások. A „Levéltári marketing a gyakorlatban” című foglalkozáson a BFL munkatársai mutatták be az intézmény PR-tevékenységét, online felületeit, azok kezelését, tapasztalataikat és a felmerülő problémákat. A rövid bemutató után a résztvevőknek lehetőségük nyílt arra, hogy elmondják saját tapasztalataikat, majd megvitatták fejlődési lehetőségeiket. A foglalkozáson elemezték azon különbségeket is, amelyek a részt vevő hallgatók országainak eltérő hagyományaiból és jogi háttéréből adódtak. „Kutatók, ügyfelek, főnökök és munkatársak” című munkapszichológiai foglalkozás során a meghívott szervezet- és munkapszichológus nyújtott segítséget a kutató- és ügyfélszolgálaton dolgozók számára. Ők számos olyan problémával (és nemcsak ügyfél–levéltáros, hanem a munkatársak közötti viszonyban is) kerülnek szembe, ame-

lyek megoldásához az említett szakembertől tanácsokat kaphattak, az egyes problémák kezelésének gyakorlati kivitelezését a foglalkozáson gyakorolhatták is. Az állományvédelmi foglalkozáson az új konzerválási, restaurálási technikák elsajátítására került a hangsúly.

2023. november 21–23. között – immár tizedik alkalommal – a tervek szerint a Budapest Időgépről, a Hungaricana közgyűjteményi oldalról, az Arcanum adatbázisról és alkalmazásai használatáról, a fotó-adatbázisokról (például Főfotó, Fortepan), az Átló audiovizuális megoldásairól, a mesterséges intelligencia alkalmazásáról és a családfakutatásról (Magyar Családtörténet-kutató Egyesület/MACSE) lesz szó a plenáris előadásokon. Kiscsoportos formában pedig a digitalizálás, konzerválás, restaurálás kapcsán az állományvédelem új módszereiről, valamint a levéltári tájékoztatásról és kommunikációról esik szó.

Közgyűjteményi minták bemutatása

Az első időszakban, 2013–2015 között nem szerveztünk még tanulmányi kirándulást a kurzusok keretében, de ma már a szakmai továbbképzés szerves részét képezi, a szemléletformálást elősegíti, hogy a résztvevők szakmai vezetéssel megtekintsenek egy példaértékű, kiemelkedő közgyűjteményt vagy intézményt. Először 2016-ban exkluzív vezetés részesei lehettek a kollégák a Parlamentben, amit az Országgyűlés Hivatala biztosított számukra. 2017-ben a Hadtörténeti Intézet és Múzeum mutatta be kincseit a kurzus hallgatóinak, valamint a Fradi Múzeumban és a Groupama Arénában tehettek látogatást.⁸ 2018-ban állományvédelmi kirándulást szerveztünk az érdeklődők számára Szentendrére, ahol egy professzionális papírrestaurátor-műhely munkájába nyertek betekintést. Az ezt követő évek során a kurzus hallgatói meglátogatták a rendkívül izgalmas és példaértékű Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeumot (2019), a felújított Aquincumi Múzeum és Régészeti Parkot (2021), és az új épületbe költözött modern Néprajzi Múzeumot (2022). Különleges programként könyvbemutatót is tartottunk a Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítvánnyal közösen, ahol Gunesch János „Naplóm a harcterről és a hadifogságomból (1915-16-17)” című kötetet mutattuk be. Idén a közgyűjtemények munkáját nagyban segítő, a digitalizálás, adatbázis-építés és -üzemeltetés zászlóshajója, az Arcanum Kft. telephelyére szervezünk „üzemlátogatást”.

⁸ Az érdeklődő, sportoló kollégák részvételével ezt követően az FTC népligeti sportközpontjában barátságos futballmérkőzésre került sor.

Összegzés

A továbbképzéseinkben minden évben központi helyet foglal el az állományvédelem, az új konzerválási, restaurálási technikák elsajátítása. A gyakorlati foglalkozások kiscsoportokban zajlanak, a „hagyományos” konzerválási és restaurálási feladatokon túl a savtalanítási munkafolyamatokba is betekinthetnek a résztvevők.

Bevált gyakorlat 2019 óta, hogy a megadott témaköröket kiscsoportos foglalkozások keretében vitatjuk meg, így vonva be aktívan a hallgatókat. Előzőleg természetesen felkérjük őket, készüljenek fel, hogy röviden ismertethessék az adott témakörben náluk kialakult gyakorlatot, vagy a felmerülő problémákat, ezzel is elősegítve az egymás közötti szakmai kommunikációt. A képzés végén, évről-évre elégedettségi kérdőívek segítségével igyekszünk összeállítani a kollégák igényeinek, kívánságainak legmegfelelőbb képzési programot. Sok az évek óta visszajáró résztvevő, ami azt mutatja, hogy értékesnek tartják az itt szerzett ismereteket, de mindig nagyon örülünk, ha egy-egy új kolléga vagy közgyűjtemény csatlakozik a csapathoz.

Az elmúlt tíz évben elméletben körbejárt témák a következők voltak: a levéltári szakterületen alkalmazott átfogó alapelvek; nemzetközi leírási szabványok, kapcsolódó informatikai leírások, alkalmazások; adatbázis-építés, SDB, OCR, digitális állományok archiválása és mentése, publikálása; segédletek, tájékoztatók, valamint elektronikus segédletek készítése; magyarországi pályázati lehetőségek, nemzetközi pályázatokban való részvétel; a gyűjtőterület és gyűjtőkör kérdései; közösségi média. Gyakorlatban pedig a résztvevők megismerték az adatbázisok tervezését, építését, publikálását; a levéltár-pedagógiát; az állományvédelmi, restaurálási, konzerválási kérdéseket; az elektronikus segédletek készítését, a terv- és térképanyagok, audiovizuális állományok digitalizálását; a mikrofilmek digitalizálását; tömeges iratszkennelést és az OCR-t; a kötetdigitalizálást; a levéltári PR, a kutató- és ügyfélszolgálat, a munkapszichológia és a levéltármarketing témakörét.

Véleményünk szerint a fentebb ismertetett mesterkurzus beváltotta a hozzá fűzött reményeket és megfelelt a bevezető részben megfogalmazott céloknak. Hasznosságát és népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy idén is nagyon sokan jelentkeztek és bővült a részt vevő intézmények köre is.

Melléklet

Részt vevő intézmények 2013–2023⁹

Magyarországi egyházi levéltárak (20 intézmény)

Baranya Megyei Református Egyházmegye Levéltára, Pécs
Békéscsabai Evangélikus Gyülekezet Levéltára
Boldogasszony Iskolanővérek Rendi Archívuma, Budapest
Dunamelléki Református Gyülekezet Ráday Gyűjteménye, Budapest
Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, Pápa
Evangélikus Országos Levéltár, Budapest
Görögkatolikus Püspöki Levéltár, Debrecen
Görögkatolikus Püspöki Levéltár, Nyíregyháza
Győri Egyházmegyei Levéltár
Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltára, Budapest
Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár
Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára
Magyar Unitárius Egyház dr. Szent-Iványi Sándor Unitárius Gyűjteményi Levéltára,
Budapest
Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltára
Pécsi Egyházmegyei Levéltár
Szeged-Csanádi Egyházmegyei Levéltár, Szeged
Tiszáninneni Református Egyházkerület Levéltára, Sárospatak
Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, Debrecen
Unitárius Levéltár, Nyíregyháza Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár
valamint a Fradi Múzeum,
és az MTA TK Kisebbségkutató Intézete

⁹ A kézirat lezárása a 2023. évi mesterkurzus előtt történt, ezért a 2023-ban először jelentkező intézményeknél zárójelben jeleztük ezt.

Határon túli levéltárak (42 intézmény)

Horvátország

Eszéki Állami Levéltár

Románia

Erdélyi Ferences Rendtartomány Levéltára, Kolozsvár

Erdélyi Református Egyházkerület Marosvásárhelyi Fióklevéltára

Erdélyi Református Egyházkerület Levéltára, Kolozsvár (2023)

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Erdélyi Római Katolikus Státus Levéltára,
Kolozsvár

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Érseki és Főkáptalani Levéltára,
Gyulafehérvár

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Csíkszeredai Gyűjtőlevéltára

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Kolozsvári Gyűjtőlevéltára és Könyvtára

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Marosvásárhelyi Gyűjtőlevéltára

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Sepsiszentgyörgyi Gyűjtőlevéltára

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Szamosújvári Gyűjtőlevéltára

Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár Székelyudvarhelyi Gyűjtőlevéltára

Hittudományi Főiskola és Papnevelő Intézet Levéltára, Gyulafehérvár

Kolozs-Dobokai Római Katolikus Főesperesi Gyűjtőlevéltár

Kovácszna Megyei Állami Levéltár, Sepsiszentgyörgy

Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára és Nagykönyvtára

Máramaros Római Katolikus Főesperesi Levéltár

Nagyvárad Római Katolikus Egyházmegye Levéltára

Román Nemzeti Levéltár Hargita Megye Levéltára, Csíkszereda

Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatala, Marosvásárhely

Román Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Igazgatósága, Nagyvárad

Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy

Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár, Szatmárnémeti

Szerbia

Nagybecskerekeli Történelmi Levéltár
Szabadkai Történelmi Levéltár
Újvidék Város Történelmi Levéltára
Vajdasági Levéltár, Újvidék
Vajdasági Magyar Művelődési Intézet
Zentai Történelmi Levéltár

Szlovákia

Kassai Állami Levéltár
Kassai Állami Levéltár Rozsnyói Fiókja (2023)
Kassai Állami Levéltár Töketerebeszi Fiókja (2023)
Kassai Állami Tudományos Könyvtár
Kassai Bocatius János Könyvtár
Kassa Város Levéltára
Kelet-Szlovákiai Múzeum, Kassa (2023)
Nyitrai Állami Levéltár Vágsellyei Fiókja
Szlovák Nemzeti Levéltár
Szlovák Nemzeti Múzeum, Pozsony

Ukrajna

A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi Osztálya
Országos Levéltári Alap Állami Iratmegőrzési Központja, Kijev
Ukrajnai Levéltári Főigazgatóság, Kijev (2023)

Veszprém – Székesfehérvár – Pápa

Interjú Hudi Józseffel

Beszélgetőtárs: Vajk Ádám

A levéltáros életpályákat bemutató interjúsorozat következő része dr. Hudi Józsefet mutatja be, aki 1979-ben kezdte pályáját a Veszprém Megyei Levéltárban, majd Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára, később a Pápai Református Gyűjtemények munkatársaként dolgozott. A Comitatus, az Acta Papensia szerkesztőjeként, a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület korábbi elnökeként, több szakmai egyesület tagjaként aktív részese ma is a levéltárosok közösségének.

VÁ: Hallatlanul termékeny életmű áll mögötted, amely messze nem lezárt, hisz még számos tervet dédelgetsz. Mi vezetett erre a pályára a Bakony mélyéről?

HJ: A kérdés indokolt, hiszen senki sem lesz automatikusan levéltáros. Tapolcán születtem 1956. február 24-én, de egyéves koromban szüleim Pénzesgyőrre, a Magas-Bakony egyik legszebb településére, apám szülőfalujába költöztek, ahol 14 éves koromig éltem. Ha a község történeti földrajzi helyét akarom meghatározni, akkor a Bakony szívében, a cseszneki, szentgáli és ugodi Bakony találkozási pontján található a Gerence patak völgyében. Így ábrázolták a térséget a 18. századi határjárás térképeken. Az én mentális térképemen is a legjobb helyen van, a szívem közepén. Közel húsz évig gyűjtöttem a rá vonatkozó adatokat, amikor megírtam a történetét, amely bilingvis kiadásban meg is jelent. A települések közül Pénzeskút népes pusztája a legrégebbi, a másik kettő a 19. század végén alakult ki oly módon, hogy a pénzeskútiak a tagosítás után nyomultak Szentgál irányába, Rainprecht Antal veszprémi püspöki jószágkormányzó pedig szintén a szentgáliaktól vett birtokon megalapította Antalházapusztát. Pénzeskút a 18. század második felében jött létre a németek betelepítésével. Persze szlovákok is éltek itt, akik a Bakony irtásában, kultúrtájjá alakításában játszottak fontos szerepet. Pénzeskút a 19–20. században tisztán katolikus és német település volt, itt született apám is, aki sosem beszélt arról, hogy a magyar tannyelvű állami elemi népiskolában kénytelen volt az első osztályt megismételni, mert nem tudott elég jól magyarul. (E nagy titokra, az erőszakos magyarosítás szomorú tényére az iskolai anyakönyvek rendezése közben jöttem rá.) Pénzeskút eredetileg hutatelepülés volt, Nova Hutta néven olvashatunk róla a levéltári iratokban. Amikor az üveghuta a szomszéd településre, a Bakonybélhez tartozó Somhegypusztára költözött, családunk helyben maradt és mezőgazdaságból élt. (A hutamunkások másik része Úrkútra települt át, onnan Ajkára, ők alapították meg 1878-ban az ajkai üvegyárat.) Szüleim etnikailag vegyes házasságban éltek: anyám, Illés Ilona káptalanotói magyar, apám pénzeskúti sváb családból származott. Mindketten kiszakadtak a paraszti világból: anyám szőlészeti-borászati szakiskolát végzett, majd

szakács szakmunkás-bizonyítványt szerzett, apám katonai szolgálata idején lett teherautósofőr, életének javarésztét a zirci erdőszetnél dolgozta le. Mi eggyel tovább léptünk: két öcsém villanyszerelőnek tanult, én első generációs értelmiség lettem.

VÁ: *Hol és hogyan telt az iskoláskorod? Hol végezted iskoláid, mely tanáraid élnek emlékezetekben? Hogy kezdődött a történelem iránti érdeklődésed?*

HJ: A történelem általános iskolás korom óta érdekelt, a helytörténet felé azonban nem annyira tanáraink, hanem Vörös József plébános fordította érdeklődésemet, akinek a ministránsa voltam. Ő járatta a Veszprém Megyei Múzeumok hírlevelét és olvasta a múzeumi évkönyveket. Az 1966. évi évkönyvben jelent meg Éri István tanulmánya a bakonyi üveghutákról, az ő írásából és a lókúti anyakönyvekből sok mindent tudott Pénzeskút korai történetéről. Veszprémi középiskolás koromban, Lovassys diákként és kollégistaként is levelezésben álltunk, de már első soraival arra figyelmeztetett, hogy elolvasás után semmisítsem meg minden levelét, mert nem akar rosszat nekem. Ennek következtében egyetlen küldeményét sem tudnám megmutatni. A Lovassy Gimnáziumban és Szakközépiskolában jó történelemtanároim voltak, közülük most csak Madarász Margitot említem meg, aki főállásban az Eötvös Károly Megyei Könyvtárban dolgozott, óraadóként tanított, egyúttal az iskola könyvtárosa volt, bőven ellátott olvasnivalóval. Harmadik-negyedikben erre már alig volt szükség, mert jeles tanulóként az egykori városi szegényházból lett Ságvári Endre Középiskolai Fiúkollégiumnak én voltam a könyvtárosa, ami kitüntetésnek számított, és azzal a nagy előnnyel járt, hogy nem kellett részt vennem a kötelező szilenciumon (csendes tanuláson), hanem az emeleti könyvtárban készülhettem fel a következő napi órákra. A könyvtárba szabad időmben bármikor bemehettem, mert a kulcsot magamnál tarthattam. A magyar irodalmat és nyelvtant Fuják Gyuláné tanította, de kissé belefásult már a tanításba, mert ő valójában a latin nyelvbe és kultúrába volt szerelmes, de ilyen tárgy nem volt. Ezért a kevés érdeklődőnek latin szakkört szervezett, amelyre én is szorgalmasan eljártam. Érettségi után választás elé kerültem: merre tovább? Jó voltam a műszaki tárgyakból is, egyetemi előkészítőbe is jártam, így a szakközépiskolai osztálytársaimhoz hasonlóan a budapesti Műszaki Egyetem felé tekingettem, végül azonban mégis inkább Pécsre, magyar-történelem szakra adtam be a jelentkezésemet, ahova maximális pontszámmal fel is vettek. Hazaérve nagy örömmel újságoltam a hírt Fujáknénak, aki rákérdezett: Jóska, maga tényleg tanár akar lenni? Jól meggondolta? – Mondom: igen.

VÁ: *Mit adtak a pécsi egyetemi évek az eddigiekhez? Milyen hatások értek?*

HJ: Pécsi éveim alatt bejártam az Egyetemi Könyvtárba, a Baranya Megyei Levéltárba, ahol Pécs történetével kapcsolatos szakirodalmat és forrásokat tanulmányozhattam. Dr. Szita László levéltár-igazgató a történelem szakosoknak levéltári órákat is tartott, így a levéltár „történelmi levegője” közelről is megérintett. Történelemtanároim közül dr. Kiss Géza foglalkozott helytörténettel és honismerettel, óráit pécsi, baranyai ismeretekkel színesítette. Pécsen irodalom iránti érdeklődésem is elmélyült; havonta egy alkalommal, színházi előadások előtt, vagyis öttől háromnegyed hétig Szederkényi Ervin, a *Jelenkor* főszerkesztője tartott Jelenkor-esteket, amelyeken gyakran részt vettem. Az irodalomszakos tanárjelölteknek a jelenkori magyar irodalomról tartott érdekes

órákat, de azt, hogy hogyan működik az irodalmi élet, milyen egy szerkesztőség, azt a szerkesztőségi esteken ismertem meg. Mit mondjak, elég kiábrándító volt, ahogy időnként egyes nagy magyar írók más nagy és kis magyar írókról nyilatkoztak az interjúkészítőknek. A Jelenkorban jelent meg első recenzióm is, de nem az első írásom, ugyanis felső tagozatos általános iskolásként a *Pajtás* című újságnak pénzesgyőri tudósítója voltam. A közös egyetemi-főiskolai lapnak, az *Universitas*nak is munkatársa lettem, mondhatni, hogy a lapban saját történeti rovatom volt. Havonta megjelenő írásaim kiegészítették ösztöndíjamat, a szüleimtől kapott támogatás mellett. Anyagi gondjaim nem voltak, ha kedvem támadt, bármikor vásárolhattam könyvesbolti vagy antikváriumi könyveket. Irodalommal kacérkodó ifjú titán barátaimmal, a KISZ-szervezet fővédnöksége alatt – mert enélkül moccanni sem lehetett akkoriban – önálló folyóiratot is alapítottunk *Rés* címmel, de ezen a résen nem lehetett belépni a magyar irodalomba, mert csupán egy száma jelent meg. A pécsi éveknél volt még egy életre szóló élménye: itt ismerkedtem meg későbbi – viccesen azt szoktam mondani: első és utolsó – feleségemmel, a keszthelyi Benech Judittal, aki orosz-történelem szakra járt, és írásaimnak mind a mai napig kritikus olvasója, vagyis első számú kritikusom, akinek ítéletében megbízom. Házasságunkból két gyermek született, Edina és Kristóf, mindketten diplomás szakemberek, a történelem futólag érdeklő őket, úgyhogy közel 10 ezer kötetes könyvtáramra aligha tartanak majd igényt.

VÁ: *Hogyan emlékezel pályád kezdeteire a Veszprém Megyei Levéltárban? Az az időszak az állami levéltárak aranykora volt. Milyen lehetőségeket és körülményeket jelentett mindez?*

HJ: Tulajdonképpen véletlenül kerültem a Veszprémi Megyei Levéltárba, de tudjuk, hogy véletlenek nincsenek. Eredetileg Pécssett szerettem volna maradni, mert kulturálisan vonzó városnak találtam. Igazából ekkor sem tudtam (ma se tudom), mi akarok lenni: történész-levéltáros vagy irodalomtörténész, esetleg tanárember? Alighanem nincsenek közöttük éles, átléphetetlen határvonalak, amit pályám is bizonyított. Ha Szita László igazgatót személyesen kérdeztem volna meg, akkor a Baranya Megyei Levéltárba kerülök (későbbi elmondása szerint). Tény, hogy az utolsó tanév második félévében, vizsgaszünetben Veszprémbe, az egykori Piarista Rendházban Madarász Lajos fiatal igazgatót (Madarász Margit tanárom öccsét) kerestem fel, aki nyitottnak mutatkozott a felvételemre. 1979. szeptember elejétől így kerültem vissza Veszprémbe, ahol azóta is élek, mert számomra minden kulturális kínálatot biztosítani tud, amire egy értelmiségi vágyik vagy vágyhat – a könyvtártól a színházon át a koncertteremig. Persze ma már egy urbanizált tanyán vagy faluban is hozzájuthat az ember a nagyvilág kultúrájához, de akkor ez még nem volt így.

Na most, te azt mondtad, hogy ez az időszak a levéltárak aranykora volt. Legfeljebb vaskor, de rozsdás vasból, mert a pártállami ellenőrzés mindenre kiterjedt: nem lehetett normális, marxista ideológiától lényegesen eltérő szakmai könyveket írni és kiadni, a kiadáshoz szükség volt a mindenható Kiadói Főigazgatóság engedélyére, amely hatóság szerette rövid pórázon tartani a szerzőket. Csak korlátozott társadalmi nyilvánosság létezett. Sokáig nem lehetett szakmai és kulturális egyesületeket létrehozni, ezért üzemtörténeti klubok, várbaráti körök jelentették a történelem iránt érdeklődők fórumait.

A honismereti mozgalom felett a Hazafias Népfront gyakorolt ellenőrzést, azt meg az MSZMP ellenőrizte különféle szinteken. A rendszer adta kereteket kellett kihasználni.

VÁ: *Ez hogyan sikerült neked, miként tudtad megvalósítani?*

HJ: Az 1980-as években Ifjú Történelembarátok Körét vezettem a levéltárban, História Klubot a Dimitrovról elnevezett Megyei Művelődési Központban. Az ifjú történelembarátok a középiskolás korosztályból szinte a megye minden részéből jöttek, ahonnan vonattal vagy busszal megközelíthető volt a megyeszékhely. Az Ifjú Történelembarátok Köre vezetőinek országos továbbképzéseket, konferenciákat is szerveztek, ezeken sok fiatal levéltárossal köthettem máig tartó barátságot. A História Klub lehetővé tette, hogy vezető történészeinkkel személyesen is megismerkedhessem. Kosáry Domokostól Benda Kálmánon, Spira Györgyön, Szűcs Jenőn, Wellmann Imrén át hosszan sorolhatnám a neveket. Itt kötöttem barátságot többek közt Tóth István Györggyel, amit megerősített közös szenvedélyünk, az alfabetizációkutatás. A múzeumügy iránt elkötelezetteknek az 1987-ben megalakult Veszprém Megyei Múzeumok Baráti Köre jelentette a fórumot, ennek a rendezvényeire is eljártam.

De visszatérve a szakmai munkára: amikor beléptem a megyei levéltár kötelékébe, akkor én voltam a legfiatalabb dolgozó. Mint legfiatalabb, én lettem az intézményi szakszervezeti bizalmi, a tűzvédelmi felelős és a megyei népfrontbizottságba időnként kiküldött levéltári képviselő. Nem mondom, hogy élveztem ezeket a kötelezettségeket, de tény, hogy a szűkös viszonyok között megnövelték a mozgásteremet.

VÁ: *Milyen tudományos, kutatói kapcsolatokat tudtál kiépíteni?*

HJ: Az 1980-as években a Magyar Országos Levéltárba heti rendszerességgel följártam kutatni, kiépítettem kapcsolataimat a MTA Történettudományi Intézet munkatársaival, sőt a Néprajzi Kutatócsoport egyik-másik munkatársát is felkerestem. Hogy ehhez hogyan vettem a bátorságot, ma sem tudom. A Néprajzi Múzeumban dolgozó Benda Gyula szintén egyengette pályámat. Levéltárosságom kezdetétől évtizedeken át részt vettem az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága (VEAB) történeti és néprajzi munkabizottságának munkájában, az elsőben vezető szerepet is vállaltam. A VEAB-hoz kötődik első tudományos elismerésem, az Év kutatója-díj (1999), amely anyagi támogatást is jelentett.

VÁ: *Milyen volt a levéltári munkád? És mennyire fért bele a tudományos tevékenység?*

HJ: Szakmai szempontból hosszú távon jól tett, hogy ebben a közepes nagyságú megyei levéltárban minden munkafajtát megismert az ember: a gyűjtőterületi feladatokat, az iratbegyűjtést, az iratrendezést, a segédletkészítést, az ügyintézést és így tovább. Jó volt a fiatal csapattal együtt dolgozni, a munkahelyi légkörre sem lehetett panasz, bár néha akadtak konfliktusok, ami természetes minden közösségben. Itt jelent meg első hosszabb lélegzetű munkám a levéltár 1984. évi évkönyvében, amely lényegében önálló monográfia a Veszprém megyei parasztmozgalmak 1848–49-es történetéről. Ebben a fennmaradt levéltári források alapján igyekeztem tárgyilagosan elemző hangot megütni, ami, azt hiszem, sikerült is. Alighanem legtöbbet idézett korai munkám, mert minden megyei helytörténeti kötet máig használja. És itt jelent meg első falutörténeti monográfiám, a Hidegkuti (Heizer) Mihállyal közösen írt *Hidegkút története* (1987-ben), amelyet aztán sok más követett. A falumonográfiák jó részét sokáig Gubicza Ferenc, a Balaton-

füred-Csopak Tája Mezőgazdasági Termelőszövetkezet elnöke szponzorálta, akinek történelemtanára a veszprémi gimnáziumban Hungler József helytörténész volt.

Nagyjából az 1980-as évek második felére kialakult a kutatói arculatom is: érdekelt a kora újkori, legújabb kori várostörténet, a falutörténet, a fürdőkultúra múltja, a zsidóság és a köznemesség modernizációban játszott történeti szerepe. Hobbimmá vált az újkori könyvkultúra történetének a kutatása is. Sokat foglalkoztam a nemesi községek szervezetével és működésével, ennek egyik hozadéka lett aztán a dunántúli nemesi községek statútumait tartalmazó kötet, amelynek anyaga párhuzamba állítható Imreh István székely falutörvényeivel. Levéltárosi tapasztalataim alapján kezdtem el foglalkozni az alfabetizációkutatással, aminek többek közt az a haszna, hogy módszerei a prestatistika korában használhatók az iskola hatékonyságának mérésére. Mert hogy lehet az, hogy egy adott településen már 100 éve van népoktatás, népiskola, amely nemzedékről nemzedékre újratermeli az analfabetizmust, félanalfabetizmust? (Ennek a kérdésnek a tisztázására kevés falu- és városmonográfia vállalkozott eddig és kevés vállalkozik ma is, mert komoly forrásismeretet igényel.) Aztán itt van a mentalitástörténet, társadalomtörténet, amelynek kérdéseivel mindmáig foglalkozom. 1986-ban Salgótarjánban volt az első társadalomtörténeti konferencia, amelynek a fő szervezője dr. Á. Varga László akkori megyei levéltár-igazgató volt; azóta nemcsak megizmosodott, hanem intézményessé is vált a társadalomtörténet Magyarországon. Nem véletlen, hogy hosszú távon emellett, s nem a politikátörténet mellett köteleződtem el. Levéltárosként minden nap új és új forrásokkal ismerkedtem meg, ezek olyan ismeretanyaggal gazdagítottak, amelyek egymásra épültek, ezáltal a történelmi folyamatokat belső szerves összefüggésükben tudtam már szemlélni. A levéltáros-történész nagy előnye, hogy az irattári rendszer ismeretében az információk keletkezéstörténetét is megismerheti, amire a kutatótermi történésznek ritkán van lehetősége.

VÁ: *Második munkahelyed az akkor öt éve alapított Székesfehérvár Város Levéltára volt, teli ambiciózus fiatallal. Mi volt az oka annak, hogy itt nem találd meg a számításodat, noha az életművön nem látszik semmi megbicsaklás?*

HJ: A megyei levéltárból meglepetésre önként távoztam 1997-ben, mert úgy éreztem, hogy túlságosan sokáig voltam egy helyen, az új hely új lehetőségeket jelent. A választást megkönnyítette, hogy Csurgai Horváth Józseffel régebb óta barátságban voltam. A fehérvári városi levéltárban kevesen voltunk levéltárosok: Csurgai Horváth József igazgató, a pályáját akkor kezdő Kovács Eleonóra, de ott volt még az alapító dr. Farkas Gábor is nagy szakmai múlttal, úgyhogy elkerülhetetlenek voltak a nemzedéki konfliktusok. Én egy idő után, mint a levéltáros középnemzedék tapasztalt tagja a személyes konfliktusok ütközőzónájába kerültem. Mivel nem akartam egyik oldalra sem állni, ez a helyzet nagyban hozzájárult eljövetelemhez. Otlétem lenyomata az 1848/49-es városi forráskiadvány, amely távozásom után hármunk (Csurgai–Hudi–Kovács) neve alatt jelent meg a *Források Székesfehérvár múltjából* című sorozat első köteteként. Egyébként a jó viszony azóta is megmaradt volt kollégáimmal. Farkas Gábornak visszavonulása után minden folyóiratban publikálási lehetőséget biztosítottam, amelynek szerkesztője vagy rovatvezetője voltam. Legutoljára az *Acta Papensia* közölte írásait.

Dr. Hudi József

Ha már városi levéltári tapasztalataimról van szó, akkor a levéltártörténet kedvéért megemlítem azt is, hogy Győr Város Levéltára létrehozásában a városi önkormányzat felkérésére 1993-ban külső szakértőként részt vettem. Az 1994. január 1-én induló levéltár igazgatójával, Bana Józseffel Csurgaival együtt jó barátságban voltunk. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a megyei levéltárak igazgatói ekkoriban nyílt áruháznak tekintették, hogy a legértékesebb városi archívumokat „kiszakítják” a fennhatóságuk alól. Veszprémben kezdetben Dióssy László polgármester is tervezte a városi levéltár „visszavételét”, végül erre nem került sor. Summa summarum: hálás vagyok a Teremtőnek, hogy Székesfehérvárt, a város kulturális életét, az egykori szabad királyi város levéltárát is közelebbről megismerhettem.

VÁ: *A 25 éve megtett újabb váltás során miért pont Pápára, pontosabban a református levéltárra esett a választásod, ahol bizonyos szempontból az 1990-es évek szintén „ősidőnek” számít, de legalábbis egy hősi korszaknak?*

HJ: Székesfehérvárt követően több lehetőségem is volt. Hívtak a Soproni Levéltárba, a Zala Megyei Levéltárba, de visszajöhöttem volna a Veszprém Megyei Levéltárba is, mert barátságban váltunk el egymástól, és azóta is barátságban vagyunk. Pápát ismertem, hiszen az 1980-as évek első felében a parasztmozgalmak történetéhez itt is kutattam; a református levéltár Salgó-Dexion állványzatát pedig megyei levéltári állványépítő brigádunk építette, amelynek tagja voltam. Nagytiszteletű Kövy Zsolt korábbi gyűjteményi és levéltár-igazgatót, Pápa-kéttornyúlaki lelkészt jól ismertem a honisme-

reti mozgalomból (később, amikor a Magyarok Világszövetsége megyei tagozatának vezetője lett, a szövetség munkájában is részt vettem). De nem ez volt a döntő, hanem az, hogy amikor látogatást tettem Köntös László gyűjteményi igazgatónál, nyitott volt a befogadásomra. A gyűjteményi munkatársak is szeretettel fogadtak, ami megkönnyítette helyzetemet.

VÁ: *Mennyiben számít különlegesnek a református felekezethél dolgozni? Milyen volt beleszokni a szűkebb pátriától és a korábbi, világi munkahelyektől egyaránt eltérő mentalitást képviselő környezetbe?*

HJ: Nem tudom, hogy meglepődés-e azon, ha azt mondom, hogy gyermekkoromban sokáig azt hittem, hogy csak katolikusok élnek a nagyvilágban; az iskolában később tanultam ugyan a reformációról és más vallásokról (mindegyikről igen keveset, kevesebbet, mint a szocializmus hőseiről), de ezek csak sémák voltak, amelyek elrejtették a valódi tartalmat. Azt például, hogy milyen a református egyház a hétköznapokban és az ünnepekben, itt ismertem meg közelebről. Voltak már ebben a kérdésben „előtanulmányaim”, hiszen a Veszprém Megyei Levéltárban volt katolikus „kiugrott” pap, volt nyugdíjas református lelkész és volt evangélikus lelkész, csak a zsidó rabbi hiányzott a sorból. Mindegyikükkel jó, mondhatni baráti viszonyban voltam. A pár éve elhunyt Bögödi Dezső volt református lelkész Pápán is rendszeresen meglátogatott, és mindig hozott valamit a levéltár számára is. Pápán a beilleszkedéssel nem volt gond, a levéltári anyag megismerése azonban viszonylag kis terjedelme ellenére több időt igényelt, mint elsőre gondolná az ember, főleg a raktárak zsúfoltsága miatt.

VÁ: *Melyek életed és munkásságod kevéssé látható, a formális életrajzodból talán kevésbé szembetűnő fordulópontjai, és ezek mennyiben estek egybe történelmi munkásságod esetleges útkereséseivel?*

HJ: Életemben azt hiszem, nem voltak olyan fordulópontok, amelyek ne kerültek volna bele az életrajzomba. Voltak azonban olyan események, amelyekről még sosem írtam vagy beszéltem nyilvánosan. Ezek nem függnek össze szorosan történelmi munkásságommal. A rendszerváltáshoz mint fordulópontoz való személyes viszonyomról szeretnék pár szót mondani. Az 1980-as évek végén a rendszerváltás lendülete engem is elért. A pártpolitika sose vonzott, párttag sose voltam, ma se vagyok, így pártalapításban nem vettem részt, de a szakmai érdekvédelmet fontosnak tartottam. 1988. május 14-én is ott voltam Budapesten, a METRÓ-klubban azon a nagygyűlésen, ahol eufórikus hangulatban megalakult a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezete. Hazatérve júniusban Veszprémben megszerveztem a TDDSZ helyi szervezetét, amely hosszú évekig kis létszámmal csendben működött, amíg meg nem untam, hogy működés módja túlságosan körülményes és gyenge hatékonyságú. Az 1990-es évek első felében a tagok egy része mindenképpen azt akarta, hogy politizáljunk; adjunk ki sajtóközleményeket, hallassuk a hangunkat és így tovább. Ettől elzárkóztam.

Volt egy másik kezdeményezés is. A rendszerváltás után veszprémi barátaimmal létrehoztuk az Orbán Balázs Alapítványt, amelynek kuratóriumi tagja voltam és vagyok, és amely számos vajdasági, romániai és kárpátaljai magyar fiatal számára lehetővé tette, hogy Magyarországon szerezzen diplomát és hazatérve saját közösségét szolgálja.

Dr. Udvarhelyi Olivér, majd hosszú ideig dr. Lackovits Emőke vállalta a kuratórium elnöki teendőit. Most, 2023-ban, hogy az alapítvány már hivatását beteljesítette, tőkéje is elapadt, eljött az ideje a megszüntetésnek, ami legalább olyan körülményes procedúra, mint a megalakítása.

VÁ: *Az egyházi levéltárosok és a Hajnal István Kör tagjai ismernek aktív egyesületi oldaladról. Milyen volt ezen a téren a rendszerváltás, és mely szervezetekben milyen szerepet vittél, illetve viszel ma is?*

HJ: Nem vagyok biztos benne, hogy a civil szférában betöltött funkcióimat most mind kapásból fel tudom sorolni, ez legyen az életrajz- vagy nekrológírók dolga. Néhányat azonban megemlítek. Az 1991-ben alakult Veszprém Megyei Honismereti Egyesületnek alapító tagja, 1995-től hosszabb ideig elnöke voltam, később a választmányban dolgoztam 2021-ig. Az egyesület évkönyveiből is többet szerkesztettem, legutóbb, 2021-ben jelent meg a *Veszprém megyei honismereti tanulmányok XXII.* kötete, amelynek gondozását Somfai Balázssal együtt végeztem. A rendszerváltás után alakult Pénzesgyőr Baráti Körének (*Freundeskreis von Pénzesgyőr*) alapító elnöke voltam 1999-ig. Ennek érdekessége, hogy két tagozata működött: a Bajorországban élő kitelepítettek és leszármazottaik köre volt a népesebb, közel 150 taggal, a helyi a kisebb, mivel az egykor 900 lelkes falu népessége addigra a felére csökkent. (Itt jegyzem meg, hogy ebben a kitelepítés is közrejátszott, amelyben a mi családunk is érintett volt: nagymamám testvérét is kitelepítették, de én sosem láttam, mert többé nem látogatta meg azt az országot, amely elűldözte őt.) A két tagozat minden évben találkozott Pénzesgyőrön, közös programot szerveztünk. A Magyar Levéltárosok Egyesületének szintén alapító tagja, a választmányának is sokáig tagja voltam, több konferenciát is szerveztem vagy szervezésében részt vettem. A Comitatus Társadalomkutató Egyesületnek alapítója és mindmáig elnökségi tagja vagyok. Az egyesület alapította 1991-ben a *Comitatus* című országos önkormányzati szemlét, amelynek kezdettől máig történeti rovatvezetője vagyok. Rovatomban sok levéltáros, történész, muzeológus kolléga írását megjelentettük. A Pápai Művelődéstörténeti Társaságnak is évtizedek óta tagja vagyok, vezetőségében is dolgoztam, ahogy a *Szélesvíz* című városi folyóirat szerkesztésében is részt veszek mint a szerkesztőbizottság tagja. Néhány éve a Magyar Levéltárok Vezetőinek Tanácsának (MLVT) az egyházi levéltárvezetők is tagjai lehettek, ekkor én is éltem ezzel a lehetőséggel. Pápára érkezésem után a Magyarországi (tavaly óta már Magyar) Egyházi Levéltárosok Egyesületének (MELTE) munkájába is bekapcsolódtam, az Intézőbizottságnak is aktív tagja voltam több cikluson át. Ez most egy kicsit hosszú felsorolás volt. Csak annyit fűznék hozzá, hogy nem az a fontos, hogy egy állampolgár hány egyesületben munkálkodik, hányban tölt be vezető pozíciót, hanem az, hogy legalább egy számára kedves egyesületnek aktív tagja legyen, és erősítse a civil társadalmat.

VÁ: *Milyen tendenciákat látsz jelenleg a történész és levéltáros egyesületek életében, és milyen tanácsokkal látnád el az utána következő generációt?*

HJ: Jónak tartom, hogy a levéltárosok egyesületi élete a rendszerváltás utáni évtizedekben sokszínűvé vált, hiszen az országos levéltáros egyesület mellett az egyes szakterületek levéltárosai is létrehozták a maguk egyesületeit, sőt, a fiatal levéltárosok is egyesületbe tömörültek. Tanácsot a következő nemzedéknek nem adnék, mert nem szorulnak rá,

meg aztán lehet, hogy meg sem fogadnák. Abban reménykedhetünk talán, hogy a levéltáros és történész munka a jövőben is jól megfér egymás mellett, és nem lesz a levéltárosból csupán önkormányzati, állami hivatalnok, mint Európa egyes országaiban.

VÁ: *Amint az a 2016-ban az Acta Papensiában leközölt válogatott bibliográfiából is látszik, a klasszikus történelmi tanulmányok (kultúr-, hely- és társadalomtörténet) mellett levéltárosként forráskiadványokat, köztük az utóbbi években számos egodokumentum-közlést is jegyzel. Ugyanakkor az ismeretterjesztés is erős oldalad. A már említettek mellett számos további sajtótermékben rendszeresen jelen vagy szerzőként és szerkesztőként, és ma sem áll távol tőled a sokak által lesajnáltnak írt recenzióírás sem. Publikációid mellett gondolok itt a helytörténetírással fenntartott kapcsolataidra. Miben látod eme műfaj hasznosságát, létjogosultságát a mában?*

HJ: Kezdem a végéről. Öszintén szólva, kezdő levéltárosként egy ideig távol tartottam magam az amatőr helytörténészekről, de aztán engedtem a nyomásnak, mert rájöttem, hogy az értékteremtésben jól megfér egymás mellett a két terület, a két műfaj, mert egymást kiegészíti. Ha nem lennének műkedvelő kutatók, honismerettel foglalkozók, nem lennének a levéltáraknak olyan önkéntes segítők sem, akik figyelnek az értékekre, például időben értesítik a levéltárakat, ha az iratok valahol veszélyben vannak. Ugyanez a helyzet a múzeumbarátokkal is. Ha a szakemberek segítik a levéltár- és múzeumbarátok, kutatók munkáját, akkor a helytörténetkutatás színvonalát is emelik. A családkutatók például megfelelő segítséggel elsajátíthatják azt a latintudást, amely a régi anyakönyvek olvasásához és értelmezéséhez szükséges. Száz évvel ezelőtt az akadémikus történészek – kevés kivételtől (pl. Mályusz Elemér, Benda Kálmán) eltekintve – lenézték a helytörténetírást, ami tévedés és hiba volt, és nem használt az ügynek. Egyáltalán: más ember lebecsülése nem tartozik a keresztény erények közé, pedig a legtöbb keresztény magas szinten gyakorolja.

Az ego-történelem iránti érdeklődés és az ilyen jellegű forrásokból forráskiadványok összeállítása nálam természetes igény. A levéltári rendezőmunka során ugyanis – ahogy a levéltárosok jó része – azt tapasztaltam, hogy amíg a hivatali források a mindenkori hatalom felől tükrözik a történelmet, a szubjektív források (naplók, levelek, visszaemlékezések) alulnézetből láttatják ugyanazt, és segítenek megérteni, milyen volt a személyesen átélt történelem. Elég sok ego-történelmi kiadvány fűződik a nevemhez, néhányat megemlítek. Önálló kötetben többek közt Francsics Károly veszprémi borbélymester, Hunkár Antal Veszprém megyei politikus, Kacz Lajos révkomáromi helyettes polgármester, nemes Székely János csöglei közbirtokos, Véghely Dezső veszprémi születésű budapesti postafőtiszt, Voyta Adolf pápai-budapesti építész kéziratát rendeztem sajtó alá. Hogy a szubjektív történelmi forrásoknak milyen jelentősége van, arra egy példát mondok: Voyta Adolf (1834–1923) visszaemlékezései megváltoztatják Pápa gazdasági-kulturális modernizációjáról alkotott eddigi képünket. Visszaemlékezésében ugyan egy szót sem ír szellemi hovatarozásáról, ám más forrásból tudjuk, hogy ő is tagja volt a titokban működő pápai szabadkőműves páholynak, amely minden döntéshozó testületben jelen lévén meghatározta a polgári átalakulást a városban. Eközben a város társadalmának fogalma sem volt a Kölcsey Ferenc Páholy létezéséről.

VÁ: *A levéltár vezetése mellett egy építkezést követően az intézmény költöztetését is vezetned kellett. Mik az elkészült levéltárépület „belakása” során szerzett tapasztalataid?*

HJ: A Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára sokáig méltatlan körülmények között működött a Fő tér közelében, az Ótemplom udvarán lévő épületben, ahol még a villamos vezetékek sem voltak biztonságosak. Az elképzelés megvolt az új székház kialakítására a Pápai Református Teológiai Akadémia épületegyüttesének északi részében, de az anyagi források sokáig hiányoztak. Csak a 2010-es években vett nagyobb lendületet a levéltári szárny kialakítása, amelynek műszaki átadása 2014-ben történt meg. 2016 szeptemberétől mindnyájan az új épületben kezdtünk dolgozni. Az iratanyag szakszerű átszállítását hárman végeztük dr. Köblös József és Kránitz Zsolt kollégámmal. Ez nemcsak az iratanyag fizikai mozgását jelentette, hanem annál sokkal többet. Minden egyes dobozt savmentes dobozra cseréltünk, címkéztük őket, a levéltári segédleteket ellenőriztük, kiegészítettük, ha kellett, raktári jegyzéket készítettünk. A szállításhoz a gyűjteményi Volkswagen vegyes használatú mikrobust használtuk fel. Új székházunkban korszerű szakkönyvtárat, kutatótermet, klimatizált dolgozószobákat, digitalizálóműhelyt, megfelelő raktárakat sikerült kialakítani. Azt szoktam mondani, hogy két év alatt a 19. századból megérkeztünk a 21. századba, bár még bőven akad tennivaló.

VÁ: *A felsőoktatásból is kiveszed a részed évtizedek óta. A felsőfokú képzésekről az utóbbi években tudni lehet, hogy – katonai kifejezéssel – az emberanyag minősége egyre hullámzóbb. Mely területeket oktatsz, és miként tudod kezelni a mai z-generációs fiatal hallgatók oktatásban megmutató mentalitását?*

HJ: Kettős kötődésem az oktatásban is megvan, így elmondhatom, hogy e téren az okümené gyakorlati képviselője vagyok. A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán (mai nevén a Veszprémi Érseki Főiskolán) 1997 óta tanítok társadalomtörténetet a szociális munkás tanszéken az első évfolyamos hallgatóknak. Az utóbbi években emellett a harmadik évfolyamon a Helyi társadalom, helyi konfliktusok elnevezésű tantárgyat is oktatok. A főiskolára dr. Albert József veszprémi szociológus barátom hívott, amikor átvette a tanszék vezetését. Ennek az egyházi intézménynek nagy előnye, hogy a hallgatók fegyelmezettek, többségükben motiváltak, különösen a levelező tagozaton, ahol a középnyemzedék tagjai vannak jelen, és munkahelyi előmenetelük miatt szükségük van a diplomára. A bolognai modell átvételével és más intézkedésekkel a magyar felsőoktatás nincs éppen jó helyzetben, éppúgy reformra szorul, mint minden más nagy társadalmi rendszer vagy alrendszer. Amit én tehetek, azt megteszem. Minden órára úgy készülök, mintha most tartanám először. Két tanteremben van okostáblánk, ennek használatát most tanultuk, eddig ilyen szintű eszközrendszer nem létezett. De meggyőződésemmel, hogy a módszer lehet korszerű, ám a személyes kontaktust nem helyettesíti. A Pápai Református Teológiai Akadémián dr. Köblös József kollégámmal régóta kutatóként vagyok jelen, az őszi egyháztörténeti konferencián rendszeresen szoktam előadásokat tartani. Ide még dr. Vladár Gábor rektor úr felkérésére kerültünk. Dr. Szabó Előd egyháztörténész professzor egyháztörténeti szemináriumait hosszabb ideje a levéltárban tartja, ezeken felkérésre én is szívesen vállaltam órákat. Levéltári szempontból fontosnak tartom, hogy a jövő lelkeszei megismerkedjenek a régi egyházközségi,

egyházmegyei, egyházkerületi iratanyaggal, annak segédleteivel, hogy a digitális korban se feledkezzenek meg az ügyiratok papíralapon való megőrzéséről vagy a digitális információk archiválásáról. A jó együttműködésnek az is hozadéka, hogy Sárközi Gergely Antal teológus hallgató önként vállalt nálunk nyári levéltári gyakorlatot, ma már segédlelkészként megbízási szerződéssel munkatársunk, egyúttal a Károli Gáspár Református Egyetem történeti doktori iskolájának hallgatója régi munkatársunkkal, Kránitz Zsolttal együtt. Rendszeresen részt szoktam venni az országos protestáns és katolikus egyháztörténeti konferenciákon is, ha a témakiírás megfelel kutatási területeimnek és van időm felkészülni.

VÁ: *A fentiek mellett hatalmas energiával vezetted ma is az Acta Papensia szerkesztési munkálatait. Hogyan kerülöd el a kiégést, ami egy ilyen jellegű tudományszervező munka szinte egyenes következménye hosszú távon? Mi a titkod? Talán az, amit Köntös László igazgatónk 60. születésnapjának köszöntőjében „a történelmi szerep és személyiség... keveseknél tapasztalható” integritásaként ragadott meg, s melyből ő a hihetetlen szintű koncentrátságot eredezteteti?*

HJ: A levéltárosi munka, a kutatás, írás és szerkesztés nálam egyszerre hivatás és életforma, az önmegvalósítás eszköze, egyúttal örömforrás is. Nem önmagáért való dolog, hiszen társadalmi hasznossága kétségtelen. Folyóirat-szerkesztőnek lenni nem valami látványos dolog; ha minden rendben megy, akkor fel sem tűnik, mennyi munka van mögötte. De kezdjük az elején. Amikor 1999-ben Pápara jöttem, Mezei Zsolt könyvtárvezető kollégám és barátom fölvetette, hogy jó lenne a helytörténeti kutatás eredményeit hírlevél vagy más formában közzétenni. Ugyanis a megyei és városi sajtó egy idő után nem szívesen közölt honismereti, helytörténeti cikkeket, vagy ha közölt is, ezek rövid ismeretterjesztő írások voltak. Űr keletkezett a kulturális térben. Akkor azt mondtam, ha már elkezdünk valamit, akkor azt vegyük komolyan, annak folyóiratnak kell lenni. Így született meg az *Acta Papensia*, a *Pápai Református Gyűjtemények Közleményei* történeti folyóirat 2001-ben, amely 2023-ban képletesen szólva már a XXIII. évfolyamát „tapossa” a történelem mezején. A folyóirat felelős kiadója Köntös László gyűjteményi igazgató, szerkesztője Mezei Zsolt, főszerkesztője jómagam, munkatársai kollégáim, dr. Köblös József és Kránitz Zsolt főlevéltárosok. A folyóirat életben tartása alapításától az én feladatom, hiszen elsősorban a társadalmi-szakmai hálózati kapcsolataim adják hozzá a „muníciót”: a tanulmányokat, forrásközléseket, könyvismertetések. Emellett levéltári és könyvtári munkatársaink, városi, megyei és országos kutatók írásait is megjelentetjük. Ha úgy látom, hogy egy tanulmány megüti a mértéket, de kiegészítésre, pontosításra szorul, akkor nem levelezgetek, tanácsokat adok, hanem kérem a szerző engedélyét, hogy ezt szerkesztőként megtehessem. Mondanom sem kell, hogy ez elüt az országos gyakorlattól, de igen hatékony, időtakarékos megoldás, amely minden számnak egységes arculatot és színvonalat ad. A besegítés néha olyan jól sikerült, hogy a szerző felajánlotta: kettőnk neve alatt jelenjen meg az írás, de én erre sose tartottam igényt. Valahol belül jólesik, hogy a magam eszközeivel és lehetőségeivel a világot egy kicsit jobba tehetem. Az egységes arculatot segíti, hogy állandó rovataink vannak. A Műhely-rovatban tanulmányokat olvashatnak az érdeklődők, a Forrásközlések ro-

vatban levéltári, kéziratári források a meghatározóak. Az Újraolvasóban rég elfeledett, de arra érdemes írásokat lábjegyzetekkel, mai nézőpontból megvilágítva közlünk. Ennek az újításnak az az értelme, hogy a történeti emlékezetet újra élővé, egyéni és közösségi identitásunk részévé tesszük. Korunkban, amikor minden téren óriási globális nyomásnak vagyunk kitéve, a lokális válaszreakcióra igen nagy szükség van. Az Újraolvasó rovatot Mezei Zsolt és jómagam írjuk. (Munkatársam időközben Vaszar polgármestere lett, ami hátrányosan érinti a folyóirat megjelenítését, hiszen a tördelést ő szokta végezni.) A Szemle rovatban történeti, egyháztörténeti, néprajzi kiadványokat ismertetünk. Talán meglepő, de ennek a rovatnak a „feltöltése” a legnehezebb. Mivel régi kollégáim nem vállalkoztak recenzió írására, ha nem tudok külső munkatárstól könyvismertetést kérni, gyakran magam írok egyet-egyét. Erre sosem sajnálom az időt, pedig egy 500–800 oldalas szakkönyvről érdemben írni akkor lehet, ha nemcsak a művet olvassa el az ember, hanem annak tudományos beágyazottságát közelebről is megvizsgálja. A főszerkesztő néha tematikus számokról is álmodik, amit csak akkor tud megvalósítani, ha konferenciát szervez. Ilyet többször megtettem (pl. a protestáns kollégiumok újkori szerepéről, az alfabetizációkutatás helyzetéről), legutóbb pedig „Petőfi200” kapcsán, amelynek előadásai az őszi szám tematikus blokkját fogják képezni. Persze addig a tanulmányokat be is kell „vasalni” a szerzőktől. Folyóiratunk országos és országon túli ismertségét elősegíti, hogy évfolyamainak többsége digitálisan is hozzáférhető, ahogy a honlapunkon elérhető digitális archívumunk is a forrásokhoz való ingyenes hozzáférést biztosítja.

VÁ: *Már két éve lett volna alkalmad visszavenni a tempóból, mégis változatlan elánnal veted bele magad a hétköznapi teendőkhöz, kezdve azon, hogy a telefon elsőként nálad csörög az irodában, hogy ezzel is maximálisan védj beosztottjaid idejét. Mik a terveid a közeljövőre?*

HJ: Sokan kérdezték, hogy mit fogok csinálni nyugdíjas koromban. Különösen azok, akik már nagyon vágytak arra, hogy visszavonulhassanak és nyugodtabban élhessenek. A válaszom az volt, hogy ugyanazt, amit eddig. Szerencsém van, hogy ezt néhány évig még a munkahelyem tehetem, ha a Jóisten is úgy akarja. Hogy mik a terveim? Fialat levéltárosként összeállítottam egy kutatási tervet magamnak arról, hogy mivel szeretnék hosszú távon foglalkozni. Ez a tervezet 33 kérdéskörből állt, amelyeket már régen teljesítettem, ezért új témák felé nézhetek. A közeljövőben szeretném kiadni Pap Gábor református lelkész, későbbi püspök fiatal kori sajtótudósításait önálló kötetben. Szeretném a Veszprémi Nemzeti Casinó tagjainak 1848 előtti prozopográfiáját összeállítani és kötetben megjelentetni. Ez azért nehéz feladat, mert a kaszinónak az 1842. és 1847. évi évkönyvében csak a tagnévsor maradt fenn, amely a demokrácia szellemében csak a családnevet és a keresztnévet tartalmazza, semmi mást. Több mint négy évtized kutatói tapasztalattal talán készen állok arra, hogy feltörjem a titkos kódot és azonosítsam a név mögött álló egyént legfontosabb életrajzi adatainak tisztázásával. Régi tervem az 1832-ben megalakult Pápai Kaszinó iratainak rendezése, majd a munka végeztével egy kismonográfia vagy forráskiadvány összeállítása. Az egyházkerületben lévő egyházmegyék 1830 előtt vagy után alakult olvasótársaságaival is foglalkozni szeretnék, ami új kutatási területnek számít. Ezek a személyes szempontok, de mindeközben arról sem

feledkezhetek meg, hogy az iratbegyűjtést, a levéltár iratállományának gyarapítását is folytatni kell, hiszen ezen a téren is bőven van tennivalónk.

VÁ: *Végezetül kérek, szólj néhány szót munkahelyedről, az általad gyakran „kincses szigetnek” is titulált Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Levéltáráról! Mennyiben egyedülálló ez az intézmény akár az őrzött anyaga, akár működési modellje, akár tudományos teljesítménye miatt?*

HJ: E „kincses sziget” pótolhatatlan értékek rejtékhelye, hiszen az itt őrzött anyag ismerete nélkül nehéz lenne a dunántúli reformátusság múltjáról bármit is írni. Ugyanakkor a levéltár a „béke szigete” is a külvilág egyéb részeihez viszonyítva, hiszen itt viszonylagos béke honol, nincs intrika, áskálódás, gyűlölködés, van viszont kooperáció és egymás iránti tolerancia. Mindenki számára adott a lehetőség, hogy kibontsa képességeit, tehetségét. Ezt a lehetőséget Köntös László gyűjteményi igazgató úr is gyakran hangoztatja, aki ezzel élni akar, azt támogatja. A magam eszközeivel ezt teszem én is. Az intézményen belüli együttműködés eredménye a folyóirat, továbbá a gyűjteményi *Forrásközlések* című forráskiadvány-sorozat, amelynek legfőbb érdeme, hogy az egyházkerület történetének fontos forrásait teszi közzé mindenki számára. A sorozat jelenleg a 16. kötetnél tart, de sorozaton kívül is számos forráskiadvány jelent meg. 2006-ban kiadtuk a pápai református kollégium 1861 előtti diáknévsorait, a diákokra vonatkozó adatsorokat, aztán elkezdtük a dunántúli prédikátorok és rektorok archontológiai-prozopográfiai adattárának összeállítását és kiadását, amely dr. Köblös József és Kránitz Zsolt szerkesztésében három vaskos kötetben 1849-ig jutott el az időben. Ha a vállalkozás befejeződik, 1920-ig (esetleg még tovább) ismerni fogja a világ azokat, akik híveikkel együtt az egyházat viharok, hányattatás, üldöztetés közepette fenntartották. Köntös László igazgató úr azt szokta mondani, hogy a levéltár országosan jegyzett tudományos műhely. Ha így van, annak örülhetünk, de ez csak a kezdet, mert az évtizedek alatt elért eredményeket nemcsak megtartani, hanem gyarapítani is kell. Soli Deo gloria!

Kőfalviné Ónodi Márta: A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata 1860–1946. Általános társulattörténet és a II. világháborús események. (Doktori disszertációk a Magyar Nemzeti Levéltárból 3.)

Sorozatszerkesztő: Ö. Kovács József – Rácz György
Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2022. 536 p.
ISBN 978-963-631-328-9

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) 2022-ben útjára indított kötetsorozata által is igyekszik felmutatni azt a tudományos potenciált, amelyet szakemberei képviselnek. Az intézményben dolgozó levéltárosok korábban nem publikált doktori disszertációit kezdték hozzáférhetővé tenni papíralapú kötetként és az intézmény honlapjáról szabadon letölthető elektronikus dokumentumként egyidejűleg. E sorozat harmadik köteteként látott napvilágot az MNL Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára munkatársának, Kőfalviné Ónodi Mártának a Pécsi Tudományegyetemen 2020-ban megvédett disszertációja.

A mű nyugodtan nevezhető hiánypótlónak. A 20. század eleji rendtörténeti munkák mára elavultak, műfaji értelemben pedig – sok esetben – inkább a kegyességi irodalomhoz sorolhatók, mintsem a történettudományhoz. Márpedig a témájául választott közösség, az 1860-ban alapított – kezdetben egyházmegyei, 1903-tól pápai jogú szerzetesrendként működő – Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek Társulata érdemes a figyelemre. Kiterjedt intézményhálózattal rendelkeztek, szerepük a nőnevelés terén elvitathatatlan. Árvaházakat, óvodákat, internátusokat működtettek, az oktatásban pedig az elemi iskolák szintjétől – a gimnáziumok kivételével – a tanárképzésig, sőt a szakképzésig is jelen voltak: Szabadkán felső kereskedelmi, Kiskunfélegyházán gazdasági iskolát vezettek. A kézikönyvek szerint az iskolák 1948-as államosítása idején a rend csaknem 1000 tagot számlált, és 70-nél több fiókházban összesen mintegy 12 500 növendékük volt.¹ (E számadatok nagyságrendileg kétségkívül helytállóak, ha nem is egészen pontosak – az ezzel kapcsolatos bizonytalanságokat a jelen írásban bemutatott kötet rendkívül korrekten vázolja fel.) A nővérek ilyen léptékű munkájának társadalomtörténeti hatása is volt. Ennek ellenére a neveléstörténet szinte csak érinti, az újabban nagy népszerűségnek örvendő női történeti kutatások pedig gyakorlatilag teljesen hanyagolják a női szerzetesrendek oktató-nevelő munkájának vizsgálatát hazánkban. Igaz ugyan, hogy a rend működésének súlypontja a kalocsai érsekség területére esett, de hiba lenne pusztán lokális jelentőségűnek tekinteni – s ezért negligálni –, hiszen 1903 után a főegyházmegye határain túl is sok fiókház és tanintézet nyílt.

¹ Puskely Mária: Keresztény szerzetesség. Történelmi Kalauz. II. Bp., 1995. 676.

Kőfalviné Ónodi Márta munkája nem kíván minden szakirodalmi hiányosságot pótolni. Műve két, az alcímben pontosan körülírt célt tűz ki maga elé, azokat azonban tökéletesen teljesíti is.

A rendtörténeti rész röviden felvázolja a szegény iskolanővérek 16. század végéig viszszanyúló „családfáját”, s kalocsai megtelepedésük hátterét, státútumait, életmódjukat. Részletesen tárgyalja és elemzi a főnöknőkön kívül az érsekek, az intézetigazgatók és a rendi kormányzótanács szerepét a stratégiai döntésekben. Rendkívül alapos és érdekes a rend terjedésének, új fiókházak és tanintézetek alapításának vizsgálata. Ennek során nemcsak az egyes helyeken való megtelepedés forgatókönyvét elemzi, hanem sorra veszi azt a több mint száz települést is, amelyek esetében az oda szóló meghívást a nővérek végül elutasították. Megismerhetjük a szorosan vett oktató-nevelő munkán túlmutató vállalkozásaikat, amelyeket a gazdasági önállóságra törekvés jegyében indítottak. A már jelzett, tágabb társadalomtörténeti kontextus felé nyitnak a munka azon részei, amelyek a működtetett iskolatípusokról, a divatos és népszerű képzési formákról és azok változásairól, a növendékek családi hátteréről vagy a nővérek képzettségéről szólnak. Természetesen szó esik a trianoni békekötésnek a rendet is érzékenyen érintő veszteségeiről, amelyek a bácskai területek rendi önállósulásához, elszakadásához vezettek. Igazi egzotikum a rend kínai misszióban végzett munkájának bemutatása.

A kötet második pillére valójában kicsit mást – és többet – nyújt annál, mint amit a cím ígér. A „második világháborús események” említése kapcsán az olvasó hajlamos elsősorban a frontátvonulás tragikus mikrotörténeteire asszociálni. Ilyen, illetve a háború utáni kárfelmérésre fókuszáló egyházi forráskiadványok bőséggel jelentek meg a közelmúltban.² E feldolgozás azonban a közvetlen előzményeket is tárgyalja (politikai témák renden belüli tabusítása, a hátszágban végzett karitatív munka, katonai beszállásolások kezelése) – a szálakat pedig tovább is vezeti. A választott 1946-os korszakhatár ugyanis lehetőséget ad a háború utáni, a lakossággal együttműködve végzett helyreállítások, a megszálló és helyben maradó szovjet csapatok okozta megnövekedett terhek, valamint az oktatás kommunista fordulatot megelőlegező átalakulásához való igazodás bemutatására is.

² Inter arma 1944–1945. Fegyverek közt. Válogatás a második világháború egyházmegyei történetének forrásaiból. Szerk.: Mózesy Gergely. Székesfehérvár, 2004. (Források a székesfehérvári egyházmegye történetéből 2.); „...félelemmel és aggodalommal...” Plébániák jelentései a háborús károkról a Győri egyházmegyéből 1945. Szerk.: Perger Gyula. Győr, 2005. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 3.); „A múltat be kell vallani...” Háborús dokumentumok 1944–45. Szatmár egyházmegye papjainak visszaemlékezései a második világháború helyi eseményeire és más háborús dokumentumok. Szerk.: Muhi Csilla – Várady Lajos. Szatmárnémeti, 2006.; Krisztusban nyert erő. A tiszántúli református gyülekezetek háborús krónikája (1944–1945) I–II. Szerk.: Szabadi István. Debrecen, 2016.; „Az Úr irgalma hogy nem veszünk el” A szombathelyi egyházmegye világháborús kárjelentései 1944–1948. Szerk.: Rétfalvi Balázs – Tangl Balázs. Szombathely, 2017. (Géfin Gyula Kiskönyvtár 4.); Varga Tibor László: „Püspök urat is őrizetbe veszem”. Források a veszprémi egyházmegye háborús veszteségeiről. Veszprém, 2018. (A veszprémi egyházmegye múltjából 31.). Szerzetesrendi közegekből pl.: Ostromnapló. Szerzetes nővérek a halálkátlanban 1944. március 19-étől 1946. február 16-áig. Szerk.: Fodor Eszter. Bp., 2014.

A háborús idők tárgyalása roppant plasztikus része a kötetnek. A szerző a gazdag forrásanyagból jól megválasztott, általában a lábjegyzetekben elhelyezett idézetekkel nyomatékositja és illusztrálja elemzéseit az épületekvirálások okozta lehetetlen helyzetekről, a rémhírek és félelmek világáról, a helyben maradás vagy menekülés egyéni dilemmáiról, a viszontagságok során a nővérek által megtapasztalt egyházon belüli különleges szolidaritásról. Összességében elmondható, hogy a kalocsai iskolanővérek rendje – más közösségekhez képest – emberéletben viszonylag csekély veszteségeket szenvedett, köszönhetően talán annak, hogy kolostoraik zöme olyan területen feküdt, amelyen gyorsan áthaladt a front. Az anyagi károk azonban nagyok voltak. A szerző különleges érzékenységet mutatja, hogy a hivatások számának megcsappanását is veszteségként érzékelteti.

A kötetet végigkísérik a forrásértékű, jól elhelyezett illusztrációk; áttekinthető táblázatok és grafikonok. A könyvet a név szerint említett nővérek életrajzi adatai, bőséges forrás- és irodalomjegyzék, egy facsimile forrásközlés (háborús kárjelentés Bajáról) és képjegyzék zárja. A szerző egy húszoldalas kitekintésében szól a rendtörténet választott időhatáron kívül eső momentumairól is. Problémaérzékenysége kitapintható, így csak bátorítani tudjuk, hogy a későbbiekben ezekről a kérdésekről (az 1946–1948 közti ellenséges hangulatról, az államosításról, az 1950 után minimalizáltan meghagyott működési lehetőségekről, a szétszórás életstratégiáiról, a rendszerváltás utáni újraindulásról stb.) is e munkához hasonló mélységben szóljon egyszer majd...

Mózessy Gergely

A Magyar Levéltárosok Egyesülete vándorgyűlése 2023

Lakitelek, 2023. július 24–26.

A tudósítás több munkatársunk közös munkája:

*Gerhard Péter, Kenyeres István, Kovács Eleonóra, Laczlavik György, Mátyás Zoltán,
P. Holl Adrien, Szálkai Tamás, Zsidi Vilmos*

A Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) 2023. évi vándorgyűlése Lakitelken 2023. július 24–26. között valósult meg. A program a határon túli vendégek érkezésével kezdődött július 23-án, amit esti találkozó, ünnepi vacsora és szakmai eszmecsere követett.

A rendezvény első napján a Kölcsey Ház volt az ünnepélyes megnyitó, köszöntők helyszíne. Kenyeres István, a Magyar Levéltárosok Egyesülete elnökének köszöntőjét követően *Lezsák Sándor*, az Országgyűlés alelnöke, a Lakitelki Népfőiskola Alapítvány kuratóriumának elnöke, majd *Vincze Máté*, a Kulturális és Innovációs Minisztérium helyettes államtitkára üdvözölte az egybegyűlteket. Ezután került sor az idei *Dóka Klára-díjak*, valamint az *Osváth Lajos-díj* átadására. Az ünnepélyes eseményeket követően hangzottak el a **plenáris előadások**, amelyek a három évszázados múltra visszatekintő magyar levéltári rendszer múltját és jövőjét tekintették át.

Előadást tartottak: Szabó Csaba (főigazgató, Magyar Nemzeti Levéltár): *Országos Levéltár 100 – Visszatekintés és jövőkép*; Czetz Balázs (főigazgató-helyettes, Magyar Nemzeti Levéltár): *Megyei levéltárak az évszázadok viharában*; Bényei Balázs (levéltári referens, Kulturális és Innovációs Minisztérium): *Jövőkép: a magyar levéltárügy előtt álló kihívások a 21. században*; Csurgai Horváth József (igazgató, Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár): *A városi levéltárak jelene és jövője*; Vajda Tamás (levéltárvezető, Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár): *Felsőoktatási levéltárak kialakulása és fejlődése*; Vajk Ádám (főlevéltáros, Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára): *Fel támadni. Egyházi levéltárak napjainkban*.

Július 25-én, a vándorgyűlés második napján került sor a szekcióülésekre. Az angol és német munkanyelvű **Nemzetközi Szekció** ülése a Széchenyi Teremben zajlott, Kenyeres István, az MLE elnöke vezetésével. Az ülésen részt vettek: Ralf Jacob (Német Levéltárosok Egyesülete, elnök), Karin Sperl (Osztrák Levéltárosok Egyesülete, elnök), David Valusek (Cseh Levéltárosok Egyesülete, alelnök), Daniel Doležal (Cseh Belügyminisztérium Levéltári Igazgatóság, igazgató), Hanna Krajewska (Lengyel Tudományos Levéltári Dolgozók Egyesülete, elnök), Wiesław Nowosad (Lengyel Levéltárosok Egyesülete, alelnök), Melina Lučić (Horvát Levéltárosok Egyesülete), Tamara Vijoglavina Mančić (Bosznia-Hercegovina, Brckói Levéltár), Mihajlo Miszjuk, Jeremkina Mária (Kárpát-

aljai Területi Levéltár), Nagy Mihály (Román Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Igazgatósága), Stefan Mackovic (Szabadkai Városi Levéltár). A szekció a részt vevő országok szempontjából számos kérdést tárgyalt. Szó esett a levéltáros egyesületek elmúlt évi tevékenységéről (tapasztalatok, projektek). A kollégák rövid referátumokban ismertették levéltári struktúrájuk főbb jellemzőit (típus, fenntartók, számuk, átlagos munkatársi létszám típusonként, szakfelügyelet, külső szakmai ellenőrzési rendszer), s a beszélgetés része volt a fenntartási-üzemeltetési kérdéseknek, a gazdálkodás kérdéskörének a megvitatása is (volt-e hatása a rezsziáremelkedésnek a mindennapi levéltári munkára, milyen intézkedéseket hoztak?). A kutatási témakör a következő résztémákra terjedt ki: voltak-e a Covid pandémiának olyan hatásai, amelyek ma is érzékelhetők? Vannak-e olyan új, innovatív szolgáltatások, amelyeket a Covid idején vezettek be és jelenleg is használatosak (pl. távkutatás, on demand digitalizáció stb.)? Volt-e valamilyen negatív/pozitív hatása a GDPR-nak a kutatási kérések kiszolgálásánál? Lehetséges-e a kutatótermekben a kutatók számára, hogy maguk készítsenek digitális felvételeket, s ha igen milyen feltételekkel? Milyen feltételekkel közölhetők a kutatók által készített felvételek?

A meghívott egyesületek vezetőinek lehetőségük volt prezentáció megtartására. A *Német Levéltárosok Egyesülete* a Covid-helyzet miatt 2019 óta nem tartotta meg személyes megjelenéssel éves vándorgyűlését, 2021-ben a Lipcsébe tervezett helyett online tanácskozást szerveztek, míg a 2022. évi bielefeldi vándorgyűlést 2023 szeptemberére halasztották. Az utóbbi időszakban elkezdték az online továbbképzések szervezését is, amelyeknek nagy sikerük van az ottani kollégák körében. A német levéltári rendszer a szövetségi államokon és a települési levéltárakon nyugszik, de vannak gazdasági levéltárak, egyháziak és egyetemiak is. Elég összetett a struktúra jogilag és a fenntartókat tekintve is. Jelentős problémát okozott a levéltárak számára a rezsikérdés.

Lengyelországban több levéltári egyesület működik, a „nagy egyesület” delegál egy tagot a levéltári felügyeleti-döntéshozó szervbe, a Levéltári Tanácsba. A Covid-helyzet nagy mértékben terelte a levéltárakat az elektronizáció felé. A GDPR-bevezetés miatt pedig számos oktatást tartottak. A kutatótermi szabályozás kapcsán elhangzott, hogy Lengyelországban ingyenesen lehet fotózni a levéltárakban.

Ausztriában is szövetségi levéltári rendszer működik, minden tartománynak saját levéltári törvénye van, amely szabályozza a kutatás és kutathatóság kérdéskörét, illetve a kutatótermi fotózás vagy más reprográfiai szolgáltatás költségeit. Minden szövetségi állam székhelyének van saját városi levéltára, ez alól Klagenfurt és Eisenstadt a kivétel. Ezenkívül minden egyházmegye és valamennyi egyetem is tart fenn levéltárat, de számos kolostori, valamint gazdasági/vállalati, s kb. 200 önkormányzati archívum is működik. Az egyesület vezetésében valamennyi levéltártípusból van képviselő. A Covid-hatás kapcsán elhangzott, hogy a digitalizációban elsőbbséget kapott az on-demand (igény szerinti) megrendelések kezelése.

Romániában jelentős projektek folynak a segédletek, valamint az 1920 előtti anyakönyvek digitalizálása kapcsán. Kiemelkedőek a román–magyar levéltári fondjegyzék évek óta tartó munkálatai.

Bosznia levéltáros képviselője a Bricskói Levéltár munkáját ismertette, ahol a közelmúltban kezdtek digitalizálni anyagaikat, illetve kutatási projektet indítottak a Brcskóra vonatkozó más levéltárakban őrzött iratok digitalizálására. A legrégebbi iratok 1878-ból származik. 2014-ben jelentős árvíz nehezítette a munkát, ekkor a levéltári anyagban 30%-os károsodás történt.

A *Cseh Levéltárosok Egyesülete* 1990-ben alakult, 540 tagjuk van. A levéltári rendszer a regionális állami levéltárakra épül, jelentősebb városi levéltár csak egy van, a Prágai. Az intézmények a belügyminisztérium felügyelete alatt működnek, a levéltári igazgatóság alatt (utóbbinak a vezetője is jelen volt a lakitelki tanácskozáson). Az egyesület legfontosabb tevékenysége a két évente megvalósuló Cseh Levéltári Vándorgyűlés, amelyet idén májusban Pardubicében tartottak 470 fő részvételével.

Horvátországban 250 tagja van az egyesületnek. Idén ősszel Vodicében tartják a nagy, négy évente esedékes konferenciájukat, kb. 250 főt várnak ide. Központi téma a digitalizáció, a digitális szolgáltatások lesznek. Számos nemzetközi együttműködést szerveznek, illetve vesznek részt ezekben. E projektek főként a volt Jugoszlávia utódállama-ira vonatkoznak. Horvátországban állami levéltári rendszer működik, ez 350 km-nyi anyagot őriz.

Az *Ukrán Állami Levéltári Szolgálat* alá a következő intézmények tartoznak: 9 központi állami levéltár, 3 központi állami levéltári intézmény, 8 levéltári szakalap. Mindezt az Ukrán Levéltári és Iratkezelési Kutatóintézet és a Mikrográfiai Kutató, Tervező és Technológiai Intézet irányítja. Az ukrain levéltári intézmények hálózata 2158 intézményt foglal magában. Ezek közé tartozik 9 központi állami levéltár, az Ukrán Levéltári és Iratkezelési Kutatóintézet, 3 központi állami levéltár, a Krími Autonóm Köztársaság Állami Levéltára, 26 regionális állami levéltár, Kijev és Szevasztopol városok állami levéltárai. További egységek: 476 levéltári osztály a kerületi államigazgatásban, 138 levéltári osztály a városi tanácsban, 13 ágazati állami levéltár és 1472 munkáltatói iratokat őrző levéltár, 19 magánszemélyek és/vagy jogi személyek által alapított levéltár. Az összes munkaügyi levéltárból 322 rendelkezik jogi személy státusszal. A Krími Autonóm Köztársaság és Szevasztopol, Donyeck és Luhanszk ideiglenesen megszállt területein lévő levéltári intézményekről nincs információ, ezek esetében az állami hatóságok ideiglenesen nem gyakorolják hatáskörüket. Az Ukrán Állami Levéltári Alap, a központi állami levéltári intézmények, a kutatóintézetek, az Állami Levéltári Alap speciális intézményei, a régiók állami levéltárai, Kijev városa, a kerületi államigazgatási szervek és a városi tanácsok levéltári osztályai alkalmazottainak száma összesen 3884 fő, ebből 1921 fő köztisztviselő. A levéltári intézmények személyzete körülbelül 90%-ban teljes. A korszerkezetet tekintve a 35 év alattiak száma 578 fő, a 60 év felettieké 585 fő. A férfiak száma 670 fő (18,9%), a nők pedig 2796 fő (79,1%). A felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma 2696 fő (a tényleges létszám 76,3%-a), ebből 190-en levéltári, levéltári tanulmányok és információs tudományok területén szereztek diplomát; 419-en történelem diplomával rendelkeznek, 1995-en egyéb területen szereztek teljes körű egyetemi diplomát, 191-en közigazgatási területen szereztek másoddiplomát. 77-en rendelkeznek tudományos fokozattal, köztük 73-an PhD-vel és 4-en a tudományok doktora címmel.

11-en rendelkeznek felsőoktatási címmel, köztük 8 docens és 3 professzor, 13 fő tiszteletbeli címmel rendelkezik. Az állami levéltári intézményeket Ukrajna állami költségvetéséből finanszírozzák, kivéve az Ukrán Nemzeti Bank ágazati állami levéltárát, amelyet az Ukrán Nemzeti Bank igazgatási kiadásainak költségvetésében elkülönített forrásokból finanszíroznak. A többi levéltári intézményt alapítói vagy tulajdonosaik költségeik alapján finanszírozzák. A levéltári intézményeknek jogukban áll más, törvény által nem tiltott bevételekből forrásokat szerezni a levéltári épületek és helyiségek fenntartására, anyagi, technikai és szociális bázisuk megerősítésére, eszközök fejlesztésére, a levéltári tudományos kutatásokra. Ukrajna levéltári intézményeinek külső szakmai ellenőrzését az Ukrán Állami Levéltári Szolgálat és az Ukrán Igazságügyi Minisztérium végzi.

A Nemzetközi Szekció keretében elhangzottakból általános tanulságként leszűrhető, hogy egyre erőteljesebb mindenütt a digitalizáció előretörése, és jelenleg sok munkát ad a levéltári törvények folyamatos felülvizsgálata is. A referátumokhoz kapcsolódóan számos kérdés hangzott el, s a tanácskozás kiváló légkörben zárult.

Az MLE **Forrásközlő szekciója** központi témájának a Károlyi család történetét választotta, amely keretében a résztvevők betekintést nyertek a 2017 óta működő Károlyi Kutatócsoport munkájába. A szekcióülés levezetéséért Arany Krisztina, az Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) munkatársa, a szekció elnökhelyettese felelt. Emellett saját, a Károlyi családdal kapcsolatos kutatásait is hozzáfűzte az előadásokhoz, tovább színesítve például a gróf Károlyi Antallal kapcsolatban elhangzottakat Therese Corsan naplója alapján.

Vass Csaba Géza (MNL OL Magánlevéltárak és Gyűjtemények Osztálya) a Károlyi család 18. századi történetének két kiemelkedő alakjával, *Károlyi Antallal és Károlyi Ferencsel* foglalkozott. Az előadás forrásául a család levélgyűjteménye szolgált, amely az Országos Levéltárban található. E dokumentumok különösen forrásgazdagok, ugyanis azonkívül, hogy nagy keresztmetszetű betekintést adnak Károlyi Antal és Ferenc életébe, köztörténeti értelemben is jelentős információkkal rendelkeznek.

Tóth Ákos (MNL Elektronikus Nyilvántartások Főosztálya) *A gróf Károlyi család levelezése a 18. században* című prezentációjának bevezetőjében röviden ismertette a család impozáns, közel 83 000 (pontosan 82 934) levelet tartalmazó levélgyűjteményét (HU-MNL-OL-P 398), majd ezt követően bemutatta az általa az elmúlt két évben feldolgozott közel 3800 levelet, levélírók szerinti bontásban, amelyek közül több mint 2000 levelet betűhíven átírt. A rövid bevezetőt követően előadásában három érdekes levelet (missilis) tárt az érdeklődők elé, amelyek jelentőségét részletesen ismertette.

Laczlavik György (MNL Elektronikus Nyilvántartások Főosztálya) a Károlyi Kutatócsoport vezetője *A Károlyi család levéltára – történeti áttekintés* című előadása a nagy múltú levéltári irategyüttes történetét ismertette részletesen. Az iratanyag 1953-ban került a Magyar Országos Levéltár kezelésébe: 45 évig a Szentkirályi utcában, majd 1998-tól a levéltár Bécsi kapu téri épületében helyezték el.

Bakó Zsigmond (MNL Elektronikus Nyilvántartások Főosztálya) a kutatócsoport titkára mutatta be a *Károlyi Kutatócsoport honlapját*. Az előadás első felében az aktuálisan, online elérhető felületet prezentálta az előadó, míg a második részében az újonnan

bevezetett fejlesztéseket vette számba. Az aktuálisan elérhető honlap esetében elhangzott, hogy apróbb változtatásokra, rendszeroptimalizálásra a honlap 2021-es indulása óta folyamatosan sor került, amelyeknek az volt a célja, hogy a látogatók a családdal kapcsolatos ismereteket, a kutatócsoport kapcsán megjelenő információkat zavartalanul elérhessék. A fejlesztések közül az előadó először a kezdőoldalra elhelyezett hírböngészőt mutatta be. A böngésző segítségével nyomon követhetők az aktuális, illetve a kiemelt hírek. Ezután a *Károlyi Levéltár Online* bemutatása került sorra, amely a legjelentősebb fejlesztés a honlap és a Kutatócsoport fennállása óta. A honlap ezen almenüje olyan kataszterként értelmezhető, amely minden látogatónak elérhetővé teszi az online térben a Károlyi családdal kapcsolatban megjelent digitális tartalmakat. A publikált tartalmak előkészítésével, azok elérhetővé tételével hosszadalmas munkája volt a kutatócsoport tagjainak, hiszen minden egyes képhez levéltári leírás is készült, amelyekből az előadó érdekes példákat is bemutatott. Az előadással párhuzamosan a fejlesztések elérhetővé váltak minden érdeklődő számára, így a honlapra látogatók saját maguk böngészhetnek már az online elérhető digitális tartalmakat.

A szekcioulás kerekasztal beszélgetéssel zárult, amelynek eredményeként a résztvevők közreműködésével a szekció jövő évi tematikájára is érkeztek értékes elképzelések, illetve gyümölcsöző szakmai fórum alakult ki.

Az **Oktatás- és Tudománytörténeti Szekció** fő témája az 1945 utáni felsőoktatási változások vizsgálata volt. Ehhez öt előadás kapcsolódott, amelyeket keretbe foglalt két további előadás. Az első előadás Szögi László professzor peregrinációs összefoglaló kötetével foglalkozott, az utolsó referátum pedig az MTA-val kapcsolatos, későbbi, 1989/90-es rendszerváltoztatással. Dr. Draskóczy István (professzor emeritus, ELTE BTK) *Peregrinatio Academica: Gondolatok Szögi László új könyvéhez* címmel tartott vitaindító előadást. A középkori, valamint a korai újkor magyarországi és erdélyi bányavárosok peregrinációs adatait elemezte a közelmúltban megjelent kötet, illetve más források alapján. Megemlítette, hogy szerencsés lenne a hallgatói adatokat további források alapján kiegészíteni. Kiemelte, hogy a könyv egyedülálló vállalkozás és hézgapótló. Dr. Szögi László professzor felszólalásában leszögezte, hogy a kötetben összegyűjtött információk a hallgatói anyakönyvekből vagy azzal egyenértékű forrásokból származnak. A közel három évtizedes kutatás célkitűzése „mindössze” ezen adatok összegyűjtése volt. A további kiegészítések a konkrét témával foglalkozó kutatók feladata lehet. Sági Éva (levéltárvezető, Soproni Egyetem Központi Könyvtár és Levéltár) *A műegyetemi kartól a főiskoláig: a bányászati-erdészeti felsőoktatás fordulópontjai Sopronban, 1948–1952* címmel tartott előadásában a M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karának Erdőmérnöki Osztálytól az Erdőmérnöki Főiskola megalakulásáig tartó mozgalmas időszakot mutatta be. A háború utáni egyetemi dezintegráció másik példáját Molnár László (igazgató, Semmelweis Egyetem Központi Levéltára) ismertette *Az orvostudományi karok kiszakítása a tudományegyetemekből 1951-ben* című előadásában. A budapesti orvosi egyetem létrejöttében döntő szerepe volt az 1950-es években szovjet mintára kialakított szakegyetemi rendszernek. Osváth Zsolt (főlevéltáros, Semmelweis Egyetem Központi Levéltára) *Melly József,*

a *VKM egyetemi ügyosztályának vezetője 1946-ban* című előadásában a hatalom és az egyén viszonyát vizsgálta egy konkrét személy kritikus életrajzában. Zsidi Vilmos (levéltárvezető, Budapesti Corvinus Egyetem Levéltára) *A közgazdasági-kereskedelmi felsőoktatás átalakítása a koalíciós időszakban 1945–1948* címmel tartott előadást, amelynek fókuszja a gazdasági szaktanárképző átalakítására, valamint a Közigazgatási osztály megszüntetésére esett. Bozó Bence Péter (levéltáros, Állatorvostudományi Egyetem Hutýra Ferenc Könyvtár, Levéltár és Múzeum) *Az ismét önálló állatorvosi képzés 1952-ben* címmel mutatta be a tudományterületet oktató intézmény problémáit. Az 1950-es években a tömegessé váló felsőoktatással összefüggésben az egyik legnagyobb probléma a hallgatók gyenge előképzettsége és alacsony intellektuális színvonala volt, aminek következtében az intézményben is a közoktatásban alkalmazott módszereket kellett bevezetni. Zsidi Bernát (fiatal kutató, levéltáros, MTA Levéltára) *Rendszerváltás (1989–90) és az Akadémia* című előadása a rendszerváltás körüli éveket idézte meg. Az 1988-ban kezdeményezett Akadémiáról szóló törvény előzményeit és utóéletét ismertette. Az előadásokat több hozzászólás és élénk vita követte. A szekció levezető elnöke Zsidi Vilmos volt.

Az **Informatikai Szekció** ülésén Gerhard Péter, a szekció vezetője elnökölt. A *social media használata a közgyűjteményekben* című programban négy előadást hallgathattak meg a résztvevők. Az első előadást online tartotta meg Czékmány Anna (főosztályvezető, Petőfi Irodalmi Múzeum Múzeumpedagógiai és Felnőttképzési Főosztály) és Hepp Ildikó (főosztályvezető, PIM Közönségkapcsolatok és Rendezvényszervezési Főosztály) *Marketing, közösségi média, TikTok a Petőfi Irodalmi Múzeumban* címmel. Az előadók elmondták, hogy széles szakembergárda dolgozik a Petőfi-bicentenáriumi eseményein (Petőfi-hálózatok). Ez a közösségi médiában is megjelenik, a PIM egy TikTok-projektet is indított, amely csak egy része az évfordulós eseménysorozatnak. A projekt során rövid animációs, kimondottan a TikTok világára szabott videókkal próbáltak új célcsoportokat megcélozni. Ennek részleteiről és tapasztalatairól számoltak be az előadók, akik szerint minden ilyen projekt megtervezése kapcsán azt a három kérdést kell mindenekelőtt tisztázni, hogy mi a misszió, mik az érdekek és kik a célcsoport. Ezek végiggondolása nélkül nem lehet sikeres egy ilyen projekt, és azt is hangsúlyozták, hogy csak a TikTokra nem érdemes tartalmat fejleszteni, más csatornákon is el kell érni a célcsoportot. Azt is kiemelték, hogy csodákat nem kell várni egy ilyen kampánytól, például egyáltalán nem fogják ezek a TikTok-videók bevonni a fiatalokat a múzeumba, viszont a közvetíteni kívánt értékek vagy ismeretek átadása terén a kampányok igenis hasznosak lehetnek. Homor Péter (levéltárvezető, Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár) a *Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség Facebook-oldalát* mutatta be. A szövetség egy elnökségi döntést követően hozta létre saját Facebook-oldalát, amelyet az előadó kezel. Előadásában praktikus tanácsokat is megosztott a kollégákkal. Az is megfogalmazódott tanulságként, hogy visszanezve a posztokat, kiderül, mennyi minden történik a felsőoktatási levéltárakban, ami enélkül a visszatekintés nélkül nem is lenne nyilvánvaló. Varga Zsolt (levéltáros, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) *Facebook-kommunikáció az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában* címmel tartotta meg előadását. Az ÁBTL Facebook-

oldalának imponáló és dinamikusan növekvő mutatószámai vannak, s a posztokat gyakran az országos hírportálok is átveszik, a követőtábor pedig sokkal szélesebb, mint a levéltárosok és a kutatók köre. Az előadó napi öt posztot tesz ki, ráadásul a tematika miatt szükséges a hozzászólások moderálás céljából való figyelése is. (Az oldalt elérők 2017-es 600 000-es száma 2022-re 2 200 000-re növekedett, az oldal követőinek száma pedig a 2017-es 6000-ról 2023 júliusára 23 290-re nőtt.) *Garami Erika* (főlevéltáros, Budapest Főváros Levéltára) *Online felületek használata Budapest Főváros Levéltára kommunikációjában*¹ címmel tartott előadást. A BFL illetékes fősztálya nemcsak a BFL honlapjait, Facebook-, Instagram-, TikTok-oldalát (ez utóbbit egyelőre kísérleti jelleggel), YouTube- és Videotorium-csatornáját, hanem az MLE honlapját, Facebook-oldalát és YouTube-csatornáját, a Háborúkban megerőszkolt nők emlékezete projekt honlapját és Facebook-oldalát, továbbá a Városliget Topotéka honlapját és a Topotéka – Magyarország Facebook-oldalt is kezeli. Mindemellett belső üzenetek és MTI-hírek írása is a feladataik közé tartozik. Az előadás e bőséges tapasztalatokat összegezte. Az előadó hangsúlyozta a kisfilmek, imázsvideók jelentőségét is. A szekcioulésen számos kérdés és hozzászólás erősítette az ülés interaktív jellegét, és közös tanulságként az fogalmazódott meg a résztvevőkben, hogy a sikeres *social media*-kommunikáció sok munkát és odafigyelést igényel, a közgyűjteményekben pedig a legkritikusabb a fiatalok elérése, mert őket kimondottan rájuk szabott tartalmakkal lehet csak megszólítani, az idősebb korosztályoknak még fogyasztható tartalmakkal már nem.

Az **Állományvédelmi Szekció** előadásai a Németh László Teremben zajlottak, P. Holl Adrienn szekcióelnök vezetésével. Orosz Katalin (főrestaurátor, BFL Állományvédelmi Fősztály) *Az állományvédelmi döntéshozatalt segítő anyagvizsgálatok és modellezés* című előadásában nemzetközi kitekintést tett. Az elmúlt években a Kanadai Konzerváló Intézet, valamint az University College of London kutatói különböző projektek keretében vizsgálták a rongypapír és a fatartalmú savas, valamint a puffertolt papírok öregedési és lebomlási folyamatait. Kb. 1100 különböző eredeti papírdokumentum polimerizációs fokának és kémhatásának vizsgálata alapján matematikai modelleket hoztak létre a hosszútávú folyamatok előrejelzésére. Višnja Nikolić és Maja Jokmanović (restaurátorok, Vajdasági Levéltár, Szerbia) előadásukban bemutatták *A Vajdasági Levéltár restauráló és konzerváló laboratóriumát*. Megköszönték a Magyarországról kapott szakmai, restauratori és könyvkötői segítséget, külön kiemelve az MNL és a BFL munkatársaival a helyszínen folytatott eszmecsere, a tapasztalatok megosztását. Az alap restaurálási és kötetzeti munkák mellett nagy hangsúlyt fektetnek az anyagvizsgálatokra, a restaurálási dokumentációk készítésére és az iratok fertőtlenítésére. Rendelkezésre áll náluk egy nitrogéntartalmú anoxiás fertőtlenítő berendezés, amelyet etil-alkohollal kombinálva használnak papír alapú dokumentumok fertőtlenítésére. Együttműködnek a helyi egyetem biológusával, és közösen értékelik, tanulmányozzák az elért eredményeket. Továbbra is szeretnének együttműködni a magyarországi levéltárak restaurátor szakembereivel is. A szakmában immár 30 éves tapasztalattal rendelkező Hajdú Zsófia Edit

¹ Az előadás szerkesztett változata megjelenik a Levéltári Szemle 2023. évi 4. számában.

(főrestaurátor, Pre-Con Restaurátor Kft.) *Állományvédelem in situ* című előadásában megosztotta az évek során előfordult nagyobb levéltári iratmentési munkáikat. Kiemelte, hogy a vizes katasztrófák során nagyon lassú a fenntartók döntéshozatali protokollja, ezért több hónapot is várni kell az iratmentésre. Az ázott, szennyezett iratok 100%-os mentésére nyílna lehetőség akkor, ha a beázás, elázás után 48 órával megtörténhetne az iratok szakszerű szárítása és szükségesfertőtlenítése. Javasolta, ha az intézmények rendelkeznének vis major alappal, akkor a műszaki hibák és vészhelyzetek esetén ebből történhetne az iratok azonnali szakszerű mentése. Kitért előadásában arra is, hogy a pályázati rendszer nagyon szűkös, csupán 1 millió Ft áll rendelkezésre konzerválásra, amely egy évtizede 6-7 millió Ft volt az NKA-nál. Komoly probléma az is, hogy több éve már nincs pályázati lehetőség az iratok fertőtlenítésére. Az előadás után lehetőség volt az adott témákban szakmai megbeszélések folytatására. Külön öröm, hogy ezen az eszmecserén a minisztérium képviselője is részt vett.

A szekcióüléseket követően a vándorgyűlés második napjának délutánján került sor az immár hagyományra vált és hatodik alkalommal megrendezett *MLE Kupa Focitorna* mérkőzéseire.

Július 26-án, a vándorgyűlés harmadik napján került sor a Nyitott Levéltárak 2023 program keretében Az egyesített Budapest létrehozásának 150. évfordulója témában megrendezett konferenciára. A tanácskozáson elhangzott előadások a főváros különböző korszakait ismertették sokszínű tematika mentén. A középkortól a rendszerváltásig terjedő időszakon belül a főváros történetét közigazgatási, gazdálkodási, művelődéstörténeti, életmódtörténeti szempontból elemző előadások a levéltári források egész sorát vonultatták fel a különböző típusú köziratoktól a magániratokig, megmutatva ezzel a dokumentumok egymást kiegészítő voltát, valamint a több szempontú vizsgálódás eredményeit is. A konferencián szereplő előadók és előadásai: *Kenyeres István*: Budai és pesti vásárok a középkortól a 19. századig; *Arany Krisztina*: Pest és Buda a 18. század közepén Therese Corzan naplója tükrében; *Héredi Attila*: Partrendőrség Pesten, 1870–1874; *Sipos András*: Városgazdálkodás Budapesten a két világháború között; *Rácz Attila*: A főváros és kerületeinek népi ellenőrzése 1958 és 1989 között.

■ A Dóka Klára-díj

A Dóka Klára-díj I. fokozata felsőfokú végzettségű levéltárosoknak, II. fokozata középfokú végzettségű levéltárosoknak és levéltárban dolgozó nem levéltáros kollégáknak, míg a III. fokozat a pályájuk kezdeti szakaszában járó, de már legalább 6 éve levéltárban dolgozó, 35 év alatti levéltáros kollégáknak adható. Az I. és II. kategóriában 3-3, a III. kategóriában egy díjazott lehet évente.

A Dóka Klára-díjasok laudációja

I.

Hunyadyné Fabó Beáta,

Budapest Főváros Levéltára ny. főlevéltárosa

Hunyadyné Fabó Beáta – eredeti végzettségét tekintve építészmérnök és műemlékvédelmi szakmérnök – 1991 és 2021 között dolgozott Budapest Főváros Levéltárában, ahol a térképgyűjtemény és a tervgyűjtemény egy részének referensi teendőit látta el.

Nagy szorgalommal, gyorsan és igen eredményesen sajátította el a magas színvonalú munkavégzéshez szükséges levéltári ismereteket. Ügyszeretete, elmélyült szaktudása és az általa kidolgozott és alkalmazott új módszerek révén a gondjaira bízott iratanyag feldolgozottsága és visszakereshetősége igen jelentős mértékben javult és felhasználóbarát lett. Kulcsszerepet vállalt az ennek nyomán megjelent „Budapest térképeinek katalógusa” című nagyszabású kiadvány elkészítésében, amely lehetővé tette a fővárosra és jogelőd településeire vonatkozó, különböző gyűjteményekben őrzött térképek számbavételét, valamint áttekintését, és ez képezte a térképanyag kutatását lehetővé tevő adatbázis alapját.

Az elsők között, már az 1990-es években nemcsak szorgalmazta, hanem el is indította az őrizetére bízott térképanyag digitalizálását, amely a szükséges adatbázissal kiegészülve 2006-ra készült el, és annak nagy része előbb DVD-n, majd az interneten is elérhetővé vált.

Nagy súlyt helyezett a térképgyűjtemény folyamatos gyarapítására és feldolgozására is, amelynek nyomán a térképek jó alapot jelentettek és óriási segítséget nyújtottak sok, Budapest Főváros Levéltárában megvalósult kiállításához és pedagógiai programhoz, megjelentetett publikációhoz vagy elkészített adatbázishoz.

Külön is megemlítenő, hogy kiemelkedő szerepet vállalt a levéltár több komplex szakmai programjának – így például a budapesti katolikus templomépítészetről, Kós Károlyról vagy a Városligetről készített kiállítások – megvalósításában, valamint szerzőként vagy társszerzőként az ezek anyagát közreadó reprezentatív kiadványok elkészítésében.

Bár 2021 decemberében nyugállományba vonult, önkéntesként továbbra is aktívan közreműködik a levéltár térképtárának rendezési munkáiban, így tudására, óriási tapasztalatára és segítségére kollégái ma is bátran számíthatnak.

Hunyadyné Fabó Beáta három évtizeden át Budapest Főváros Levéltára térkép- és tervtári anyagának feltárása és széles körű hozzáférhetővé tétele érdekében mély szakmai elkötelezettséggel és nagy szorgalommal végzett, új és úttörő módszereket is kidolgozó és alkalmazó, példaértékű szakmai munkássága elismerésül veheti át a Dóka Klára-díjat

Kiss József Mihály,

a Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár igazgatója

Kiss József Mihály az egri Gép- és Műszeripari Szakközépiskola (1975–1979) elvégzése után 1980-ban az ELTE Bölcsészettudományi Karának hallgatója lett, és 1985-ben vette át történelem–levéltár szakos diplomáját. 1985-től 1986-ig a Magyar Országos Levéltárban, 1986-tól 2004-ig az ELTE Levéltárban, 2004 és 2006 között pedig a Központi Statisztikai Hivatal Levéltárban dolgozott levéltárosi, illetve főlevéltárosi beosztásban, 2006-tól pedig a Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár igazgatói teendőit látja el.

Már korábbi munkahelyein is sokféle szakmai feladatot végzett, de az igazi nagy kihívást az jelentette számára, hogy csaknem két évtizeddel ezelőtt az ország egyik leginkább elhanyagolt állapotú levéltárának lett a vezetője. Kiemelkedő szerepet vállalt az iratállomány revíziójában, rendezésében és a szükséges levéltári segédletek elkészítésében, melynek következtében nemcsak az intézmény raktározási körülményei, hanem feladatellátási képességei is jelentős mértékben javultak. A levéltárszakmai szempontok messzemenően történő szem előtt tartása mellett elkötelezetten, határozottan és olykor a konfliktust is vállalva képviselte és képviseli intézménye érdekeit.

Amellett, hogy elvülhetetlen érdemei vannak a magyar egyetemi levéltári hálózat létrehozásában és megerősítésében, valamint számos hazai felsőoktatási archívum anyagának összegyűjtésében és rendezésében, továbbá fond- és állagrendszerének kialakításában, hosszú éveken át vett részt a magyar diákok külföldi egyetemjárását feltáró kutatásokban és e kutatások eredményeinek publikálásában. Jelentős szerepet játszott a hazai felsőoktatási levéltárak között kialakult jó szakmai együttműködés és vonzó közösségi élet megteremtésében.

A Magyar Levéltárosok Egyesülete, a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa és a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség is tagjai között tudhatja, ez utóbbinak 2001 és 2005 között titkára volt.

Kiss József Mihály közel négy évtizedes levéltárszakmai pályafutását, azon belül is elsődlegesen a magyar felsőoktatási levéltári hálózat kialakítása és megerősítése, továbbá a Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár szakmai reorganizációja érdekében kifejtett sokoldalú, magas színvonalú és példás munkáját ismeri el a Dóka Klára-díj.

Ruzsa Éva,

a Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Vármegyei Levéltára igazgatóhelyettese

Ruzsa Éva 1978-ban érettségizett Szekszárdon, majd 1978-tól 1979-ig a Tolna Megyei Levéltár könyvtárosa volt. 1979-ben megkezdett tanulmányai lezárásaként 1985-ben az ELTE Bölcsészettudományi Karán vehette át történelem–filozófia szakos diplomáját.

1985-ben visszatért korábbi munkahelyére levéltárosi beosztásban, és – egy rövidebb, az 1986 és 1988 között a pedagógusi pályán eltöltött két tanévnyi időt leszámítva – azóta is itt dolgozik.

Levéltárosi pályafutása során előbb egyszerűbb, majd fajsúlyosabb feladatokat kapott, és az azóta eltelt több mint 35 esztendő alatt a gyűjtőterületi munka, iratkezelések ellenőrzése, iratrendezés, segédletkészítés, kutató- és ügyfélszolgálat, közművelődési feladatok, iratfeltárások, adatbázis-készítés területén végzett és végez szakmai feladatokat nagy hozzáértés, elmélyült szaktudás, óriási anyagismeret és széleskörű tapasztalatok birtokában.

Felkészültségét és emberi kvalitásait jól mutatja, hogy 2002-től 2012-ig kutatószolgálati osztályvezető, 2012-től 2016-ig a kutatószolgálat vezetője volt, 2016 óta pedig az intézmény igazgatóhelyettese, és e minőségében kiemelkedő fontosságú szerepet tölt be levéltára életében és működésében.

Sokrétű és felelősségteljes levéltárszakmai feladatai mellett szívesen végzett és végez levéltári forrásokra alapozott tudományos kutatásokat. Fő kutatási területe Tolna megye 20. századi társadalomtörténete. Eddig 15 publikációja látott napvilágot, illetve áll közvetlenül megjelenés előtt.

Munkatársai tisztelik tudásáért és személyes jó tulajdonságaiért. 2006 és 2010 között a levéltár közalkalmazotti tanácsának vezetőjeként, 2011-től 2017-ig szakszervezeti titkárként, 2014 és 2018 között pedig az MNL Közalkalmazotti Tanácsának tagjaként tevékenykedett. Tagja a Magyar Levéltárosok Egyesületének és szerepet vállal a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsában.

Ruzsa Évát több mint három és fél évtizeden át számos szakterületen kifejtett, nagy szorgalommal és mély hivatástudattal, kiemelkedő színvonalon végzett, nagy jelentőségű munkássága, levéltára tevékenységének szervezésében és irányításában betöltött meghatározó szerepe tette érdemessé a Dóka Klára-díjra.

Pákozdi Éva Szilvia,

a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltárának főkönyvtárosa
és kutatószolgálatának vezetője

Pákozdi Éva Szilvia 1991-ben Veszprémben érettségizett, majd 1996-ban vehette át könyvtár-történelem szakos diplomáját a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskolán. Ezt követően előbb pedagógusként helyezkedett el, majd 1996 és 2003 között könyvtáros volt a Veszprémi Egyetemi Könyvtárban. 1997 és 2003 között az ELTE Bölcsészettudományi Karán elvégezte a könyvtár kiegészítő szakot, 2003-tól pedig a Veszprém Megyei Levéltár szakkönyvtárának vezetője.

Az intézményi könyvtár működtetésével, gyarapításával, fejlesztésével és használatával kapcsolatos sokrétű munkáját elmélyült szakmai tudással, nagyfokú precizitással és igényességgel végzi. Szorgalmas, lelkiismeretes és megbízható munkatárs, aki addigi feladatai mellett – figyelemmel szakmai kvalitásaira, jó szervező- és irányítóképességére és személyes tulajdonságaira – 2021 tavaszától közmegelegedésre irányítja az intézmény kutatószolgálatának munkáját is, és mindezek mellett tevékenyen vesz részt a levéltár közművelődési programjainak lebonyolításában.

Szívesen végez hely- és könyvtártörténeti kutatásokat, továbbá készít bibliográfiákat. Eddig közel 20 közleménye és bibliográfiája látott napvilágot.

Pákozdi Éva Szilviát több mint két évtizeden át kiemelkedő színvonalú, erős hivatástudattal, nagy szorgalommal és odaadással végzett könyvtárosi munkája, valamint újabban az intézmény a kutatószolgálatában kifejtett, szintűgy elismerése méltó és eredményes tevékenysége érdemesítette a Dóka Klára-díj.

II.

Pongrácz Erzsébet,

a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára levéltári kezelője

Pongrácz Erzsébet 2002. április 1-jén kezdte meg levéltári szolgálatát a Magyar Országos Levéltárban. Ezt követően 2003-ban levéltárkezelői vizsgát tett, majd az intézmény több főosztályán is dolgozott. 2011-től a Magánlevéltárak és Gyűjtemények Osztályának munkatársa.

Szakmai feladatait az elvárhatónál sokkal magasabb szintű ismeretek birtokában, nagy hozzáértéssel és odafigyeléssel, elmélyült hivatástudattal és példamutató precizitással, egyszersmind az állományvédelmi előírások figyelembevételével teljesíti. Ennek nyomán számos olyan levéltárszakmai munkát is képes elvégezni, amelyekhez olyan tudás szükséges, amely messze túlmutat egy levéltári kezelőtől elvárható szakmai ismeretanyag, és magasabb szintű paleográfiai és kronológiai ismeretek elsajátítását feltételezi.

2012-től helyettesként vett részt osztálya szintűgy alaposságot és precizitást kívánó ügyviteli munkájában, 2016 óta ő végzi ezeket a teendőket.

Csendes, szorgalmas, megbízható munkatárs, akinek segítőkészsége példamutató.

Pongrácz Erzsébet több mint 20 esztendőn át, erős szakmai elhivatottsággal, nagy szorgalommal végzett példás levéltárszakmai munkája alapján – amely sok esetben jócskán túllépi a levéltári kezelőtől elvárható szintet és kereteket – részesül a Dóka Klára-díjban.

Takács Gábor,

a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltára Békési Fióklevéltárának levéltáros asszisztense

Takács Gábor 1977-ben érettségizett és 1977. szeptember 1-jén a Békés Megyei Levéltár Békési Fióklevéltárában kezdte meg levéltári szolgálatát. Azóta is ott dolgozik. 1984-ben levéltárkezelői, 1999-ben segédlevéltárosi vizsgát tett, 2008-ban pedig ECDL számítógéphasználói tanúsítványt szerzett.

Már szakmai pályafutása kezdetétől sokféle levéltári munkában vett részt, így a gyűjtőterületi teendők ellátásában, az iratrendezésekben, a segédletkészítésben és a raktárrendezésekben. Megbízható és felelősségteljes munkatárs, aki minden rábízott szakmai feladatot nagy figyelemmel, szorgalommal és példás precizitással végzett és végez el.

Kedves és empatikus személyiség, akinek a levéltári közösség kohéziójának kialakításában és fenntartásában meghatározó szerepe volt és van, ugyanakkor segítségére kollégái mindig számíthatnak.

2023 végén eléri a nyugdíjkorhatárt, és addig is igyekszik széleskörű ismereteit és óriási tapasztalatát megosztani a feladatait átvevő kollégáival.

Takács Gábor több mint négy és fél évtizeden keresztül erős hivatástudattal és elkötelezettséggel végzett, kiemelkedő színvonalú, első munkahelyéhez mindvégig hűséges munkája, továbbá a munkahelyi közösség érdekében tanúsított nagy fontosságú szerepvállalása, kiemelkedően hosszú és példás levéltárszakmai pályafutása elismeréseként veheti át a Dóka Klára-díjat.

III.

Dr. Kántás Balázs,

a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára levéltárosa

Kántás Balázs a Budapesten tett érettségi vizsgát követően 2009-ben anglisztika BA-, 2011-ben pedig irodalom- és kultúratudomány MA-diplomáját vehette át az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Ugyanitt 2015-ben irodalomtudományból, 2022-ben pedig a Károli Gáspár Református Egyetemen történettudományból védte meg PhD-disszertációját.

2016 óta dolgozik az MNL Országos Levéltárában. Amellett, hogy adatbázisok készítésével foglalkozik, levéltárszakmai munkásságának középpontjában a forrásfeltárás és a forráspublikálás áll. Fő kutatási területe a Horthy-korszak első felének történelme, azon belül is az állam és a szélsőjobboldali mozgalmak, valamint az azokhoz kapcsolódó paramilitáris csoportok viszonya. 2017 óta szerzőként vagy társszerzőként több mint 50 forráskiadvány és több mint 80 magyar és idegen nyelven publikált tanulmány elkészítésében vett részt, amelyek a hazai és külföldi szaktudományos körök érdeklődését is felkeltették már, és gyakran idézik is azokat.

Kántás Balázs eddigi levéltári szolgálati ideje alatt a forrásfeltárás és a forráskiadás területén nagy hivatásszeretettel és elmélyült felkészültséggel végzett, kiemelkedő színvonalú és eredményes munkájának elismeréseként részesül a Dóka Klára-díjban.

■ **Az Osváth Lajos-díj**

A Magyar Levéltárosok Egyesülete az Osváth Lajos-díjat, amely évente váltakozva egyesületi munkáért, illetve történeti kutatómunkáért adható, 2023-ban egyesületi munkáért ítélte oda. Az alábbiakban a díjazott laudációja olvasható.

Tyekvicska Árpád

Tyekvicska Árpád 1988-ban fejezte be tanulmányait a Szegedi József Attila Tudományegyetemen földrajz–történelem szakon.

1988-ban a Nógrád Megyei Levéltár balassagyarmati részlegén kezdett el dolgozni, amelyet 1992-től igazgatóhelyettesként irányított. Elnöke volt a Nagy Iván Történeti Kör–Társadalomtudományi Egyesületnek, tevékenységével hozzájárult az Ipoly-mente

társadalomkutatóinak közös szakmai fórumának megteremtéséhez. 1994–1998 között az akkor létrejött Önkormányzati Levéltárak Tanácsának titkári feladatait látta el. 1995-ben tagja volt a belügyminiszter által kinevezett Iratfeltáró Bizottságnak, amely fontos szerepet játszott abban, hogy a pártállami rendszer állambiztonsági iratanyaga hozzáférhetővé és kutathatóvá váljon. Ebben az évben miniszteri főtanácsadóként koordinálta a Történeti Hivatal felállításának előkészületeit.

1999-ben már a Nógrád Megyei Levéltár igazgatójává nevezték ki és több mint másfél évtizeden át, 2015-ig látta el az időközben Magyar Nemzeti Levéltárba betagozódó intézmény vezetését.

2008-ban a Magyar Levéltárosok Egyesületének tagjai az egyesület elnökévé választották, mely tisztséget 2016-ig töltötte be. Kritikus időszakon vezette át az egyesületet, például komoly erőfeszítéseket kellett tenni a levéltárak addig elért kulturális és tudományos szerepkörének megőrzéséért, mivel pusztán hivatali funkcióra való szorításukra is jelentkezett törekvés. Az MLE és elnökének kiállása fontos szerepet játszott abban is, hogy elvetették azt a kormányzati ötletet, amely szerint az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött, a pártállami rendszer titkosszolgálatá által keletkezett dossziékat szétszóratták volna az érintetteknek, lényegében felszámolva ezzel a kulcsfontosságú levéltári irategyüttest. Elnöksége alatt indult el a Nyitott Levéltárak országos programsorozat, melynek részeként jött létre az Év Levéltára Díj és az Év Levéltári Kiadványa Díj is. Az MLE által adományozott Dóka Klára-díj megalapítása is az ő elnökségéhez fűződik.

Elnöksége alatt tovább erősítette az MLE vándorgyűléseinek szerepét a szakma összetartásában, és elődjének, Szögi Lászlónak törekvéseit folytatva, különös hangsúlyt helyezett arra, hogy a vándorgyűlés a Kárpát-medencei és közép-európai levéltáros egyesületek állandó találkozóhelye legyen. A vándorgyűlések nemzetközi szekciójának szerepe megszilárdult, olyan visszatérő látogatói köre alakult ki, amelynek köszönhetően jelenleg is mellőzhetetlen része a programsorozatnak.

Tyekvicska Árpád, aki a Magyar Levéltárosok Egyesülete elnökeként nehéz időszakon vezette át az egyesületet, közel két évtizednyi egyesületi munkájának elismeréseként részesült az Osváth Lajos-díjban.

A Dóka Klára-díj díjazottjai: Kiss József Mihály, Kántás Balázs, Pákozdi Éva Szilvia, Ruzsa Éva, Takács Gábor, Pongrácz Erzsébet (balról jobbra)

Az Osváth Lajos-díj átadása után: Szécsi Tamás, Esztár község polgármestere, Barabás Miklós, a díjazott Tyekvicska Árpád és dr. Barabás Zoltán (balról jobbra)
(Fotók: Lovász Marianna)

VI. MLE Focikupa

Lakitelek, 2023. július 25.

Az MLE vándorgyűlés második napján sor került az immár hagyománnyá vált MLE Focikupa mérkőzéseire, amelynek helyszíne a Lakitelek SE sportpályája volt. Két csoportban folytak a küzdelmek hat csapat részvételével. A csoportmérkőzések után került sor a helyosztókra.

A részt vevő csapatok:

- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
(csapatkapitány: Pócs Nándor)
- Barbaricum, a Magyar Nemzeti Levéltár vidéki levéltárainak keleti válogatottja
(csapatkapitány: Bódán Zsolt, MNL BeVL)
- Budapest Főváros Levéltára (csapatkapitány: Varga Bálint)
- Cathedrale, felsőoktatási és egyházi levéltárosok közös csapata
(csapatkapitány: Zsidi Vilmos)
- MLE válogatott, egyesületi nem levéltáros tagok válogatottja
(csapatkapitány: Kántor Balázs)
- MNL OL–Pannonia vegyes csapat, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára és az MNL vidéki levéltárai nyugati válogatottjának közös csapata
(csapatkapitány: Demeczky János, MNL OL)

A VI. MLE Focikupa végeredménye *(csk.)*

I.

MNL OL–Pannonia vegyes csapat ▪ Avar Anton (MNL OL), Bakó Zsigmond (MNL OL), *Demeczky János* (MNL OL), Hegedűs István (MNL OL), Izsák Gergely (MNL OL), Pálfi Ádám (MNL PVL), Polgár Tamás (MNL SVL)

II.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára ▪ Bognár Roland, Cseh Gergő Bendegúz, Erdőközi Apolka, Krahlucsán Zsolt, Nagy-Csere Áron, Papp István, *Pócs Nándor*, Szécsényi András, Szuhanyik Zoltán, Tóth Tibor, Tulézi Lóránt, Üveges Zsolt

III.

Budapest Főváros Levéltára ▪ Háber Kornél, Hermann István, Kenyeres István, Keserű Norbert, Málík Zoltán, Mátyás Zoltán, , Sólyom Tibor, Szendrői Áron, Török Ádám, *Varga Bálint*, Vezsenyi Péter

IV.

Barbaricum ■ Bán Gergely (MNL HBVL), Bíró György (MNL BeVL),
Bojtos Gábor (MNL JNSZVL), Bódán Zsolt (MNL BeVL),
Király Erzsébet (MNL BeVL), Kovács Gergely (MNL HBVL), Oláh Tamás
(MNL BAZVL), Rózsa György (MNL BAZVL), Sáfár Gyula (MNL BeVL),
Somoskői Viktor (MNL HVL), Szemán László (MNL SZSZBVL),
Szikla Gergő (MNL HBVL), *Takács Gábor* (MNL BeVL)

V.

MLE válogatott ■ Fodor István (Történelmi Levéltár, Zenta),
Gellért Ádám (Erőszakkutató Intézet), Halász János (KIM), *Kántor Balázs* (KIM),
Mihajlo Miszjuk (Kárpátalja), Kosztyó Gyula (MNL SZSZBVL),
Szügyi Ferenc (Történelmi Levéltár, Zenta)

VI.

Cathedrale ■ Boros Zoltán (Bencés Főapátság Levéltára),
Damásdi Zoltán (Pécsi Egyházmegyei Levéltár), Homor Péter (Széchenyi István Egyetem Levéltára, Győr), Kiss Márton (BME Levéltára), Koltai András (Piarista Levéltár),
Krisch András (Soproni Evangélikus Gyűjtemények Levéltára),
Molnár László (SE Levéltára), Pálinkás Márk (BCE Levéltára),
Szabó Zsolt (SZIE Levéltára), Vajk Ádám (Pápai Református Gyűjtemények Levéltára),
Zsidi Bernát (MTA Levéltára), *Zsidi Vilmos* (BCE Levéltára)

Összeállította: *Kovács Eleonóra*

2

(Fotók: Lovász Marianna)

3

Egyházi Gyűjtemények Konferenciája

Kecskemét, 2023. július 3–5.

Idén nyáron a Kecskeméti Református Gyűjtemény látta vendégül a Kárpát-medence magyar egyházi gyűjteményeinek muzeológus, könyvtáros és levéltáros munkatársait, akik a 2009-ben Gyulafehérváron rendezett, egy Hunyad vármegyei kirándulással emlékeztetéssel tett találkozásjuk után ismét együtt tartották éves vándorgyűlésüket. Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése (EKE), a Magyar Egyházi Levéltárosok Egyesülete (MELTE) és az Egyházi Muzeológusok Egyesülete 2020-ban Pannonhalmára tervezett közös rendezvénye a koronavírus-fertőzés miatt elmaradt, és csak idén tudtunk visszatérni az eredeti tervhez, immár Kecskeméten, ahol a felekezetek között régóta jó kapcsolat alakult ki. Több mint 150 kolléga vett részt a gazdag programon, közöttük nagyjából 70 könyvtáros, 60 levéltáros, 25 muzeológus.

Az új helyszínen lelkes és áldozatkész házigazdát találtunk a református egyházközösségben, főként az egyházközösségi könyvtár és levéltár vezetőjében, Bán Magdolnában, valamint munkatársaiban, Bíró Éva levéltárosban és Lipóthné Gyulai Anikó könyvtárosban. A vándorgyűlés egyes eseményeinek a református intézményekkel szomszédos piarista iskola adott helyet, amely a református kollégium mellett a résztvevők egy részének szállásul is szolgált.

A program 2023. július 3-án, hétfőn a szakmai egyesületek közgyűléseivel kezdődött. Az idén 30 éve alakult MELTE közgyűlésén a beszámoló elsősorban az egyesület kapcsolatairól (szakmai bizottságok, egyeztetések) és pályázatairól (a matricula.hu fejlesztése) szóltak. A közgyűlés fontos feladata volt az Alapszabály újabb módosításának elfogadása, mivel a 2022. évi budapesti közgyűlésen elfogadott szöveghez a Debreceni Törvényszék kiegészítéseket kért. Az új szöveg (amelyet 2023 szeptemberében a bíróság is elfogadott) elsősorban a hatályos jogszabályokhoz igazította az addigi eljárásrendet, részletesen szabályozva például a tisztújítást és a fegyelmi kérdéseket. „Leglátványosabb” eleme, hogy a MELTE új, rövidebb nevet kapott: Magyar Egyházi Levéltárosok Egyesülete.

A közgyűlés után a levéltárosok a református Ókollégium legfelső emeletén tettek látogatást Bíró Éva levéltáros kalauzolásával. Ott kapott helyet az egyházközösségi levéltár, némileg meglepő módon, mert ehhez statikai problémákat is meg kellett oldani. Az anyakönyvi és iskolai iratokon kívül itt őrzik letétként a Dunamelléki Egyházkerület több egyházmegyéjének iratait is. Az épület földszintjén működik az egyházkerület Ráday Múzeuma, amelyet a vándorgyűlés résztvevői ugyancsak meglátogattak.

Estére a házigazdák emlékeztetesen szép programmal szolgáltak. A nemrég felújított református templomban Mikes Sámuel baptista és Hajdich-Szmola Patrik evangélikus

lelkészek imádsága után Johann Sebastian Bach hat zsolnárfeldolgozását (Schüblerkorálok, BWV 645-650) adta elő Kovács Levente orgonaművész, a Grácics Kórus pedig Jámbor Zsolt vezényletével megszólaltatta a korálok német és magyar nyelvű változatát is. Az alkalmon Bán Béla református esperes hirdetett igét.

A vacsoránál néhány köszöntőre is sor került. A MELTE 30 esztendőös születésnapjára csak a tény rövid megidézésével emlékezett Koltai András elnök, aki azután a 75 éves Szögi Lászlónak adott át egy „lelki csokrot”, amelyet Bernád Rita (Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár) gyűjtött össze a MELTE tagjaitól, akik jórészt az ünnepelt tanítványai és barátai. Ezt egy díszes kötet és egy mézeskalács doboz is dokumentálta.

2023. július 4-én, a rendezvény második napján a református újkollégium dísztermében zajlott le a plenáris ülés, ahol az egyházi gyűjtemények közös konferenciáját tartották. Az előadások központi témáját a digitalizáció és a mesterséges intelligencia képezte.

Az első szekciót Bálint Ágnes (az EKE elnöke) elnöksége alatt Koltai András (a MELTE elnöke) bevezető jellegű előadása (*Digitális kihívások az egyházi gyűjteményekben*) indította. Földözte azt a folyamatot, amelynek során a kultúra területén egyre inkább az állam vette át az egyház szerepét. Idézte a római Szentszék azon megnyilatkozásait is, amelyek szerint a könyvtárak, levéltárak és múzeumok fönntartása „az Egyház evangelizáló küldetéséhez nagyon közel álló, mondhatnánk csaknem azzal azonos tevékenység” (Egyházi könyvtárak szerepe az Egyház missziójában, 1994). Ugyanezek a dokumentumok a nehézségekkel küzdő intézmények további működésének egyik lehetséges megoldásként a centralizációt ajánlották, a helyi plébániai gyűjtemények begyűjtését, amelyre az egyházszervezet átalakulása miatt van szükség. Mindez azonban az értékmentés pozitívuma mellett a lokalitás elvesztésével jár. Ezért a centralizáció következő fázisában, a feldolgozás, a segédletkészítés után digitálisan hozzáférhetővé lehet (és kell) tenni a forrásokat a helyiek számára is. Kiemelte, hogy a digitális segédletekben fontos a szabványosítás. A levéltárak kapcsán megjegyezte, hogy a digitális világban az egyházi levéltárak talán versenyképesebbek, mert egyedi dokumentumokat őriznek. Bemutatta a müncheni érsekség digitális szakértője, Michael Volpert összeállítását, aki *Von Chaos zur Ordnung?* című írásában (Mitteilungen zu den Kulturgütern der Orden 2019:4) elemezte az egyes irattípusok archiválási lehetőségeit. Az előadó hangsúlyozta, hogy digitális tárhelyre és új kompetenciájú szakemberekre is szükség van, ami újabb költséget jelent, emellett azonban az egyházi gyűjteményeknek különösen figyelni kell arra, hogy a digitalizáció során ne váljanak személytelenné, hanem – Ferenc pápa intését követve (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2023) – igyekezzenek megőrizni a humánitást, a kutatókkal való személyes kapcsolatot.

Ezt követően hangzott el a nap talán két legerdekesebb előadása. Takács Dániel (ELTE ÁJK Kari Könyvtár vezetője) a mesterséges intelligencia gyűjteményi szektorra gyakorolt hatásairól beszélt. Elsőként a fogalmat és az elnevezést járta körül. Véleménye szerint nem nevezhető valódi intelligenciának és Haraszti Miklóst idézve inkább a gépagy vagy műész elnevezések fejezik ki jobban a lényegét. Az MI nem feltételez öntudattal

rendelkező, gondolkodásra képes ész, hanem egy valószínűségszámítást végző matematikai algoritmus. Jelenleg olyat tud, ami már volt, a feltett kérdésre statisztikai választ ad, a tapasztalatokat rögzíti és elemzi. Forradalmi adatközvetítő technológia, mint egykor a könyvnyomtatás volt. Olyan általános eszköz, technológia, amely nem munkaterület-specifikus. Működése még készítői számára sem mindig ismert, sokszor a „fekete dobozhoz” hasonlóan, esetleges, véletlenszerűnek látszó válaszokat ad. A hatékony működéshez az algoritmusnak tanulási adatmennyiségre és folyamatra van szüksége, folyamatos korrekcióval. Probléma a betáplált adatok utóélete; új kérdésekkel a blokkolt információkat is kiadhatja. Az MI tehát kiválóan alkalmazható adatgyűjtő és adatfeldolgozó feladatokra, így katalogizálásra, témafigyelésre, témaajánló készítésére, plágiumkeresésre, tartalmi keresésre és tartalomszűrésre, amely segít abban, hogy a humán erőforrást megkíméljük a monoton és kellemetlen tartalmak feldolgozásától.

Almási Zsolt (Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, tanszékvezető) elsősorban esztétikai és művészetelméleti megközelítésből vizsgálta a digitális technológia hatásait, különös tekintettel az eszközhasználat és a művészet kapcsolatára, valamint az alkotó autonómiájának és szerzőségének kérdésére. A vitát a fényképezés körül kialakult régi vitához hasonlította, amely úgy vetődött fel, hogy a fotográfia nyomán megszűnik a festészet és a valódi művészet. Az alapkérdés az, hogy művészet-e a prediktív képgenerálás. A vitás kérdésben az optimális megközelítés, hogy a művész az ember, az algoritmus pedig az eszköz. Egy jó, hatékony szöveges parancs (*prompt*) írása is komoly alkotói folyamat, és az a végtelen javaslatokból való szelektálás, az utómunka is. A technológia „fekete doboza” azonban nem áll a művész hatása alatt, az algoritmus mintha szabadon, nem determinisztikusan cselekedne, tudatlan próbálkozások sorozatát hajtja végre. A technológiának való kitettség azonban a művészet velejárója. Az ecset, a fényképezőgép ugyanúgy befolyásolja az alkotást. Az eszközzel együtt és annak ellenére él a művészet. A véletlenszerűsége alapozó, sztochatikus kísérleti művészetnek is van hagyománya. És az is előfordult egy berlini fotópályázaton, hogy az egyik alkotó algoritmussal generált képet adott be, amellyel díjat nyert. Az eredményhirdetés után közölte, hogy nem fogadhatja el, mert algoritmus segítségével készítette. Az eset nyomán képgenerációs különdíj bevezetését határozták el. Az MI használata ugyanígy felmerül a szövegalkotásnál is, például szakdolgozatok írásánál. Ez érinti az eszközhasználat korlátait, az önálló munka újabb határai még szabályozásra várnak. Fontos, hogy a technológia emberközpontú maradjon, mert az ember Isten képmása, és az isteni sugallat szerepe is meghatározó az alkotásban.

A második szekcióban *Harmati Béla* (az EME elnöke) elnöklésével néhány tanulságos digitális háttérű vállalkozást ismerhettünk meg. *Kómár Éva* (Magyar Nemzeti Múzeum Országos Muzeológiai Módszertani és Információs Központ, csoportvezető) a múzeumok online térben való megjelenését és a digitális technológiának a gyűjteményi feldolgozó munkában való alkalmazását vizsgálta. A műtárgyak azonosításában, katalogizálásában nagy segítség a digitális technológia, amelynek alkalmazása elengedhetetlen a hatékonysághoz: sokkal gyorsabban, sokkal nagyobb adatmennyiséget lehet így komplexen összevetni. Az előadó említette a Norvég Nemzeti Múzeum kezdeményezését.

A projekt során a *wikiart.org* adatbázison keresztül tanították be az algoritmust, amely aztán automatikus kulcsszavazásra volt képes a digitalizált képanyagon. A Rijksmuseum Rembrandt *Éjjeli őrjárat* című képe levágott részeinek rekonstruálásához használta fel a technológiát. Az előadó problémaként jelezte, hogy ha kevés az úgynevezett tanítóadat és javítási eset, amely alapján valószínűséget számíthat az algoritmus, akkor gyenge teljesítmény várható. Az adatgazda, azaz a gyűjtemény, a múzeum szerepe kiemelkedő. A hazai múzeumi viszonyokat tekintve megállapította, hogy kevés a jó minőségű tartalom és szolgáltatás. A 222 múzeum mindössze 9%-a biztosít tárgyleírással ellátott tartalmi hozzáférést. Közös adatterekre lenne szükség, amelyek tanító adatbázisként tudnának szolgálni. A műtárgyak története sokakat érdekel, a sikeres online jelenlét egyik pillére a műtárgyak kreatív és informatív bemutatása.

Bánki Zsolt (MNL Informatikai és Innovációs Igazgatóság, osztályvezető) a levéltári névtér projektet ismertette. A névtér adatbázisához szükséges a dolgok önazonos meghatározása és a pontos jelölők megadása. Az adatokhoz kapcsolati hálót is kell építeni. Névtereket elsősorban intézmények építenek, de független kezdeményezések is vannak (például Magyar Életrajzi Kalauz, Celldömölki Könyvtár, OSZK Nemzeti Névtér, Geotaurus, Köztaurus). Nemzetközi példák: a Library of Congress, Getty Research szótárai. Az Országos Levéltár heterogén, történeti földrajzi névteret fejleszt, amely négy adatforrásból merít. Fontos, hogy az adatbázis flexibilis és komplex legyen. Az adatok bevitelénél probléma a redundancia és a heterogenitás. Cél, hogy az adatokból szócikket lehessen generálni. Szükséges a validitás fenntartása és a tanító adathalmaz építése. Vizsgálni kell a hatékonyságot is, hogy a befektetett munka és energia támogatja-e, és egyáltalán valóban megkönnyíti-e a keresést. Kiemelt cél az adatok hitelessége, és hogy a publikált adat tartós legyen.

Szerényi Ildikó (MNL Informatikai és Innovációs Igazgatóság, főlevéltáros) az önkéntesség és a mesterséges intelligencia témájában tartott előadást. Ismertette a magyar részvételt a *digitaltreasures.eu* nemzetközi projektben. A program arra a társadalmi igényre igyekszik válaszolni, hogy a régi dokumentumokban nevekre is lehessen keresni. A máltai, norvég, spanyol, portugál résztvevőkkel megvalósuló program a HTR kézirat-felismerő program segítségével népesség-összeírások adatainak feldolgozását tűzte ki célul. A máltaiak például a kivándoroltak adatbázisán dolgoznak. A magyar fél az 1828-as országos adóösszeírás adatainak feldolgozását vállalta. Hagyományos módszerrel rendkívül időigényes és monoton lett volna a munka, mint ahogy ez technika hiányában az 1715-ös és az 1720-as összeírásnál történt. A digitális technikával jóval gyorsabban fel lehetett dolgozni az 1828-as összeírásról készített 170 ezer digitális felvételen található 2,8 millió nevet. A feldolgozás annak ellenére is nehéz volt, hogy az összeírás előrenyomatott táblázatokon készült, s az adatsorok egységes szerkezetűek. Így is 100 kézírást kellett felismerni, hiányzott az egységes helyesírás, valamint az egybefolyó sorok is komoly kihívást jelentettek. A munkafolyamat során először 400 oldal 8000 adatával tanítóhalmazt hoztak létre, amellyel az algoritmus dolgozni tudott. Egy spanyol háttérű szövegfelismerő szoftver (TranSkriptorium) segítségével alkották meg a kézírásfelismerő modellt. Az önkéntesek a validálás, hitelesítés fázisánál léptek be.

A program a bizonytalan kézírásos szövegrészeknél több lehetséges olvasatot is felkínált, a 70 fős önkéntes csoport tagjainak pedig a fotó alapján kellett kiválasztani a helyeset. A valószínűségi arányok által felkínált változatokat meg kellett feleltetni a valóságnak. A munka során a jelentkezőket a betanítás után folyamatosan támogatták, közös programokkal jó munkaközösséggé kovácsolták.

A szekció után *Toronyi Zsuzsanna és Odrobina László* a Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, a Zsidó Egyetem és az Avicenna Intézet által tervezett közös vallástudományi képzést ismertették.

Délután a konferencia résztvevői különböző csoportokban ismerhették meg Kecskemét közgyűjteményeit és legfontosabb történeti emlékhelyeit, amelyet a Városházán kezdtek meg. A többségében levéltárosokból álló csoport Székely Gábor történész vezetésével az evangélikus és református templomok, valamint a régi zsinagóga és a Bozsó-gyűjtemény mellett fölkereste a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Bács-Kiskun Vármegyei Levéltárát, amelynek tevékenységét, kiállításait, kiadványait Gyenesei József igazgató mutatta be számukra.

A nap méltó módon zárult a református Újkollégium udvarán, amelyet a helyi református gyűjtemények munkatársai valóságos „mulatókertté” alakítottak. A nagyszerű hangulatot a színes lámpások, az irodalmi feldolgozásokat és dzsesszt játszó helyi zenekar, a különleges ételek és italok teremtették meg.

2023. július 5. a vándorgyűlés harmadik napja külön szakmai szekciókkal folytatódott. A levéltári szekcióra a Piarista Diákotthon közösségi termében került sor, meglehetősen feszített programmal. Meghívott előadóink közül *Gyenesei József* (MNL Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára, igazgató) – tulajdonképpen előző napi kalauzolását folytatva – intézményük gyűjtőterületi munkájáról beszélt. 11 ezer ifm iratanyaguk van, emellett 11 ezer ifm kintlévőségről, főként tanácsi iratokról kell gondoskodniuk. Öt telephellyel rendelkeznek négy városban, és 278 iratképzőt ellenőriznek. A fő probléma az iratképzők tárolási nehézségei, az iratok torlódása.

P. Holl Adrien (Budapest Főváros Levéltára, főosztályvezető, főrestaurátor) előadása levéltárak tömeges fertőtlenítési, savtalanítási programját mutatta be, de a tőle megszokott lelkesedéssel beszélt egyéb állományvédelmi lehetőségekről is. Ismertette a Levéltári Kollégium fertőtlenítési munkabizottságának tevékenységét és jelenlegi célkitűzéseit. A savtalanításra azért van szükség, mert az 1870–1970 között lignin felhasználásával készített papírok lebomlanak, töredeznek, így még digitalizációjuk sem lehetséges. Segítséget jelent a savtalanító gép, amely rövid ideje az ÁBTL-ben és a BFL-ben működik. Eddig 302 ifm savtalanított anyagot tudnak felmutatni. A fertőzött iratokkal kapcsolatban kiemelte, hogy e téren nehezebb a helyzet, hiszen nincs speciális gép, és a fertőtlenítőanyagok hatékonyságában is eltérő álláspontok vannak (formalin fertőtlenítés, elgázosítás). Becslése szerint kb. 6000 ifm iratanyag semmisült már meg, de a helyzet folyamatosan romlik, versenyt futunk az idővel. Több intézmény kényszerült már kényszerselejtezésre. Programjuk bemutatása elérhető a BFL honlapján (e-learning.bparchiv.hu).

A következő blokkban az egyházi levéltárak gyűjtőterületi munkájába kaptunk rövid betekintést. *Koltai András* (Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára, levéltárvezető) előadásában a katolikus levéltárügy e területének kérdéseit járta körül. Az Országos Katolikus Gyűjteményi Központnak beküldött jelentések alapján mutatta be a levéltárak eltérő helyzetét és gyakorlatát a plébániai és iskolai levéltárak kezelése terén. Ezt Szatmári Judit és Lackner Pál hosszabb hozzászólásai egészítették ki. *Szatmári Judit* (Ráday Levéltár, igazgató) a református levéltárak gyakorlatát ismertette, amelyben fontos szerepet kapnak az egyházkerületek és egyben a nagy kollégiumok levéltárai, ahol többnyire van kellő intézményi háttér. *Lackner Pál* (Evangélikus Országos Gyűjtemény, igazgató) bevezetésként elmondta, hogy a magyarországi evangélikus közösség többnyelvű. 1934-ig nem volt székhelye, az Ócsai Balogh Péter által 1812-ben megalapított gyűjtemény életét pedig nehezítette a folyamatos költözés. A könyvtári gyűjtemény 1921-ben jött létre, a múzeum 1979-ben, az EOGY 2017-ben. Az 1940-es években a németek szerették volna a gyűjteményt Németországba vinni, de végül maradt. 1945 után a lakosságcsere, a hadifogság, a kényszermunka és a diktatúra ismét megroppantotta az intézményrendszert. Jelenleg 250 önálló egyházközség van, 1950-ben 450 volt. Az aprófalvak elnéptelenedése is gond, így az elhagyott iratanyagokat gyűjtőpontokba kell szállítani. Mind az Evangélikus Országos Levéltár, mind a Ráday Levéltár esetében jelentősen korlátozza a lehetőségeket, hogy jelenleg egyiknek sincsen saját raktára.

Rövid szünet után *Ósz Előd* és *Tóth Levente* (Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtőlevéltára) szakmai szemmel igen érdekes előadásban ismertették az Erdélyi Református Egyházkerület új egyházközségi iratkezelési szabályzatát, amelynek célja, hogy helyben megfelelő körülmények között lehessen őrizni az iratokat. A levéltárosok rendszeresen végzik az iratok, a levéltári szekrények és a helyiségek ellenőrzését.

Lőrincsik Szilvia (Rozsnyói Püspöki Levéltár és Könyvtár) a rozsnyói püspöki gyűjteményeket mutatta be. A levéltárnak és könyvtárnak is otthont adó épületet a jezsuiták kollégiumából alakították püspöki székhellyé. A levéltár 300 ifm iratot őriz, a püspöki kancellária anyaga 1906-ig kronologikus, utána tematikus, de értékesek a püspöki konzisztórium jegyzőkönyvei is. 1821-től vannak meg az anyakönyvi másodpéldányok. Őrzik a rozsnyói ispotály, a népiskolák, a szeminárium, a gimnázium iratait is. Értékes a káptalani levéltár, amely a gótikus teremben található. Kutatóik az egyetemi és gimnáziumi tanárok, műemlékes szakemberek és helytörténeti kutatók közül kerülnek ki. A muzeális jellegű könyvtár állománya főként püspöki adományokból és magángyűjteményekből tevődik össze. Az előadás a résztvevők számára izgalmas újdonságot jelentett, hiszen ez a szlovákiai gyűjtemény évtizedeken át szinte ismeretlen volt a magyar levéltárosok számára, de az utóbbi évek munkájának köszönhetően ismét fontos kulturális kapcsolatokat teremthet.

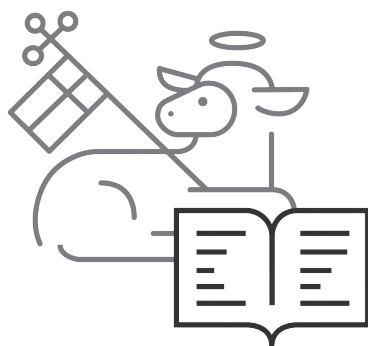
A szekció végén két fiatal, jól felkészült kolléga mutatta be történeti kutatómunkáját. *Benei Bernadett* (Egri Főegyházmegyei Levéltár és Eötvös Loránd Kutatási Hálózat) 17–18. századi magyarországi latin történetírókkal és műveikkel foglalkozik. Révay Péter Szent Koronáról szóló kéziratának kiadásában és Bél Mátyás művének kritikai kiadásában vett részt. Emellett felkérték történész szakértőnek a Csepellény György bol-

doggá avatási peréhez szükséges történeti szakvélemény elkészítéséhez. A pálos szerzetes halálával kapcsolatban sok új forrást sikerült feltárnia.

Tasnádi István (Kolozsvár) az erdélyi református püspöki intézmény történetéről készülő disszertációjának eredményeit ismertette. Az intézmény különlegessége, hogy a nyugati református egyházban nincs püspök. A püspöki feladatok és hatáskörök leírását a geleji kánonok adják, valamint Bod Péter Szmirnai Szent Polikárpról szóló kommentárja. A levéltári források használatát nehezíti, hogy a püspöki levéltár 1848-ban megsemmisült. A főkonzisztórium irataiban, a zsinati határozatokban, püspöki önéletrajzokban lehet forrásokat találni. Végül azt vizsgálta, hogy kiből lett Erdélyben református püspök. A fő szempont az adminisztrációs készség volt, több esetben a zsinati főjegyző lett a püspök, aki Bécs felé is tudta képviselni az egyházat.

A konferencia résztvevői különleges és tanulságos három napot töltöttek el a vándorgyűlés keretei között. Nemcsak a megszokott kollégákkal találkozhattak, hanem bepillantást nyerhettek a többi gyűjteményi ág és a helyi református egyház világába is.

Rétfalvi Balázs – Koltai András

Képmellékletünkben az idén 30 éves Magyar Egyházi Levéltárosok Egyesülete vándorgyűlésének eseményeiből idézünk fel néhány pillanatot.

Fotók: Kóka László (105/1), Balogh Ferenc (105/2-3, 107/1, 108/1-4), Varga Mátyás (106/1-2), Bernád Rita-Magdolna (107/2-3)

A Levéltári Szemle szerzőinek figyelmébe!

A Levéltári Szemle aktuális közlési és hivatkozási szabályzata, valamint a levéltáros interjúkra vonatkozó útmutató elérhető a Magyar Levéltári Portálon:

[https://archivportal.hu/index.php/egyesulet/
leveltari-szemle/](https://archivportal.hu/index.php/egyesulet/leveltari-szemle/)

Kérjük jövőendő szerzőinket, hogy kéziratuk elkészítésénél ezen útmutatókat vegyék figyelembe!

A borítóhoz az Egyházi Gyűjtemények Konferenciáján,
Varga Máttyás által készített fényképeket használtuk fel.

600 Ft

WWW.ARCHIVPORTAL.HU/LEVELTARI-SZEMLE